

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Anılcan TARAKÇI

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK FELSEFE TARİHİ YAZICILIĞI VE SORUNLARI

Felsefe Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Anılcan TARAKÇI

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK FELSEFE TARİHİ YAZICILIĞI VE SORUNLARI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Önder BİLGİN

Felsefe Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Anılcan TARAKÇI'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Önder BİLGİN (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ekin KAYNAK İLTAR (İmza)

Tez Başlığı: Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefesi Tarihi Yazıcılığı ve Sorunları

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 22/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 19/07/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefe Tarihi Yazıcılığı ve Sorunları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Anılcan TARAKÇI

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Anılcan TARAKÇI
Öğrenci Numarası	20165231014
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Önder BİLGİN
Tez Başlığı	Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefe Tarihi Yazıcılığı ve Sorunları
Turnitin Ödev Numarası	967651314

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 10/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 5

alıntılar dahil % 8'dir..

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımcı yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

10/07/2018

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FELSEFE TARİHÇİLİĞİ

1.1.Tanzimat Fermanı'nın İlanı ile Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Felsefenin Yeri, Felsefe Tarihi Yazıcılığı ve Felsefe Tarihçileri	3
1.1.1.Felsefenin Yeri	4
1.1.2. Felsefe Tarihçiliği	9
1.1.2.1.Tercüme Felsefe Tarihçiliği	11
1.1.2.1.1.Tercüme Felsefe Tarihi Bibliyografyası.....	12
1.1.2.2.Telif Felsefe Tarihçiliği.....	13
1.1.2.2.1.Telif Felsefe Tarihi Kitapları Bibliyografyası.....	14
1.1.3. Felsefe Tarihçileri	16
1.1.3.1.İsmail Hakkı İzmirli	17
1.1.3.2.Mehmet Ali Aynî	18
1.1.3.3.Mehmet Emin Erişirgil.....	20
1.1.3.4.Mehmet İzzet.....	23
1.1.3.5.Orhan Sadeddin Berksan.....	25
1.1.3.6.Hilmi Ziya Ülken	26
1.1.3.7. Macit Gökberk.....	30
1.1.3.8.Halil Vehbi Eralp	32
1.1.3.9. Takiyettin Mengüşoğlu	33
1.1.3.10.Nermi Uygur	34

İKİNCİ BÖLÜM

1933 ÜNİVERSİTE REFORMU SONRASI TÜRKİYE'DE

TÜRK FELSEFESİ TARİHİ YAZICILIĞI

2.1.Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarının Başlangıcı.....	37
2.2.Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarının Dayanakları	39
2.2.1.Felsefeye Karşı Sorumluluk	42
2.2.2.Tarihe Karşı Sorumluluk.....	45

2.2.3. Geleceğin İnşasında Etkin Olma	47
2.2.4. Bir Felsefe Tarihçisi Bilinci: Şüphe Duyma ve Bilinmeyene Olan Merakın Peşinden Gitme	48
2.3. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair Temel Sorular	50
2.4. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarında Yöntem İncelemesi	53
2.4.1. Diyalektik Yöntem	56
2.4.2. Analitik Yöntem	61
2.4.3. Tümdengelim Yöntemi	68
2.4.4. Tümevarım Yöntemi	74
2.5. Türk Felsefesi Tarihi Yazımında Karşılaşılan Zorluklar	85
2.5.1. Tarihsel Zorluk	86
2.5.2. Düşünsel Zorluk	91
2.5.3. Kültürel Zorluk	97
2.5.4. Karakteristik Zorluk	101
2.6. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmaları Bibliyografyası	104
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ	112

ÖZET

Çalışmanın odaklandığı konu Cumhuriyet döneminde Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bir portresini çıkarmaktır. Türk Felsefesi Tarihi yazımının temelini teşkil edecek olan felsefe tarihçiliği birikimimiz incelenmiş ve buradan yola çıkarak Türk felsefesi tarihi araştırmaları incelenmiştir. Türk Felsefesi dendiğinde zihinlerde uyanan olgunun ne olduğu üzerinden giderek Türk Felsefesi tanımının sorgulanması ve Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının zorlukları, sorunları ve izlenen yollara dikkat çekilmek istenmiştir. 19.yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte toplumda ve aydınlarda meydana gelen değişimlerin felsefeye yansımaları incelenerek, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bugünkü durumu hakkında bilgi edinmeye çalışma hususunda temellendirme yapılmıştır. Bu alanda Batı’nın etkisi ve bu etkiye dayalı yayınların niteliği hakkında bilgiler verilerek felsefe yayıncılığımız tarihçilik ekseninde incelemeye alınmıştır. Türkiye’de kültürel birikimin felsefe ile olan yönünün ortaya konmasının zamanının geldiği dayanağıyla yola çıkan çalışmaya Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına yeni bir yön vermek ve artık sonuç almak amacıyla yaklaşılmıştır. Özellikle 1980 yılından sonraki çalışmaların ve felsefe akademisyenlerinin bu konu üzerinde daha fazla durmasıyla birlikte, sonuç alınabilecek bir ortamın oluştuğu görülmektedir. Türk felsefe uzmanlarına düşen görev ise bu noktada bu çalışmaya odaklanmak ve yararlanılabilecek kaynaklar ortaya koymak olacaktır. Bir ulusun felsefe ile arasında mesafe olması, gerçeklikten uzaklaşmış bir toplum görüntüsü ortaya çıkaracağından, Türkler ile felsefe arasındaki ilişkinin ortaya konması açısından Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları oldukça önemli bir noktadadır. Felsefe ile olan ilişki eğer yok ise bunu kuracak olmak yine Türk felsefe uzmanlarının görevidir. Çalışma bu noktada, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının zorluklarını, sorunlarını belirlemek ve bu alanda yapılan çalışmaların niteliği hakkında bir tespit yapmak ve yapılacak olan diğer tespitlere de olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Felsefesi, Türk Felsefe Tarihi, Felsefe Tarihi, Tarih

SUMMARY

HISTORY OF TURKISH PHILOSOPHY AND PROBLEMS IN THE REPUBLICAN PERIOD

The focus of the work is to draw a portrait of Turkish Philosophical History studies in Turkey during the Republican era. The history of philosophy historiography, which will constitute the basis of the History of Turkish Philosophy, has been studied and the history of Turkish philosophy has been investigated. It is desired to draw attention to the difficulties of the study of Turkish Philosophy in Turkey and the difficulties, problems and the wrong ways that are followed. Reflections on the philosophical reflections of the recent changes of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey in the society and intellectuals since the beginning of the 19th century have been examined and the basis for the study of obtaining information about the present state of Turkish Philosophical History studies has been settled. In this area, information about the influence of the West and the nature of these influential publications is given and examined in the context of historiography of our philosophy publishing. Turkish philosophical history has been approached to give a new direction to the study and to get a result for the study which is based on the time when the time of the cultural accumulation in Turkey is revealed with the time of revealing the direction of the philosophy. Especially, thanks to after 1980's work and philosophy academicians are more interested in this issue, it seems that there is an environment where results can be obtained. The task for Turkish philosophical experts will be to focus on this work and to reveal the resources that can be utilized. Since the distance between a nation and philosophy will bring out a view of a society that has been distanced from reality, studies on the history of Turkish Philosophy are very important in terms of revealing the relationship between Turks and philosophy. If there is no relationship with philosophy, it is again the task of Turkish philosophical experts to do so. At this point, the study provides a basis for determining the main difficulties and problems of Turkish Philosophical History studies and the work done on this field, as well as making other determinations.

Keywords: Turkish Philosophy, History of Turkish Philosophy, History of Philosophy, History

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde benden desteğini esirgemeyen, her aşamada çalışmaya yön veren ve en önemlisi Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları konusunda gerek akademik çalışmalarla gerek de birebir konuşmalarla beni her zaman destekleyen değerli hocam, danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Önder BİLGİN'e çok teşekkür ederim.

Ayrıca, Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları konusunda geçmişten bugüne dek yaptıkları çalışmalardan her fırsatta yararlandığım, ufuk açıcı fikirler edindiğim, kendi görüşlerime dayanaklar bulduğum, yeni görüşler edindiğim ve en önemlisi aynı soru ve cevapların peşinden gittiğim tüm hocalarıma Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları yaptıkları ve bu çalışmaya gerek kaynak zenginliği gerek de manevi anlamda katkıda bulundukları için teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmanın tüm sürecinde yaşadığım zorlukları aşmam konusunda benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ailem başta olmak üzere dostlarım Evren BOYRAZ ve Gizem ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Felsefeye duyulan saygı ile felsefe tarihi yazıcılığı arasında doğru bir ilişki vardır. Bir felsefe tarihçisi, araştırmalarını mütemadiyen felsefenin yararına odaklamakla ve her zaman için, felsefe tarihindeki sorulara farklı bakış açılarıyla verilebilecek cevapların ve elbette taze soruların peşinde olmakla yükümlüdür. İnsanlık, felsefe yapmaya başladığı ilk günden itibaren varlık, bilgi ve değer alanlarına ilişkin konularda sorular sormuş, bu sorulara da farklı coğrafyalarda farklı cevaplar vermiştir. Dünya tarihi boyunca bütün bu sorular çerçevesinde görüşler meydana gelmiş ve toplumların yaşayışları ve dolayısıyla felsefeleri bu doğrultuda şekillenmiştir. Yukarıdaki alanların oluşturduğu birikime felsefe tarihi ve felsefe yapmak diyoruz. Ancak bir felsefe tarihi metni okurken, okuduğumuz metnin yalnızca “bilinen” felsefe tarihinden ibaret olduğunu hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız. Felsefe tarihçisi de her zaman, henüz bilinmeyen peşinde olmak sorumluluğunu da taşıdığından, bildiklerimiz bilmek istediklerimizden daha çok değildir.

Yaşadığımız çağın felsefe araştırmalarında görebildiğimiz sorunlarından biri felsefe tarihine, yeni bir “konu”, “sorun”, “kavram” eklemenin ya imkansız ya da çok zor olduğu yargısıdır. Başka bir ifadeyle, “eski sorunlara eski kavram ve yöntemlerle bir çözüm arayışı veya eski kavramlara yeni anlamlar yükleyerek çözüme çabası uzun yıllar denenmiştir. Oysa felsefe tarihinin konu, kavram ve sorunlarını yeni coğrafyalar, yeni yüzyıllar, yeni imkanlar ve filozoflar ekleme çabası felsefe tarihinde yeni bir dünyanın kapısını aralayabilecektir.

Felsefe tarihi, kendisini tekrar eden belli bir kültürün, dilin ve coğrafyanın sınırlarına hapsedilmiş ve durağanlaşmıştır. Felsefe tarihini yeni tarihi ve arkeolojik verilerin ışığı altında dinamik bir hale getirebilmek mümkündür. Bu sadece Türk Felsefe Tarihinin araştırılması değil, tarihi en az Yunanlılar kadar eski olan ve bugün hala dilleriyle, kültürleriyle ve medeniyetleriyle yaşayan milletlerin felsefe tarihi perspektifinden ele alınmasıyla giderilebilecektir. Sosyal bilimler ile doğa bilimleri arasındaki fark da burada kendisini ortaya koyacaktır. Felsefenin saygınlığı sadece bir dil ve kültüre değil, bütün bir insanlık tarihinin bu alana kattıkları ve bu alanı paylaşımları ile mümkün olabilecektir.

Bahsedilen gereklilikler doğrultusunda kaleme aldığımız gibi, *Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefe Tarihi Yazıcılığı ve Sorunları* başlıklı çalışmanın birinci bölümünde Türkiye’de felsefe tarihçiliği 19.yy’nın ikinci yarısından başlayarak 21.yy’nin başlarına kadar olan dönem çerçevesinde incelenmektedir. Bilinen felsefe tarihi kitapları 1933 Üniversite Reformunun ardından felsefe bölümlerindeki değişim incelenmektedir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e giden süreçte, toplumun felsefeye verdiği önem, Batı dünyası ile olan etkileşimler üzerinden konuya dâhil edilmektedir. Cumhuriyet dönemi öncesi yenilik hareketlerinde Batı etkisi ve bu etkinin

kültürel birikimle olan ilişkisi ekseninde felsefe geleneği üzerinde durulmaktadır. Tüm bu etkilerle oluşan felsefe tarihçiliği geleneğinin temsilcileri, Felsefe Tarihçileri başlığı altında incelenmektedir ve yaptıkları yayınlar liste halinde sunulmaktadır.

Türk Kültür Tarihinin felsefi incelemesi henüz tam manasıyla yapılmış değildir. Oysa Türk Kültürü başlıca mitoloji ve inanışlar olmak üzere felsefi yönden incelenmeyi gerektiren bir hazinedir. Fakat bu tarz bir çalışmaya kalkışmadan evvel, daha önce yapılan tüm çalışmalar tarih yazıcılığı ve felsefe perspektifinden incelenmeli ve henüz bir Türk Felsefesi Tarihi kaynağının oluşmamış olmasının nedenleri bulunmalıdır. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde, “bilinen” felsefe tarihi ekseninin genişletilmesi amacıyla bir Türk Felsefesinin varlığı üzerinden Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bir sorgulaması yapılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının kısa bir bibliyografyası da bu bölümde gösterilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Türk Felsefesi tanımıyla zihnimizde oluşan algının gerçekliği ve imkânı tartışılmıştır. Cumhuriyet döneminde Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarından yola çıkarak, kullanılan yöntemler, karşılaşılan zorluklar incelenmiştir. Bu çalışmalar bazı yönlerden değerlendirilmiş ve açığa çıkan sorunların giderilmesi için yeni teklifler getirilmiştir.

Çalışma, kendi alanında kavram, tanım, sınırlama gibi açılardan ilk olma özelliği taşıdığından ve çalışmada kullanılan kavramlarının tanımsal sınırları henüz tam olarak belirlenememiş olduğundan, aynı cümlede ya da birden fazla cümlede, aslında aynı anlamlara gelmeyen fakat kullanımı itibariyle benzerlik gösteren kavramsallaştırmalar yapıldığı görülecektir. Bu kavramlar “Felsefe”, “Felsefe Tarihi”, “Türk Felsefe Tarihi”, “Türk Felsefesi”, “Türk Kültür Tarihi”, “Türk Tefekkür Tarihi” “Felsefe Bilgisi”, “Felsefi Bilgi”, “Bilimsel Felsefe”, “Bilim Felsefesi” vb. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarındaki nitel ve nicel artış ile birlikte bu kavramların içeriği ve tanımları netleşecek ve sınırları çizilebilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FELSEFE TARİHÇİLİĞİ

1.1. Tanzimat Fermanı'nın İlanı ile Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Felsefenin Yeri, Felsefe Tarihi Yazıcılığı ve Felsefe Tarihçileri

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde yeni akımların etkisiyle fikir dünyasında değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bu değişimlerin kaynağı olarak Batı dünyası kitaplarının Osmanlı aydınlarınca takip edilmeye başlanması ve bu eserlerin yine Osmanlı aydınları tarafından tercüme edilmesi gösterilmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki teknik ve siyasi konulara da yansımış olan bu durum yine de en fazla yazın ve düşün dünyası üzerinde etkili olmuş, bu tarihten itibaren ortaya çıkan yeni fikir hareketleri Tanzimat Fermanı'nın ilanına sebebiyet vermiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte de bireysel ve toplumsal birçok konuda değişiklikler meydana gelmiş ve nihayetinde bu fikir hareketleri yeni bir devletin ortaya çıkmasını sağlayan fikirler olarak tarihteki yerini almıştır. Fikir hareketleri doğrudan felsefenin konusuna girdiğinden ve yazın dünyasının katkısıyla ortaya çıkmış bir etkilenmeden bahsettiğimizden dolayı, burada toplumsal olarak Osmanlı Devleti'nde felsefenin yerinin ne olduğu konusu önem arz etmektedir. Bahsettiğimiz dönemde Osmanlı aydınları felsefeden ilk kez haberdar olmamakla birlikte, bu değişimlerin bir getirisi olarak felsefenin yeni sorularını, sorunlarını ve tartışma alanlarını tanımaları açısından bir farklılıkla karşılaşmışlardır (Utku ve Kaya, 2011: 11). Başlayan bu yeni dönemde Osmanlı felsefe insanları, felsefenin temel problemleri, felsefe tarihinin ana başlıkları ve Avrupa felsefesi hakkında yeni bilgiler edinmişler ve çeviriler yoluyla bunları kaleme almışlardır. Burada çok önemli olan ve üzerinde durulması gereken konu, yeni etkilenmeler bağlamında Osmanlı felsefe insanlarının felsefeyi toplum önünde nasıl bir noktaya koyduklarıdır. Bu bölüm, “Ortaya konan felsefeyi, hangi felsefe insanları hangi alanlara dikkat çekerek incelemişlerdir?” ve “Bu etkilenmeler, kültürel birikimle ne derece sentezlenerek aktarılmıştır?” tarzında sorular çerçevesinde ilerleyecektir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından başlayarak Cumhuriyet dönemi sınırları dâhilinde ele alınacak olan bu bölümde, belirlenen sınırın başlangıcında toplumda meydana gelen düşünsel değişimler ve bu değişimlerin esin sebepleri, esin kaynakları bağlamında felsefenin yeri, felsefe tarihçiliği ve felsefe tarihçileri incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'de felsefenin profesyonelleşmesinin akademiden sonra ikinci adımı olarak kabul edilen Türk Felsefe Cemiyeti'nin kuruluşu da kurumsallaşma ve felsefede bir çatı oluşturma çabası bağlamında değerlendirilmiş ve tartışılmıştır.

1.1.1.Felsefenin Yeri

Belirli bir sınır çerçevesinde felsefe tarihi araştırmalarında, çizilen çerçevenin içerisinde felsefenin bulunduğu konum önemli yer tutmaktadır. Bir toplumun hayata ve olaylara bakış açısı, sorunların farkına varabilmesi veya sorunları çözme yöntemleri o toplumun felsefesiyle alakalıdır. Felsefe tarihçiliği incelemelerini yapmazdan önce felsefenin toplum içerisindeki yerini öğrenmeye çalışmak ise, bir öncül olması bakımından karşımızda durmaktadır. Çünkü felsefe tarihçiliğine tarih yazıcılığı bağlamında yaklaşmak kuru bir tarih anlayışı ortaya çıkaracaktır. Felsefi bir konuyu felsefe olmaklığı bakımından ele almak, o konunun felsefi yönlerini incelemek manasına gelir ki, felsefi bir konunun felsefi yönünü salt bu yolla elde edebiliriz (Küyel, 1976: 23). Felsefe tarihçiliği incelemelerine olan yaklaşım da bu doğrultuda olmalıdır. Felsefeye biçilen değer, felsefe tarihi çalışmalarının seyrini belirlemektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan yeni fikir hareketleri ile birlikte, toplumsal düşünce değişmeye başlamış ve bu durum felsefe birikiminde hareketlenmeye yol açmıştır. Bu hareketlenmeler ışığında felsefenin diğer disiplinlerden ayrılarak bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkması, 19.yy'da başlayan Batılılaşma sürecinin bir getirisi gibi görülmektedir (Karakuş, 2015: 4). Osmanlı'da aydınlar Batı dünyasıyla tanışmalarının ardından bu medeniyetten yalnızca teknik ihtiyaçlarını karşılama gerekliliğiyle yetinmemiş, Batı'nın düşünce dünyasını da kavrama ve Batı'dan alınacak yenilikleri kendi toplumlarında tanıtmaya çabasına girmişlerdir. Teknik ihtiyaçların bir yansıması olarak ilk seferde bilimsel etkileşimler olmuş ve ardından Batı siyaset dünyası ile etkileşme bağlamında iletişim gerçekleşmiştir. Felsefe konularındaki alışveriş ise bunların ardından gerçekleşmiştir (Bıçak, 2010: 479). Bu süreçle birlikte, Türkiye'de felsefe tarihi araştırmalarını daha somut bir biçimde anlayabilmek için, yine Tanzimat Fermanı'nın ilanından başlayan süreçten Cumhuriyet Dönemi'ne giden süreç arasında felsefe hareketlerini incelemek durumundayız.

Felsefenin ciddiye alınan bir disiplin olmasından bahsediyoruz. Fakat Türkiye'de felsefenin hem resmi hem de toplumsal anlamda nasıl bir yerde olduğu konusu her zaman tartışılmıştır. Felsefenin dar kalıplar içerisine sıkıştırılarak başı ve sonu belli olan ve her durumda bu çizgide araştırılması, okunması ve öğrenilmesi gereken bir disiplin olduğu görüşü savunulmuştur (Gürsoy, 2014a: 4). Bir toplumda felsefenin insanlar tarafından bütün yönleriyle benimsenmesinin yolu, toplumun ulaştığı seviye ile doğru orantılıdır. Toplumdaki insanların bilgiye verdiği değer ve bilgelige duyduğu saygı felsefenin toplumdaki yerini gösterir. Bilgelige duyulan saygıdan kastedilen ise, “gerçek”, “doğru”, “iyi”, “kötü,” kavramları başta olmak üzere değer yargılarının sağlam temelli olup olmadığı ve uygulamada doğru adımlar atılıp atılmadığıdır. Bu felsefe kavramları toplumda eğer doğru anlaşılmış ise refah ve mutluluk üst seviyededir.

Bahsedilen kavramların doğru çalışması şartıyla bilgelik sevgisi yerleşmiş ve bilgelik sever kişiler yetişmiş demektir. Aksi takdirde mantık çerçevesinde bilgelik sever kişilerin bu tarz toplumlarda yetişmiş olması söz konusu olamaz (Küyel, 1976: 41). Tarihi itibariyle bilge kişiler yetiştirdiği bilimsel gerçeklerle ortada olan ve kültürü incelendiğinde de bahsettiğimiz felsefe kavramlarına verdiği önem dikkate değer derecede fazla olan Türk milletinde felsefenin yeri ise bu kuralların dışında sorgulanmalıdır. Çünkü bu denli zengin kültüre rağmen felsefeye gereken ilgi gösterilememiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet dönemi felsefe dünyası araştırmalarında da sorulacak soru tektir: Bahsedilen koşullar, çizilen sınırlar dâhilinde oluşturulabilmiş midir (Küyel, 1976: 41)?

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olma özelliği taşıyan Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte oluşan özgürlük ortamı neticesinde özellikle basılı yayın alanında bir anda sıçrama yaşanmış, yeni fikirlerden haberdar olma imkânları daha da genişlemiştir. Basılı yayıncılığın bir anda artış göstermesinin iki ana etkeni, yeni düzenin getirdiği imkânlar neticesinde kalkan sansür uygulamaları ve en önemlisi de söylenecek sözün çok olması, çekilen bilgi açlığının bir an önce doyurulması isteğidir (Karakuş, 2015: 85). Kendini tamamıyla dışarıya açan bir toplum olarak Osmanlı Devleti, o dönem Batı'dan her türlü imkân çerçevesinde yararlanma yoluna gitmiş ve bu durum elbette yazın ve düşünce etkileşimine de yol açmıştır. Bu etkileşimler, devletin o tarihlerde içinde bulunduğu durum itibariyle, kültürel birikimle harmanlanma evresinden geçmemiş ve bir anlamda etkilenildiği kültürün özellikleriyle anlaşılmış ve o kalıplar çerçevesinde düşünce dünyamızdaki yerini almıştır. Belirtildiği gibi devletin içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulduğunda ise, bu etkileşimlerle ilk sorulan sorular “Devlet”, “Millet”, “Batılılaşmak”, “Türkleşmek”, “İslamlaşmak”, “Yenilikçilik”, “Bireycilik” konuları etrafında toplanmaktadır (Bayraktar, 2016: 4). Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde sorulan bu sorular, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinin de temellendiği ilk etkinliklerdir.

Toplumsal düşünce sistemindeki değişimlerin, aynı doğrultuda felsefe eğitime de yansıyor yansımadığı da dikkate değer bir konudur çünkü olması gereken, bu etkileşimlerle birlikte oluşan özgürlük havasının resmi eğitim kurumlarında karşılık bulmuş olmasıdır. Fakat felsefeye olan ilginin bir felsefi inceleme aşamasına gelememiş olması neticesinde felsefe eğitiminde beklenen karşılık alınamamıştır. Felsefeye yaklaşımın, felsefi yönden olması onun felsefi yanını niteler. 19.yüzyılın başlarından itibaren felsefede başlayan yenilik hareketlerinin, aktarmacı bir anlayışla –felsefi olmayan bir yolla- seyretmesi, bizde felsefe eğitiminde verimli sonuçlar elde edilmesini engellediği gibi, yapılanın da felsefi inceleme olmasından çok bir “felsefe eylemi” olmasına neden olmuştur (Küyel, 1976: 24).

Felsefe tarihçiliği araştırmaları bağlamında felsefenin toplumdaki yerini incelerken, bu yerin resmi eğitim kurumlarına yansımaları da mercek altına alınmalıdır. Tanzimat'ın ilanının ardından devlet okullarında felsefe eğitimi dersleri verildiği bilinmektedir. Meşrutiyet dönemiyle birlikte eğitim öğretimde başlayan modernleşme hareketleri bakan Emrullah Efendi ve bakan Şükrü Bey'in görev yaptıkları dönem içerisinde görüldü. Bu dönemlerde ortaöğretim kurumları olan Sultanilere felsefe dersleri eklendi. Bu dersler gerek müfredat içinde bir disiplin olarak gerek de başka bir disiplinin çatısı altında öğrencilere aktarılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde felsefe eğitimi Darülfünun çatısı altında kendini göstermiştir. 1870 yıllarında Darülfünun Edebiyat şubesinde felsefe dersleri konmuş ve 1900 yılında Darülfünun'un düzenlenmesi işlemiyle birlikte yine aynı şubede felsefe dersleri verilmeye devam edilmiştir (Bıçak, 2010: 481). Yeni fikirlerin öncülüğünü yapan kurumlardan Galatasaray Lisesi, Tıbbiye ve Mülkiye okullarında da felsefe bağımsız bir disiplin olarak okutulmamış; edebi, siyasi ve bilimsel programların içerisinde yer almıştır (Karakuş, 2015: 55).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte yapılması gereken en önemli işlerden bir tanesi, eğitimde yenilikçi davranışlar sergilemek ve uzun yıllar eğitime verilmemiş olan önemi yeniden vererek toplumun aydınlık bireylerden oluşmasını sağlamaktır. Yeni kurulan bir devlette, uzun yıllar boyunca eğitimden mahrum bırakılmış bir milleti eğitmek ve dünyadan haberdar olmasını sağlamak kaçınılmazdı. Kurucu iradeye göre, Cumhuriyet dönemi yenilikleri kalıcı bir yenilik özelliği gösterecekse, bunun yolu diğer yenilik hareketlerinden farklı bir yol izlemekten geçiyordu. Aslına bakılırsa yenilik hareketlerinin son dönemlerde az sayıda olması bu konuda kafa karışıklığını gideren bir etken olarak görülmektedir. Osmanlı kendisini tamamen dış dünyaya kapatmış ve bunun sonucu olarak da yıkılmaya mahkûm olmuştu. Tamamen içe kapanıp, kendisi dışındaki dünyada olan gelişmeleri takip etmemesi sonucu yıkılmak üzere olduğunu fark edip yenilenme hareketlerine girmeye başladığında Osmanlı Devleti için sonucun değişmeyeceği görünmekteydi (Bolay, 2007: 267). Son dönemlerde yaptığı değişiklikler ise “ıslahat” olmaktan öteye geçemediğinden süreklilik noktasında yetersiz kalmıştır. İşte Cumhuriyet dönemi yenilikleri bu yüzden “ıslahat” değil, “inkılap” olarak adlandırıldı ve köklü yenilikler yapma yolu tercih edildi (Kafadar, 2000: 219). Öncelikli inkılaplardan bir tanesi de eğitim alanında yapılmalıydı, çünkü eğitim acil bir mesele olarak algılanmaktaydı. Bu doğrultuda modern okullar kurma gayretiyle çalışmalar yapıldı. İdadilerin adı “lise” olarak değiştirildi. Oluşturulmaya çalışılan yeni toplum düzenine uygun eğitim kurumları ve eğitim sistemi gerekliydi. Geliştirici olan bu hareket, aynı sağlam adımlarla desteklenmek koşuluyla başarıya ulaşacaktı ancak o dönem bu okullarda ne bir felsefe öğretmeni mevcuttu ne de derslerde okutulacak felsefe kitapları (Kaynardağ, 2002: 85). Yine bu dönemde ortaöğretimde okutulacak felsefe derslerinin niteliği ve

veriliş şekli hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmaktadır. Felsefe müfredatının ortaöğretim öğrencilerine göre oluşturulması hakkında farklı teklifler olduğu gibi, ortaöğretimden felsefe derslerinin kaldırılması da yapılan teklifler arasındır. Bakanlığın akademisyenlerden isteği doğrultusunda yapılan bu teklifler, ortaöğretim felsefe eğitimini şekillendirmiştir (Kaynardağ, 2002: 86-87).¹

1933 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformu'nun ardından akademide felsefe eğitiminde yabancı akademisyenlerin bölümlerdeki yönetimde söz sahibi olmaları ve onların felsefe eğitimine katılmalarıyla da yeni felsefi görüşler Türkiye'de konuşulmaya başlanmış ve yeni bir felsefe ortamı oluşmuştur. 19.yüzyıldan itibaren gelen anlayışta Osmanlı'nın sosyal, kültürel ve askeri birçok alanında olduğu gibi düşünce üretimi ve öğrenimi alanında da Fransız etkisi görülmesine rağmen 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra bu durum yerini Alman etkisine bırakmıştır (Kafadar, 2000: 265). Alman etkisi de ilk olarak Fransızca tercümeler yoluyla Türk Düşüncesine eklenmiştir.² Özellikle üniversite kürsülerinin yabancı akademisyenlere teslim edilmesi, felsefe eğitimini onların anlayışı doğrultusunda yönlendirmiştir. Yenilikçilik anlamında, Türkiye'deki felsefe çalışmalarının yelpazesini genişlettiği kabul edilen bu gelişmeler, uzun yıllar aynı anlayış çerçevesinde felsefe yapmamız gibi bir tekçiliğe de yol açmıştır.³ Fakat yine de felsefe eğitiminin ve farkındalığının genişletilmesi açısından son derece yararlı bir adım olmuştur. Akademik anlamda ilk felsefecilerimiz bu yabancı akademisyenlerin yanında yetişmiş olduğundan, genel algı aynı anlayışla eğitimin devam etmesi şeklinde olsa da milli kültür çerçevesinden felsefe ile ilgilenen ve amaç olarak bir felsefe kültürü yaratma fikrini belirleyen düşünürlerimiz de aynı dönemde yetişmiştir. 1933 Üniversite reformu ile başlayan bu

¹ Lise öğretimi müfredatından felsefe derslerinin kaldırılması fikrini savunan akademisyen, Prof. Mehmet Erişirgil'dir. Burada ayrıca üzerinde durulmasının sebebi, bir sorun tespiti açısından bu algının nedenlerine de dikkat çekmektir. Erişirgil burada felsefe eğitimine direkt olarak yükseköğretim seviyesini belirliyor. Diyor ki “Bu ders üniversitede felsefeyi seçmeyecek öğrenciler için gereksizdir. Zaten öğrenci, felsefe programını bu haliyle algılayamaz. Dersin öğretmenini bulmak da ayrı bir sorundur. Felsefe hakkıyla öğretilip anlatılmayacaksa hiç öğretilmesin daha iyi. Yanlış ve eksik felsefe eğitimi öğrencinin psikolojisine de zarar verecektir (Kaynardağ, 2002: 87).”

² Baha Tevfik ve diğer Osmanlı aydınlarının Kant gibi Alman felsefesinin düşünürlerini Türk düşüncesine ekleme çabası, onların direkt olarak Almanca kaynaklardan değil de, Fransızca basılmış olan kaynaklardan yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda; Türk düşüncesinde Alman etkisinin Fransız etkisi kanalıyla aktarıldığı saptanmaktadır (Kafadar, 2000: 264).

³ Çalışmanın eleştirdiği konulardan bir tanesi de bu konunun uzun yıllar boyunca bir kabul olarak sindirilmiş olmasıdır. Elbette, bir düşünür yöneteceği kurumu benimsediği düşünce temeli çerçevesinde yönetecektir ve yönlendirecektir. Ancak yabancı akademisyenlerin uzun yıllar bu kürsülerde kalmadığı ve şuanda orada olmadıkları göz önünde bulundurulduğunda bugünkü felsefe dünyamızın ve felsefecilerimizin bunu bir miras olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Oysa yine Türkiye'de felsefe dersleri vermiş olan Ernst Von Aster dahi, Türk Tarih Kurultayı'nda “Türklerin Felsefe Tarihindeki Yeri” başlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu da demek oluyor ki, yabancı akademisyenlerin bulunması, kültür dünyasındaki felsefe hareketlerinin incelenmesine bir engel olmamıştır. Buradaki temel problem, Türk felsefecilerinin kendilik bilincini kazanamamış olmaları ve felsefeye duydukları saygının az olduğudur.

hareketlilikle birlikte meslektan felsefeci yetiştirilmeye başlanmış ve bu konudaki yetişmiş insan eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. (Bıçak, 2010: 498).

Cumhuriyet döneminde felsefenin topluma yayılma ve çalışmaların tek bir çatı altında toplanması, felsefe adına yetkin bir söz söyleme ihtiyacını gidermek adına kurumsallaşma yoluna gidilmesi gerekmektedir. Çünkü her ne kadar sağlam temeller atılırsa atılsın, bir disiplini kurmak yolunda yetkin bir çatı belirlenmedikçe tüm çalışmalar dağınık kalacaktır. Dağınıklık ise bir zaman sonra bilgilerin ortadan kaybolması veya gözden kaybolması anlamına geleceğinden, bahsedilen çatı fikri, bir disiplin için olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Toplumda, felsefe alanında da bir çatının bulunması, hem felsefe kültürünün izlerinin daha kolay sürülmesini sağlayacak, hem bugünün felsefesini yakalamak noktasında bir odak noktası oluşturacak hem de dinamik düşünürler yaratma noktasında esin kaynağı olacaktır (Koç, 2011: 489). Bu geleneğin gerektirdiği şekilde Türkiye’de felsefenin yalnızca eğitim kurumlarında öğrencilerle olan diyalogla sınırlı kalması adeta duvarların içerisine hapsolmuş bir felsefe yaratacağından, siyaset ve okul dışında olan bir felsefe görüşü ortaya koyma noktasında Türk Felsefe Cemiyeti kuruldu (Kafadar, 2000: 236). Cemiyet 1927 yılında Felsefe ve İhtimaiyat Mecmuası adında bir felsefe dergisi çıkarmaya başladı. Bu derginin özelliği, Cumhuriyet döneminde genç Türk felsefe insanlarının ortaklaşa ilk felsefi çalışması olmasıdır. Cemiyet’in kurucuları İstiklâl Lisesi’nden M.Servet, Hatemi Seni, Ragıp Hulusi, Hilmi Ziya, Orhan Sadettin ve arkadaşlarıdır. Derginin sahibi İstiklâl Lisesi müdürü Ağâh Sırrı(Levend), derginin müdürü ise Servet Berkin’dir (Ülken, 2013: 652). Önceleri kurulduğu topluluğun çalışmalarıyla yürüyen dergi bir zaman sonra akademik çevrelerin de dikkatini çekmiş ve geniş bir çevreye yayılarak felsefe çatısı olma niteliğine erişmiştir. Cemiyetin amacı, yine kendi yönetmeliğine göre şöyle anlatılmıştır:

“Felsefi ve içtimai bilgilerle meşgul olanlar arasında manevi bir tesanüt ve daimî bir alaka tevhit etmek, bu bilgi şubelerinde memleket için müfid tetkikat, tutebbuât, ve neşriyât yapılmasına, bunların tedvin ve tamimine hizmet etmek ve merkezi İstanbul’da “Felsefe ve İhtimaiyat Mecmuası İdarehanesi” olmak üzere sırf ilmi bir cemiyet tesis edilmiştir (Türk Felsefe Cemiyeti Nizamnamesi, 1928: 1).”

Buradan da anlaşılıyor ki Türk Felsefe Cemiyeti, yalnızca kurulduğu fikirle kalmayı reddedip, birkaç kişinin görüşlerini sürekli yansıtmaya fikrine sıcak bakmamış, Türkiye’de felsefe ile ilgilenen herkesi bir araya getirmek düşüncesiyle yola çıkmıştır (Koç, 2011: 505). Edindiği amaç dolayısıyla Türk Felsefe Cemiyeti, Türkiye’de felsefenin yer edinmesi konusunda başlangıç niteliğinde bir çatıdır.

19.yüzyılın başlarından itibaren toplumsal olarak yenilikçi adımların atılmasıyla felsefenin aldığı hal, değişimler ve felsefeyi bugüne getiren nedenleri görmek açısından tarihsel olarak yapılanlar sıralandığında, felsefenin bir felsefe eylemi olarak algılandığı ve uygulandığı görülmektedir. Tarihçilik manasında da bu nokta önemli bir yer tutmaktadır. Felsefe tarihçiliği,

felsefeye aynı zamanda felsefe yöntemleriyle yaklaşmak olduğundan, tarihçiliğin genel kuralları arasından sıyrılır ve kendine özel bir yer edinir. Bu durum felsefeye hem yakın olmak hem de felsefeden uzak olmak anlamına gelmektedir. Akademide ve ortaöğretimde felsefe dersleri vermek, kurumsal olarak felsefe cemiyetleri kurmak felsefeye yakın olmak; felsefe yazılarında tercümelere başvurmak ve üretim yoluna gitmeden tek bir felsefe anlayışıyla yol almaya çalışmak ve buna rağmen de felsefenin yetkinliğini bekliyor olmak ise felsefeden bir o kadar uzak olmak anlamına gelir. Bu bölümde tartışılan ve incelenen konu, felsefenin Türkiye’deki seyri olsa da, buradan ulaşmak istediğimiz sonuç felsefe tarihçiliğimizin sorunlarını saptamaktır.

1.1.2. Felsefe Tarihçiliği

Bir millete ait tüm birikimleri, o milletin tarihi aracılığıyla öğrenebiliriz. Bir eşyanın ilk bulunuşu ve zaman içerisinde kullanılagelmesi, kazandırdığı kolaylıklar; işte tüm bunlar hakkında bilinenler o eşyanın tarihidir. Geçmişe ait ve bununla birlikte o milletin varoluş sebebi olan tüm yaşanmışlıklar, o milletin tarihini oluşturur. İnsanlığın topluluklar oluşturmaya başlaması ve farklı coğrafyaların etkisiyle oluşan diller ile bu oluşan farklı toplulukların farklı tarihleri ortaya çıktı. Böylece gelişen süreçte insanlık tarihi ve milletler tarihi ayrı dallara ayrılmak durumunda kaldı. Bu yüzden tarihçilik yapma konusunda, tam manasıyla eksiksiz bir çalışmaya ulaşılmak istendiğinde, çok yönlü araştırma yapmak kaçınılmaz olmuştur. Bir milletin tarihini de ancak o milletin geçmişini tüm yönleriyle ele alarak kavrayabiliriz. Çünkü toplumların, aile biçimleri, çocuk yetiştirme tarzları, insan anlayışları, dilleri, evren ve doğa hakkındaki fikirleri, inanışları, ölüm anlayışları, duaları, ahlak görüşleri, gelenekleri, görenekleri, beslenme kaynakları oluşturma ve çeşitlendirmeye onları kullanma tarzları, ihtiyaçları giderme ve ürünleri paylaşma anlayışları; zanaatları, teknikleri, üretim tarzları, mimarileri, ev biçimleri, mezar tarzları, saray anlayışları, kervansaray ve han kavrayışları, masal, hikâye, efsane, mani, bilmece, ninni gibi unsurlarda ortaya çıkan toplumsal özellikleri, yazılı edebiyatları, şairleri ve düşünürleri gibi fazlaca unsur o milletin gerçek kimliğini ortaya çıkarır (Bıçak, 2010: 359-360). Bu unsurlardan yalnızca bir tanesi dahi, o milletin tarih yazıcıları tarafından göz ardı edildiğinde millete dair tam manasıyla bir açıklama yapılamamış olur ve tarihi araştırılan milletin bir yönü eksik aktarılmış, öğrenilmiş olur. Bu durumda da o milleti, tarihin belli başlıkları altında değerlendirmek zor olacaktır. Çalışmanın konusu örnek olarak alınır; felsefi yönden Türk Tarihi araştırılmamış ise, Türklerin felsefe ile ilgili bir çalışmada değerlendirilmesi temelsiz bir değerlendirme olarak kalır.

Milletten önce insanın da varoluş şartlarından bir tanesi tarihtir (Bıçak, 2010: 359). İnsan, milleti oluşturan topluluğun bir parçası olduğundan, insan-millet tarihi arasında doğrusal bir yakınlık söz konusudur. İnsanın tarihi, toplulukların tarihidir; dolayısıyla da insanlığın tarihi

milletlerin tarihini kapsamaktadır. Tarihi, insanın ve dolayısıyla da milletin varoluş sebeplerinden bir tanesi yapan ise, geçmişin en önemli özelliği olan, geleceği kurma özelliğidir. Tarih, yaşanmışlıklardır. İnsan ise yapacaklarını yaptıklarından ders çıkararak kurar. Bu manada geleceğin teminatı geçmiştir. Bir milletin fikir yapısını ve geçirdiği durum karşısında gösterdiği refleks niteliğini anlamak için, o milletin tarihçiliğini incelemek gerekmektedir. Çünkü tarih ve tarihçilik, bir toplumun düşünce yapısının haritasını ortaya koyar (Bıçak, 2010: 359). Çalışmanın sınırları çerçevesinde Türkiye’de felsefe tarihçiliğini incelemek, Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Osmanlı Devleti’nde ve Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde felsefe tarihi yazıcılığına göz atmak bu çalışma için, o dönem felsefenin ele alınış tarzı, sorunların nasıl kavrandığı ve düşünce dünyası hareketlerini anlama noktasında aydınlatıcı olacaktır.

Osmanlı Devleti’nde önde gelen düşünce insanlarının, yeni fikir hareketleri ve Batılılaşma rüzgârı karşısında takındıkları tavır aktarmacı özellik göstermiştir ve bu aktarım dâhilinde gerçekleşen üretimler, aktarımın yapıldığı kültürün özelliklerini de beraberinde getirdiğinden, oluşan uyumsuzluk sonucunda bu etkiler felsefe tarihi üzerinde de görülmeye başlanmıştır. Çeviri felsefe tarihçiliği konusu, bir bakımdan felsefe dili oluşturma konusunda geniş bir çerçeve imkânı sunarken (Kaynardağ, 2002: 70), diğer taraftan da kültürel birikimin görmezden gelinmesi sonucunda katı bir tutum doğurmuştur.⁴ Bununla birlikte felsefi birikimin modern anlayışla birleştirilmesi çabası da yine aynı nedenlerle yok sayılmış ve bunun sonucunda felsefe tarihçiliği genel kalıplara girmiştir (Utku ve Kaya, 2011: 1). Bu genel kalıplar, felsefe tarihinin Batı hâkimiyetinde bir etkinlik olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Orta Çağ’da Batı’nın Yunan filozoflardan haberdar olmasını sağlayan İslam dünyasının etkisi kırılmış, felsefe tamamen Batılı bir imaja büründürülmüştür. Bunlar neticesinde de, kültürel birikim ile sentezleme yapılmadan Türkiye’de bağımsız bir disiplin olma yolunda ilerleyen felsefe hareketleri, Batı’nın bu tutumuna ayak uydurmuştur. Nihayetinde uzun bir süre, felsefe tarihçilerimizin zihninde, Türk kültürel mirasının felsefi yönlerini araştırma itkisi oluşmamıştır. Bunun nedenleri arasında felsefe tarihçiliği yeterliliği en önemli meseledir. Çünkü bizde felsefe tarihçiliği, bahsedilen dönemlerin getirisiyle oluşan aktarmacı anlatım sayesinde çeviri faaliyetleriyle başlamıştır. Kültürel altyapının incelenmemesi ve daha da önemlisi kültürel arka planda felsefe tarihi yazabilecek

⁴ Bahsedilen katı kutum çeviri kültürünün telif eserlerde yarattığı etki ile felsefe tarihinin, çevrildiği gibi algılanmış olmasıdır. Çalışmanın genel konusunu oluşturan bu eleştiri, Batı kaynaklı çevirilerin sebep olduğu ortam sebebiyle kültürel birikimin felsefi yönden incelenmesi konusunda zihinlerde bir kapalılık meydana getirdiği ve s Felsefesi çalışmalarının felsefe-bilim disiplinleri dışında değerlendirilmesine yol açtığıdır. Bu durum sebebiyle de Türkiye’de Türk Felsefesi tarihi çalışmaları, Türk tarihinin felsefi yönden incelenmesi gecikmiş, Hilmi Ziya Ülken’in çabaları ile kazandırılan hareketlilik 1980 yılından itibaren tekrar kendini göstermiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde bu konu ayrıntılı olarak incelenecektir.

kapasitenin varlığından haberdar olunmaması bu durumu meydana getirmiştir. Zaman içerisinde felsefe tarihçiliğimizin gelişiyor olması telif eserlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

Bu manada felsefe tarihçiliği bölümü, tercüme felsefe tarihçiliği ve telif felsefe tarihçiliği olmak üzere iki başlık altında incelenecektir. Çeviri eserlerin ardından gelen telif felsefe eserlerine geçiş sürecinin üzerinde durulacaktır. Başlıklar altında aynı zamanda tercüme ve telif felsefe tarihçilik ürünleri olan eserler bibliyografya denemesi yapılmaya çalışılmıştır.

1.1.2.1.Tercüme Felsefe Tarihçiliği

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Türkiye'de meydana gelen yeni fikir akımlarının getirisiyle Batı'dan yapılan felsefe çevirilerinin içerisinde felsefe tarihi çevirileri de bulunmaktadır. Bu dönemde felsefe tarihçiliği de çeviri eserlerin Türkiye felsefe dünyasına kazandırılmasıyla başlamaktadır (Utku ve Kaya, 2011: 12). Felsefe tarihçiliği başlığı altında da değinildiği üzere çeviri kültürü aslında çok büyük bir gelişmişlik göstergesidir. Tarih boyunca bakıldığında uygarlıkların gelişmişlik göstergelerinin en başında her zaman çeviri faaliyetlerinin yer aldığını görebiliriz (Sarıkavak, 2015: 2). Çeviri eserleri olan toplumlar farklı görüşleri tanımış ve düşüncelerini genişletmek anlamında ilerlemeci tutum sergileme imkânı bulabilmişlerdir. Felsefe tarihi açısından çevirilerin önemini de çok büyüktür, çünkü Doğu filozoflarının çevirileri Batı için Yunan felsefeciler hakkında bir referans olmuştur ve bu sayede Antik Yunan filozofları hakkında bilgi edinme fırsatı bulabilmişlerdir. Çeviri kültürünün tarihteki ilk büyük etkinliğini gerçekleştiren doğu toplumları, bu noktada dünya tarihine önemli bir iz bırakmışlardır. 9. yy 'da Abbasiler döneminde tarihin ilk büyük çeviri etkinliğinin gerçekleştirildiği, bu konuda yapılan çalışmalar neticesinde bilinmektedir. Çeviri kültürü aynı zamanda toplumun diğer toplumlardan haberdar olması ve bir iletişim yolu açıyor olması sebebiyle de önem arz etmektedir (Kaynardağ, 2002: 70).

Yenilenme içinde olan ve bu noktada yenilenmek amacıyla dışarıya ihtiyacı olan devletlerde veya toplumlarda öncelikli olarak fikri anlayışın değişmesi gerekmektedir. Burada bahsedilen değişimin kökten bir yeni fikrin benimsenmesi olmadığı gibi, kültürel fikir birikiminin çağa uygun bir biçimde reforme edilmiş hali olarak algılanması gerekmektedir. Fikir dünyasının değişmesi bir zincirin ilk halkasıdır ve diğer her şeyi etkileme gücünü barındırır. Düşüncenin eyleme dönüştüğü noktada, o eylem düşünceden izler taşır. Bu sebeple düşüncenin sağlam olması toplumun veya devletlerin eylemlerini sağlamlaştırır. Düşüncenin sağlamlaşması, tutarlı olması ise, felsefe ile mümkündür. Felsefe düşünceye şekil vermede en büyük yardımcıdır. Türkiye'de de 19. yy' dan itibaren çağdaşlaşma hareketleri ilk başladığında, farklı kültürlerin dillerini öğrenen ve o kültürlerden haberdar olan aydınlar tarafından çeviri faaliyetlerine girişilmiştir ve ilk çeviri

eserler felsefe eserleri olmuştur (Kaynardağ, 2002: 70). Bahsedildiği gibi, öncelik düşünsel olarak topluma bir heyecan getirmek, sorunların karşısına yeni çözüm yollarıyla çıkmak ve tüm bunlardan yola çıkarak da toplumun, onu oluşturan bireylerle birlikte düşünsel yapısını değiştirmek olarak belirlenmiş gibi görünmektedir. Felsefe eserlerinin çeviri faaliyetlerinin ilk adımlarında yer almasının nedeni olarak bu durum gösterilebilir. Fikrî anlayışın değişebilmesi ve çağın gerekliliklerine cevap verebilecek hale gelmesi, felsefe eserlerinin topluma sunulmasıyla doğru orantılıdır.

Tercüme felsefe tarihçiliği bölümünün sonunda, On dokuzuncu yüzyıldan itibaren başlayan çeviri faaliyetleri göz önünde bulundurularak bir bibliyografya denemesi yapılmıştır. İlk dönem ve Cumhuriyet tarihi boyunca yapılmış olan çeviri faaliyetleri kapsamında Türkiye’de süreç incelenirken çalışmanın odaklanacağı ve bibliyografya denemesine dâhil edeceği konu kitaplar, kitap bölümleri ve makaleler olacaktır.

1.1.2.1.1.Tercüme Felsefe Tarihi Bibliyografyası

1. Fenelon – Evvel Zamanda A’zâmü’ş-şan Olan Feylesofların İmrar Etmiş Oldukları Ömürlerinin İcmâlidir⁵. (orj. Abrage de La Viedes Plus Illustres Philosophes de Lantiquite.). (1854). (çev. Cricor Chumarian). 250 s.
2. Münif Paşa, Tarih-i Hükemâ-yı Yunan, (1863), Mecmua-i Fünun, sy 13 - 45
3. Yanyalı K. Şükrü, Meşahir-i Kudema-yı Felasifenin Mücmelen Terceme-i Halleri⁶. (1876). Kırkambar Matbaası, 80 s.
4. Rifat Bahir, Felsefe ve Feylesoflar I: Felasife-i Kadime⁷. (1913). Keşişyan Matbaası, İzmir. 22 s.
5. Sylvian Dray, Herbert Spencer’in Din ve Ahlak Hakkındaki Nazariyesi, (1911). (çev. Mehmed Münir Erteğün), Meziyet Kütüphanesi, 23 s
6. Alfred Fouillee, Tarih-i Felsefe, (1911), c.1 terc. Baha Tevfik, Ahmed Nebil, Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi, İstanbul: Nişan Babikyan Matbaası, 352 s.
7. Abbe Barbe, Tarih-i Felsefe, (1915), terc. Bohor İsrail, Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, İstanbul, 437 s.

⁵ Chumarian’ın çevirisi hem Türkçe hem de Fransızca olmak üzere çift dilli basılmış ve yayınlanmıştır. Bu eserde Chumarian’ın eksik Türkçesi ve Fransızcaya olan hâkimiyeti göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki, Chumarian Fransızca orijinal metine çeviri sırasında yorum niyetinde bir ekleme yapmamış ve terim bütünlüğü olarak da orijinal metne sadık kalmıştır.(Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Utku ve Kaya, (2011). “Türkiye’de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı: Geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Literatür Değerlendirmesi”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 9(17): 14.

⁶ Bu eser, Cricor Chumarian’ın da çevirdiği Fenelon’un Abrage de La Viedes Plus Illustres Philosophes de Lantiquite adlı eserinin Thales, Solon ve Pittacus ile ilgili bölümlerinin yeniden çevirisidir.

⁷ Bahir’in bu eseri de yine Fenelon’un Abrage de La Viedes Plus Illustres Philosophes de Lantiquite eserinin Thales ile ilgili bölümünün çevirisinden ibarettir.

8. Paul Janet, Gabriel Seailles, Tahlil-i Tarih-i Felsefe – Metalib ve Mezahib- Ma-ba'de't tabi-a ve Felsefe-i İlahiyye (orj. Historia de la philosophie: les problemes et le secoles), (1925), çev. Elmalılı Hamdi Yazır, 333+4 s.
9. Emile Faguet, Yeni Felsefe Tarihi: Meşhur Filozoflar, terc. Ahmet Hidayet, (1927), Felsefe ve İctimaiyat Külliyyatı, İstanbul, Ahmed Kamil Matbaası, 176 s.
10. Emile Brehier, “Felsefe Tarihinin Mevzu'ları”, (1925), terc. Mustafa Şekip Tunç, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Mayıs- Haziran, s. 91 – 120.
11. Karl Vorlander, Felsefe Tarihi, Birinci Kısım: Medeniyet-i Kadime ve Kurûn-ı Vustada Felsefe, (1927), terc. Mehmed İzzet, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 364 s.
12. Hanri Corbin, İbn-i Rüşd'den Günümüze İslam Felsefe Tarihi, çev. Abdullah Haksöz, Kişisel Yayınlar, 174 s.
13. Nils Gilje, Gunnar Skirberk, Felsefe Tarihi – Antik Yunan'dan Modern Döneme-, (2011), çev. Emrah Akbaş, Kesit Yayınları, İstanbul.
14. W. K. C. Guthrie, Yunan Felsefe Tarihi 1 – Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar, (2011), çev. Ergün Akça, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 528 s.
15. Roger – Pol Droit, Kısa Felsefe Tarihi, (2013), çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul, 256 s.
16. Christian Delacampagne, 20.Yüzyıl Felsefe Tarihi, (2016), çev.Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 367 s.

1.1.2.2.Telif Felsefe Tarihçiliği

Bir toplumda, evrensel bir alan hakkında telif eserler verilmeye başlandığında o toplumun evrensel olana katkı sunmaya başladığı ve kültürel birikimlerin bu doğrultuda harekete geçirildiği anlaşılr. Özellikle kültürel birikimlerin harekete geçirilmesi, evrensel olana katkı sunma konusunda büyük önem taşımaktadır. Çünkü evrensel olan, tanımı gereği her kültürün izlerinden meydana gelmiş olmalıdır. Evrensel olmanın en büyük özelliği, hiçbir kültüre yabancı olmamasıdır. Bu da bir tek her kültürden bir şeyler barındırmasıyla mümkün olacaktır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan ve Cumhuriyet'in ilanı ile devam eden süreçte Türkiye'de felsefe tarihi eserlerinin telif edilmeye başlanması ise, felsefeye ait olan problemlere, konulara, çözüm yöntemlerine Türk felsefe çevrelerince ilgi duyulmaya başlandığının göstergesidir (Sarıkavak, 2015: 7).

Türkiye'de telif felsefe tarihi yazıcılığı konusu, telif eser sahiplerinin felsefe tarihine genel anlamda bakış tarzlarını ve felsefe tarihini bir bütün olarak nasıl anladıklarını yansıtmaktadır. Bu durumda da Cumhuriyet döneminden önce Tanzimat Fermanı'nın ilanından başlayarak felsefe

tarihi eserleri incelenmiştir. Yeni bir devlete geçiş sürecinde Osmanlı devletinin son felsefecileriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk felsefecilerinin aynı kişiler olması burada en önemli unsurunu teşkil etmektedir (Sarıkavak, 2015: 1). Belirtilen dönemlerde hazırlanmış olan felsefe yayınlarına da bu gözle bakmamız gerekmektedir. Çünkü telif felsefe tarihi eser sahipleri, aynı zamanda tercüme yoluyla yayınlanmış olan felsefe tarihi kitaplarından etkilenmişlerdir. Telif eserler üretmeye başlayan Türk felsefe tarihçilerinin burada karşılaştıkları zorluk, felsefe tarihçileri açısından aşılması en zor zorluklardan biridir. Felsefe tarihi yazmak, geçmiş felsefe birikimini en baştan yaşamamanın imkansızlığından dolayı felsefe tarihçilerini elbette bir etkilenmeye itmektedir. Buradaki zorluğu aşabilmenin yolu metodolojik çalışmanın özgün olarak gerçekleştirilebilmesidir. Felsefe tarihçisinin felsefeye yeni şeyler katmasının tek yolu, kullandığı yöntemin özgünlüğüdür. Böyle bir durumda da telif yoluyla elde edilen felsefe tarihi kitaplarında tercüme edilen eserlerin etkisini görmek mümkündür. Batı tarzında yazılmış felsefe tarihlerinin Tanzimat Fermanı'ndan sonra gelişen ortamda çevrilmesinin etkisi, Batı tarzı bir tarihselliğin telif eserlere yansımaya neden olmuştur. Fakat aynı zamanda Türkiye'de telif felsefe tarihçiliği için bu durum yeni bir metodoloji kazanma noktasında bir yenilik getirmiştir. Dönemin felsefe tarihçileri, telif eserlerini yeni anlayış çerçevesinde ortaya koymuşlardır. Böylelikle de Türkiye'de telif felsefe tarihçiliği, Avrupa tarzı bakış açısının hâkim olduğu bir felsefe tarihçiliği anlayışıyla doğmuştur demek mümkündür⁸ (Çötök, 2007: 15).

Telif felsefe tarihçiliği incelemesinin bu noktasında bir bibliyografya denemesi yapılmış ve Tanzimat Fermanı'nın ilanından başlayan süreçle birlikte Cumhuriyet'in ilanından günümüze dek yazılmış olan telif eserler listelenmiştir. Bölümün bibliyografya denemesinde listelenen eserler, kitaplarla sınırlandırılmıştır.⁹

1.1.2.2.1. Telif Felsefe Tarihi Kitapları Bibliyografyası

1. Ahmet Mithat Efendi, Tarih-i Hikmet, (1912), Hukuk Matbaası, İstanbul
2. Mehmet Ali Ayni, Tarih-i Felsefe, (1912), İstanbul

⁸ Genel anlamda çalışmanın Türkiye'de belirlenen sınırlar çerçevesinde Türk Felsefesi Tarihi yazıcılığı konusuna odaklandığı göz önünde bulundurulduğunda, bu noktada bir saptama yapma ihtiyacı doğmaktadır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının yüz yıla yakın zamandır beklenen aşamaya gelememiş olması, felsefe tarihçiliğimizin Batı tarzı tarihselliği benimsemiş olmasından ve felsefe tarihçilerimizin tarihe, dolayısıyla felsefe tarihine evrensel anlamda, daha da önemlisi kültürel anlamda bakmaktan imtina etmiş olmalarından kaynaklanıp kaynaklanmadığı önemli bir soru olarak karşımızdadır.

⁹ Telif felsefe tarihi eserleri bibliyografyasının dışında tutulmuş olan makaleler, kitap bölümleri ve incelemeler gibi felsefe tarihi olarak nitelendirilebileceğimiz eserler özellikle Cumhuriyet'in ilanından önce başlangıç mahiyetinde yayımlanmıştır. Bu eserler için ayrıca bkz. Utku, A. ve Kaya, M. C. (2011). "Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, s. 11 – 48

3. Baha Tevfik, Muhtasar Felsefe (Tarih-i Felsefe), (1914), Artin Asuduryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul
4. İsmail Hakkı İzmirli, Felsefe-i İslamiye Tarihi, (1919), Matbaa-i Amire, İstanbul
5. Mustafa Rahmi Balaban, Felsefe Tarihi, (1920), Matbaa-i Amire, İstanbul
6. Mustafa Rahmi Balaban, Küçük Felsefe Tarihi, (1920), Matbaa-i Amire, İstanbul
7. İsmail Hakkı İzmirli, Felsefe-i İslamiye Tarihi, (1922)
8. Orhan Sadeddin, Felsefe Tarihi Usulü: Bir Etüde, (1930), İstanbul Darülfünunun Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
9. Mehmet Saffet, Muasır Avrupa Felsefesi, (1933)
10. Mehmet Saffet Engin, Muasır Avrupa Felsefesi (Kant'tan Zamanımıza Kadar), (1933), Milliyet Matbaası, Ankara
11. Mustafa Namık Çankı, Küçük Felsefe Tarihi, (1933), Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 188 s.
12. Hilmi Ziya Ülken, Yirminci Asır Filozofları, (1936)
13. İsmail Hakkı İzmirli, İslam Felsefesi Dersleri, (1938)
14. Hamdi Ragıp Atademir, Filozoflara Göre Felsefe, (1947), Atademir Yayınevi, Konya
15. Mustafa Rahmi Balaban, Filozoflarla Birer Saat: Muhtasar Felsefe Tarihi, (1947), Gayret Kitabevi, İstanbul, 219 s.
16. Mehmet Karasan, Büyük Feylesoflar Antolojisi, (1949)
17. Mehmet Karasan, Büyük Filozoflar Ansiklopedisi, (1949), ME Basımevi, İstanbul
18. Cemil Sena, Meşhur Filozoflar, (1953)
19. Hilmi Ziya Ülken, Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi Tarihi Kaynakları ve Etkileri, (1957), Osman Yalçın Matbaası, İstanbul
20. Kamuran Birand, İlkçağ Felsefesi Tarihi, (1958), Ajans Türk Matbaası, Ankara
21. H. Tuğrul Sargın, Küçük Felsefe Tarihi, (1961), Bozuyük Basımevi, Bozuyük
22. Halil Vehbi Eralp, Felsefe Tarihi, (1962), İstanbul Matbaası, İstanbul
23. Osman Pazarlı, Metinlerle Felsefe Tarihi, (1964), Remzi Kitabevi, İstanbul
24. Selahattin Hilav, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, (1966), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 210 s.
25. Saffet Suner, Düşüncenin Tarihteki Evrimi, (1967), İstanbul, 423 s.
26. Orhan Hançerlioğlu, Düşünce Tarihi, (1970), Remzi Kitabevi, İstanbul, 365 s.
27. Mübahat Türker Küyel, Ortaçağ Felsefe Tarihi ve S.İ.E.P.M, (1972), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
28. İbrahim Agah Çubukçu, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, (1972), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara

29. İsmail Hakkı İzmirli, İslam Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese, (1973), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara
30. Nihat Keklik, Felsefe, Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynakları, (1978), Çağrı Yayınları, İstanbul
31. Şükrü Günbulut, Küçük Felsefe Tarihi, (1983), Maya Matbaacılık Yayıncılık, Ankara, 194 s.
32. Hüseyin Öztürk, Düşünce ve Uygarlık Tarihi, (1987), Ülke Yayıncılık Haber, Ankara, 297 s.
33. Afşar Timuçin, Düşünce Tarihi, (1992), Bds Yayınları, 787 s.
34. Bayram Kaya, Felsefi Düşüncenin Kısa Tarihi, (2003), Sorun Yayınları, İstanbul, 448 s.
35. Nejat Bozkurt, Sorularla Felsefe Tarihi, (2004), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 432 s.
36. Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, (2010), Say Yayınları, İstanbul, 1344 s.

1.1.3. Felsefe Tarihçileri

Felsefede eskiden beri bilinen bir kural vardır; bu da insanın kendisini bilmesidir. Kendini bilmek, birey olarak bilmenin yanında bilgi ve kültür olarak da toplumun kendini bilmesi açısından önemlidir (Kaynardağ, 2002: 3). Felsefe tarihi, felsefenin kendini bilmesi eylemidir. Bu yüzden de felsefe tarihçiliği, bir gelenek oluşturması açısından ve kendini, felsefesini bilen toplumlar yaratmada çok önemli bir basamaktır. 19. yüzyılın başlarından itibaren oluşmaya başlayan özgürlük fikri ve yenilikçilik ile birlikte Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet dönemine giden süreçte felsefe tarihçiliğinin konumunu incelerken, bu konumu meydana getiren ve felsefe tarihçiliğinin seyrini belirleyen kişilere göz atmak gerekmektedir (Bayraktar, 2016: 79). Bu bölümde, Türkiye'de akademik bir disiplin olarak felsefe tarihçiliğinin bir portresinin, Darülfünun'dan başlanarak felsefe tarihçilerinin yaşamları, felsefe tarihi ile olan ilgileri, ürettikleri eserler ve akademide verdikleri dersler kapsamında incelenerek ortaya konması amaçlanmıştır.¹⁰ Bahsedilen dönem araştırıldığında, İsmail Hakkı İzmirli, Mehmet Emin Erişirgil, Mehmet Ali Âyni, Mehmet İzzet, Orhan Sadeddin, Hilmi Ziya Ülken, Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu, Nermi Uygur, Bedia Akarsu isimleri, Türkiye'de akademik bir disiplin olarak felsefe tarihçiliğine öncülük etmişlerdir (Bayraktar, 2016: 79). Daha sonra onların yanında yetişen akademisyenler de felsefe tarihçiliği alanında önemli gelişmeler elde etmişlerdir.

¹⁰ 1933 Üniversite Reformundan sonra Türk akademilerine yabancı akademisyenlerin davet edilmesiyle oluşan ortamda, felsefe tarihçiliğimizi ilgilendiren bir isim söz konusudur. Ernst Von Aster İstanbul Üniversitesi felsefe tarihi kürsüsünde, "Kant'tan Zamanımıza Kadar Felsefe Tarihi", "Yunan Felsefesi Tarihi" ve "Felsefe Seminerleri" derslerini yürütmüştür (Bayraktar, 2016: 79). Çalışmanın kapsamı Türk akademisyenlerden oluştuğu için anlatım listesine Von Aster eklenmemiştir.

1.1.3.1.İsmail Hakkı İzmirli

İsmail Hakkı İzmirli (1869-1946), İzmirli Hasan Efendi ve Giritli Hafize Hanım'ın oğludur. İzmir İkiçeşmelik'te ilkokulu okudu. Daha sonra Rüştîye'ye devam etti ve bu okulda Farsça dersleri alarak ileri derecede Farsça öğrendi. Rüştîye eğitimi sırasında aynı zamanda medrese eğitimi de aldı. Çift yönlü eğitim hayatına daha sonra da devam etti; İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'na devam ettiği sırada Hafız Şakir'in medrese derslerini de aldı (Ülken, 2013: 406).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde felsefe hocalığı yapmış bir felsefe tarihçisidir. II Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet döneminde İslam felsefesi alanında uzman olan kişilerin başında İsmail Hakkı İzmirli gelir (Karakuş, 2015: 184). Onun felsefe eğitim hayatına başlaması, Türkiye'de felsefe çalışmaları konusunda büyük işler başarmış olan Emrullah efendinin eğitimin başına getirilmesiyle. Emrullah Efendi'nin maarif nazırı olmasıyla birlikte İzmirli, Darülfünun 'da felsefe kürsüsüne atanmış ve daha sonra 1915'te yine Darülfünun 'da İslam Felsefesi tarihi müderrisliği yapmıştır. 1933 yılında yapılan Üniversite reformu ile de İzmirli, aynı bölümde ordinaryüs profesör olarak görev yapmış ve mesleğinin sonuna kadar burada devam etmiştir (Ülken, 2013: 406).

Hilmi Ziya Ülken 'in aktarımına göre İzmirli, çalışkan olmasıyla ünlüdür. Son derece titiz çalışmalar yürüttüğü; Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği, İslam Felsefesi Tarihi uzmanı olmasının yanında Batı düşüncesine de kısım kısım hâkim olduğu bilinmektedir. Bu çift yönlülüğünün sebebi ise İzmirli'nin, hem mektep hem de medrese eğitimi almış olmasındandır. Felsefenin anlaşılır bir hale gelmesi ve felsefe dilinin uygulanabilir ve anlaşılabilirliği konusunda katkısı olan felsefecilerden bir tanesidir (Bıçak, 2010: 48).

Felsefe tarihçiliğinin yanında İzmirli'nin çok iyi bir fıkıh ve kelam uzmanı olduğu bilinmektedir. Darülfünun ve üniversitelerde İslam felsefesi kürsülerinde dersler vermiştir (Bıçak, 2010: 482). Bu yüzden de eserlerinde işlediği konuların geniş olduğu gerçeğini karşımızda buluyoruz. Özellikle Batı ve Doğu'dan aldığı eğitimin ona kazandırdığı çok yönlü düşünce sebebiyle, İslam felsefesi ve kelam, fıkıh gibi konularda ilk denebilecek fikirler öne sürüyor. Klasikleşmiş İslam kelamını modernleştirme çabası içerisinde olduğu görülüyor. İzmirli, Orta Çağ'ın o dönem henüz cevaplanmamış olan sorularına da kelam çerçevesinde cevaplar buluyor ve bu anlamda da verdiği cevaplar ile Batı felsefesinin verdiği cevapları karşılaştırıyor. Özellikle Tanrı'nın varlığı kanıtlamalarına kendi görüşlerini ekleyerek, modern kelam anlayışı çerçevesinde Batı'nın düşünceleriyle yaptığı kıyaslar neticesinde cevaplar veriyor. Bu anlamda İzmirli'nin kelam ve fıkıh kitaplarından yola çıkarak felsefe tarihçiliği için de akılcı bir yöntemle hazırlanmış ve yazılmış eserler demek mümkün olacaktır (Ülken, 2013: 407).

İzmirli İsmail Hakkı'nın bilinen eserlerinden bazıları şunlardır;

1. İslam Felsefesi Tarihi, (1932), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
2. Türk Filozofları, (1933), Akşam Matbaası, İstanbul
3. Mukayese¹¹, (1947), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
4. Maan-i Kuran, (1927), Milli Matbaa, İstanbul.
5. Yeni İlm-i Kelam, (1939), Matbaa-i Amire, İstanbul.
6. Ulul-i Fıkıh Dersleri
7. İlm-i Hilaf, (1911), 2 cilt, İstanbul.
8. Din Dersleri, (1916), Marifet Matbaası, İstanbul.
9. Siyer-i Nebevi, (1913), Ahenk Matbaası, İstanbul.
10. Fenn-i Menabiç, (1918), İstanbul
11. Ebu Bekir Razi, (1922), İstanbul
12. Anglikan Kilisesine Cevap, (1916), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul
13. Gazilere Armağan, (1915), Askeri Matbaa, İstanbul
14. İhvan-üs Safa
15. Felsefe Dersleri
16. Arab Felsefesi

İzmirli'nin felsefe tarihi çalışmalarına katkıları yazdığı eserler ve özellikle İslam felsefesi tarihi üzerine ürettikleri Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde Türkiye'de felsefe tarihçiliğinin ilk eserlerindendir. 1932'de Türk Tarih Kurumu tarafından basılan İslam Felsefesi Tarihi, Arab Felsefesi, Doğu ve Batı filozoflarının karşılaştırmasını yaptığı Mukayese, Türk Filozofları kitaplarıyla felsefe tarihçiliği alanındaki verimini göstermektedir.

1.1.3.2.Mehmet Ali Aynî

Hem Osmanlı Devleti'nin son yıllarına hem de Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine şahit olan felsefe akademisyenlerinden bir tanesi de Mehmet Ali Aynî'dir (1869-1945). Bugünkü Yunanistan'ın orta kesimlerinde bir kasaba olan Serfiçe doğumludur. Osmanlı zamanında burası Kayıların bir dönem yerleştiği ve bağlı bulundukları yer olarak bilinmektedir. Ortaöğretim dönemini Selanik'te geçirdi ve ardından Edirne'de öğretmenlik yapmaya başladı. İlk felsefe çalışmalarına, Edirne'den sonra tayin edildiği Dedeoğlu İdadisi'nde başladı. Aynî meslek hayatı boyunca Diyarbakır, Halep, Kosova, Kastamonu, Bitlis, Yanya, İstanbul, Taif, Trabzon, Lazkiye, Elaziz, Ammare, Irak, Rumeli gibi birçok coğrafyada eğitim ve idarecilik görevleri üstlenmiş ve her gittiği coğrafyada, bölgeye uygun araştırmalar yapmıştır (Ülken, 2013: 434).

¹¹ Eser, yazarın ölümünden sonra yayınlanmıştır; Doğu ve Batı filozoflarının mukayeseleri yapılmıştır.

Başlangıç dönemi felsefe tarihçiliğimizin önemli simalarından olan Aynî, Türkiye'yi uluslararası alanda felsefe kongrelerinde de temsil etmiştir. 1926 yılında Harvard, 1930 yılında da Oxford'da düzenlenmiş olan felsefe kongrelerinde bulunmuştur (Karakuş, 2015: 207). Aynî, idarecilik görevi sırasında edebiyat fakültesi dekanlığı görevini yürütürken Edebiyat Fakültesi Mecmuasını da kurmuş, bu alanda kurumsal yayıncılığa da katkı sunmuştur (Bayraktar, 2016: 80).

Yazın dünyasında Aynî, aktif bir tenkit çalışması yürütmüştür. Bu da gösteriyor ki, kendisi yazılı basını son derece titiz bir şekilde takip ediyor ve tüm gelişmelerden haberdar olmaya özen gösteriyordu. Ayrıca Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde felsefe çalışmaları hakkında bugünkü bilgilerimizin de kaynağı çoğunlukla Aynî'dir. Yaşadığı dönemi de kayıt altına alarak, dönemin felsefe koşullarını ve bu koşulları sağlayan etkenlerle, koşulları yaşayan felsefecileri bizlere aktarmıştır (Bıçak, 2010: 482). Aynî, tasavvuf ve tasavvuf tarihçiliği alanlarında tanınmış ve bu alanlarda anılıyor olsa da onun çevirilerle ve akademide felsefe tarihi derslerine girmesiyle felsefe tarihi açısından da önemli bir kişi olduğunu söylemek gerekmektedir. İlk felsefe çalışmalarından itibaren kendini tasavvufa yakın hisseden Aynî, felsefe ve tasavvufun yakınlığı üzerinde çalışmalar yapmıştır. Onun çalışmaları mistik bir felsefeye yöneliktir (Bayraktar, 2016; 80). Bu derece aktif bir çalışma hayatı sürdüren Aynî'nin eserlerinden bazıları şunlardır;

1. Traite Theorique et Pratique¹²
2. Nazari ve Ameli İstatistik, (1890)
3. Huccetu'l İslam Gazali
4. Malumat-ı Nafiayı Fenniye
5. Fakir
6. Küçük Umumi Tarih (1895)¹³
7. Tarihi Edebi Alem
8. Ziraat Dersleri
9. Hükmü Cumhur
10. Örfiyatı Siyasiye ve Ahlakiye
11. İlim ve Felsefe
12. Terbiyeye aid Tatbikat ile birlikte Ruhیات Dersleri
13. Muallimi Sani Farabi

¹² Mehmet Ali Aynî bu eseri Maurice Block'tan, ilk mektepten çıktığı zaman çevirmiştir. Kendisinin ilk çeviri eseridir. İlk mektepten çıktığı yılın 1888 olduğu bilindiği üzere, bu çeviriyi yaptığı tarih de o yıllara karşılık geliyor olmalı.

¹³ Eseri, Ernsest Lavisse'den çevirmiştir.

14. Şeh-i Ekber'i Niçin Severim?¹⁴
15. İnkidatlar ve Mülâhazalar (1923)
16. Tasavvuf Tarihi
17. Felsefe Tarihi
18. Ahlak Dersleri
19. Hacı Bayram-ı Veli (1924)
20. Reblilik, Bedbinlik, la İlahilik Nedir?
21. Daru'l-Funun Tarihi (1927), Evkaf Matbaası.
22. Türk Mantıkçıları
23. Ruhul Beyan Müellifi Bursalı İsmail Hakkı Hakkındaki Bir Tedkik
24. Demokrasi Nedir? (1961), Baha Matbaası.
25. Her Gün Bunu Oku
26. Un grand Saint de l'Islam: Abd al-Kadir Guilani
27. La Quintessence de la philosophie de İbn Arabi (1935), Paris
28. Türk Ahlakçıları (1939), Marifet Basımevi, İstanbul
29. Milliyetçilik (1943), Marifet Basımevi, İstanbul
30. Türk Azizleri – Bursalı İsmail Hakkı (1933), Marifet Basımevi, İstanbul¹⁵
31. Hayat Nedir (1945), Ahmet Sait Matbaası.

Aynî felsefe tarihi çalışmalarımızda çeviri eserler bakımından, katkılar sunmuştur. Tasavvuf Tarihi, Felsefe Tarihi ve Darülfunun Tarihi kitapları felsefe tarihçiliği çatısı altında İslam felsefesi, Yunan felsefesi, Mısır felsefesi ve Türkiye'de felsefe çalışmaları konusunda başvuru kitapları niteliğindedir. Ayrıca Türk Ahlakçıları, Türk Mantıkçıları ve Türk Azizleri – Bursalı İsmail Hakkı isimli eserlerinde de belirli başlıklar altında tarihçilik yapmakta ve bu tarz çalışmaların araştırmacıların işlerini kolaylaştırdığı düşünüldüğünde de önemli işler yaptığını söylemek mümkün olacaktır. Felsefe tarihçiliğinin bir getirisi olarak Aynî, felsefe terimlerinin düzenlenmesi konusunda da Türkiye'de felsefe çalışmalarına büyük katkı sunmuştur. Istılahat-ı İlmiye Encümeni'nde görev alarak bu alanda felsefecileri orada temsil etmiştir (Bayraktar, 2016: 80).

1.1.3.3. Mehmet Emin Erişirgil

İstanbul Sultanahmet, İshakpaşa mahallesinde doğan Mehmet Emin Erişirgil (1891-1965), Niğdeli Dilaver Bey ve Hatice Nesibe Hanım'ın oğludur. Eğitim dönemlerini sırasıyla Beşiktaş

¹⁴ Bu eser Büyükelçi Ahmet Reşit Bey(1870-1956) tarafından, La Quintessence de la Philosophie d'İbn Arabi adıyla Fransızcaya tercüme edilmiştir(Ülken, 2013; 435).

¹⁵ Hilmi Ziya Ülken'in aktarımına göre bu kitabın aslı Fransızca baskı yapmıştır ve Paris'te basılmıştır.

Sıbyan Mektebi, Fatih Rüştîyesi, Mercan İdadisi ve Mülkiye’de tamamladı. Mülkiyenin son yılında Orman ve Ziraat Nezareti Baytar Dairesi’nde daire kâtibi, mezun olduktan sonra da Meclis-i Ayan Zabıt Kâtipliği görevlerinde bulundu (Bayraktar, 2014: 217). Bir gazetede gördüğü haber sonrasında yaptığı müracaatlardan sonuç alarak 1911 yılında İstanbul Sultanisi ’ne Malumat-ı Medeniyye ve İktisadiye öğretmenliğine getirildi (Durmaz, 2012: 15; Bayraktar, 2014: 217). Erişirgil’in eğitimci olarak görev almaya başlaması aynı zamanda felsefe ile ilgisinin, bilinen, başlamasıyla aynı dönemdir. İstanbul Sultanisi’nin yanı sıra, Kabataş, Davutpaşa ve Veda Sultanilerinde de felsefe dersleri vermeye başlar (Durmaz, 2012: 16). Bir müddet daha idari görevler üstlenmesinin ardından Ziya Gökalp öncülüğünde Darülfünun’da yapılan yenilenme sırasında Darülfünun ‘da Ahlak muallimi olarak çalışmaya başladı. Daha sonra 1918-1919 eğitim döneminde o zaman felsefe tarihi derslerini vermekte olan Mehmet İzzet ile ders değişimi yaparak felsefe tarihi kürsüsünde dersler vermeye başladı ve bu kürsüde bölüm başkanlığı görevinde de bulundu (Bayraktar, 2014: 218; Utku ve Kaya, 2011: 27).

Düşünce tarihimiz içerisinde felsefe tarihçiliğiyle çok önemli bir yer tutan Erişirgil’in bir diğer önemi de Türkiye’de Cumhuriyet devri inkılaplarının toplum tarafından tam olarak anlaşılması ve toplumsal düzen ile devlet düzeni arasındaki bağlantıda bu inkılapların sağlam zemine oturtulması için yaptığı çabalar (Karakuş, 2015: 214). Bu gayeyle Erişirgil resmi eğitim toplantılarının içerisinde olmuş ve özellikle toplumun eğitimi konusunun üzerinde durmuştur. Savaş yıllarında Erişirgil, etkilendiği filozofların düşüncelerini aktarırken, bulunduğu coğrafyadaki insanları da bu düşünceler ışığında yönlendirmeyi hedeflemiştir. Fichte’nin¹⁶ düşüncelerine paralel olarak Türk gençliğini bir düşünce etrafında toplama çabası içindedir. Bu durum, savaşın kazanılmasının ardından da ahlak temelli bir çatının altında toplumu birleştirme çabası olarak devam etmiş ve Erişirgil, eğitim hayatında bu ideali sağlamak için uğraş vermiştir (Durmaz, 2013: 375)¹⁷

Darülfünundaki felsefe eğiticiliğinin ardından siyasi hayata da giren Erişirgil’in eğitimciliğinin yanında siyasi bir kişiliği de söz konusudur. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Erişirgil, farklı alanlarda farklı görevler edinerek bunu sağlamıştır. 1950 yılına kadar farklı illerden milletvekili olarak mecliste yer almış ve aynı zamanda Tekel ve İçişleri bakanlıkları da yapmıştır (Durmaz, 2012: 24).

¹⁶ Erişirgil, bu görüşleri “Fichte ve Alimlerin Vazifesi” kitabında detaylı olarak aktarmıştır.

¹⁷ Nihat Durmaz “Türk Düşünce Tarihinde Mehmet Emin Erişirgil” isimli makalesinde bu süreçte Mehmet Emin Erişirgil’in Cumhuriyet öncesi ahlak felsefecisi, Cumhuriyet döneminde de bir eğitim felsefecisi olarak tanımlanabileceğini belirtir (2013:375) belirtir. Oysa Erişirgil’in Cumhuriyet döneminde de ahlak felsefesi çatısı altında bir ideal oluşturma çabasını resmi eğitim dünyası içerisinde gerçekleştirebildiğini görüyoruz. O yüzden Cumhuriyet dönemi için ahlak felsefecisi ve eğitim felsefecisi demek Mehmet Emin Erişirgil’i tanımlama yolunda daha net bir açıklama olacaktır.

Mehmet Emin Erişirgil'in kitapları aşağıda listelenmiştir:¹⁸

1. Emile Boirac, Felsefe Yahut Hikmet-i Nazariyye: Birinci Kitap: İlm-i Ahval-i Ruh, (1914), çev: M.Emin, Tefeyyüz Kitaphanesi, Dersaadet, 316 s.
2. Yeni Malumat-ı Medeniyye ve Kanuniyye, (1914), Artin Asaturyan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 292 s,
3. Devr-i İntibah Felsefesi ve Feylesofları, (1920), Darülfünun Matbaası, İstanbul, 64 s.
4. Tarih-i Felsefe Notları: Kurun-ı Cedide Felsefesinden Descartes ve Kartezyenler, (1920), Darülfünun Matbaası, İstanbul ,176 s. Çeviri yazı ve sadeleştirme: Descartes ve Kartezyenler, (2006), Haz: Erdoğan Erbay, Ali Utku, Çizgi Kitabevi, Konya, 146 s.
5. Wilhelm Leibniz, Darülfünun Matbaası, (1921), İstanbul, 16 s. Çeviri yazı ve sadeleştirme: Descartes ve Kartezyenler, (2006), Haz: Erdoğan Erbay, Ali Utku, Çizgi Kitabevi, Konya, s: 147 – 158
6. Kant ve Felsefesi, Matbaa-i Amire, (1924), İstanbul, 412 s, Çeviri yazı: İnsan Yayınları, İstanbul 1997, 388 s.
7. “Medhal: John Dewey’in Felsefesi”, John Dewey, Demokrasi ve Terbiye, (1931), çev: Avni [Başman], Devlet Matbaası, İstanbul, 176 s.
8. Yurt Bilgisi, (1930), Kanaat Matbaası, İstanbul, 308 s.
9. Sokrat, (1931), Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 176 s.
10. Henri Bergson, Ahlak ve Dinin İki Kaynağı. Birinci Kitap: Ahlakın İki Kaynağı, (1933), çev. M. Emin, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 126 s.
11. Kant’tan Parçalar (çev. M. Emin), (1935), Devlet Matbaası, İstanbul, 80 s.
12. Filozofi, (1935), Devlet Basımevi, İstanbul, 122 s.
13. Filozofiye Başlangıç (1935), Devlet Basımevi, İstanbul, 122 s.
14. Hukukun Muhtelif Cepheleri ve Hukuk İlmi (1938), Hapishane Matbaası, Ankara, 12 s.
15. Felsefeye Başlangıç (1944), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 203 s.
16. Ekonomi Meslekleri: 16 yüzyıldan Günümüze Kadar (1945), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 215 s.
17. Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp (1951), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 264 s, İkinci Baskı: Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp (1984), haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar, Remzi Kitabevi, İstanbul, 218 s.
18. Merak ve Dikkat (1956), Maarif Yayınevi, Ankara, 264 s.

¹⁸ Mehmet Emin Erişirgil'in eserleri Nihat Durmaz'ın “Mehmet Emin Erişirgil'in Hayatı ve Felsefesi” adlı yüksek lisans tezinden aktarılmıştır(2012: 26-27)

19. İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif (1956), 4 c. Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, İkinci Baskı: İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif (1986), haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 483 s.
20. Neden Filozof Yok ? (1957), Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 54 s.
21. İhmal (1958), Maarif Yayınevi, Ankara, 59 s.
22. Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri (1957), Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 148 s.
23. Kadın-Erkek (1960), Hamle Matbaası, İstanbul, 75 s.
24. Bildiklerim (2010), Mülkiyeliler Birliği Vakfı, yay. haz. M.Bülent Varlık, Ankara, 126 s.

Erişirgil'in felsefe tarihçiliğimizdeki yeri, başlangıçtaki isimlerden olması sebebiyle çok önemlidir. Görüş olarak Erişirgil Ziya Gökalp'e yakın durması sebebiyle Türkçülük akımının bir destekçisi gibi görünse de onun eserlerinden anladığımız kadarıyla Türkçülük-Milliyetçilik-İnsanlık zincirinin gerekliliğine ve kuvvetine inandığına şahit oluyoruz (Durmaz, 2013: 369). Aslen Erişirgil'in düşünce dünyasını anlayabilmek için onu dönemlere ayırarak incelemek ve bu noktada odak olarak da Hayat mecmuasındaki yazılarını almak gerekmektedir. Kısaca Erişirgil'in düşünsel dünyası Hayat'tan önceki dönem, Hayat'ta yazdığı dönem ve Hayat'taki yazılarından sonraki dönem olarak ayrılır (Durmaz, 2012: 159). O daha çok toplumun eğitilmesi hususunda yararlı olan bir çatı görüşünde ve devlete yararlı olacak Batı fikirlerinin bütünleştirilmesi düşüncesini benimsemiş bir akademisyendir. Erişirgil, toplumsal olarak kurgulanacak bir düzenin sosyal fikir çerçevesinin nasıl olması gerektiğini ve toplumun olduğu durumdan kurtuluşunu Bergsonizm ve Pragmatizm'de görmektedir (Durmaz, 2012:160). Felsefe tarihçiliğini incelemeye aldığımızda ise, Erişirgil'in felsefe tarihi dersleri verdiği yıllar 1915 – 1926 yılları arası görülmektedir. Bu yıllar içerisinde İstanbul Darülfünunu Felsefe Bölümünde Ahlâk ve Felsefe Tarihi dersleri veren Erişirgil, Tarih-i Felsefe Notları ve Kant ve Felsefesi eserlerini de Darülfünun 'da felsefe tarihi dersleri verdiği sırada yazmıştır (Kafadar, 2000: 495).

1.1.3.4.Mehmet İzzet

Yükseköğrenimini felsefe üzerine yapmasına rağmen felsefe hocalığından önce birkaç farklı meslekte daha çalışan Mehmet İzzet (1891-193), Mehmet Emin Erişirgil'in tam aksine felsefe çalışmalarına felsefe tarihçiliği ile başlamış, daha sonra ahlâk alanına yönelmiştir. İstanbul doğumlu olan İzzet, Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Paris Louis Le Grand'da lise eğitimini tamamladı. Sorbonne Üniversitesi felsefe bölümünden mezun olduktan sonra ülkeye dönüşünde Kızılay'da kâtip olarak çalışmaya başladı. Burada yanında memur olarak çalıştığı Doktor Adnan

Adivar¹⁹ vasıtasıyla o zamanlar yeni açılmış olan modern medreseye felsefe eğitimcisi olarak girdi. Burada bir zaman sonra felsefe tarihi müderrisliğine tayin edildi (Ülken, 2013: 644). İzzet, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde felsefe dünyasında önemi bir yeri olan felsefecilerimizdendir. Türkiye'de idealizmin ilk savunucularından olan İzzet, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa'da tahsil görmüş nadir felsefe akademisyenlerinden bir tanesidir.

İzzet'in felsefe ve yazın dünyasında eleştirel bir tavra sahip olduğu bilinmektedir. Tüm çevresi onun dogmatik düşüncelere karşı aşırı tepkili olduğunu ve tahammül edemeyecek derecede karşı çıktığını aktarmıştır. Onun düşünce sisteminin temelinde şüphe yatmaktadır. Bu yüzden de kendisi sistemden yoksun şüpheci bir düşünür olarak tanımlanmıştır (Dağtaşoğlu, 2010: 114). Şüphe odaklı bir düşünce sistemi benimsemiş olan İzzet için salt septik olduğu iddiaları vardır ancak Hilmi Ziya Ülken aktarımlarında bu konuya karşı çıkar ve onun yalnızca dogmatik düşünceler karşısında şüphe ile yaklaştığını ve kesin yargılardan kaçındığını belirtir (Dağtaşoğlu, 2010: 115).

İzzet de Mehmet Emin Erişirgil 'de gördüğümüz gibi felsefenin toplumdaki yerini belirleme çalışmalarında öncülük etmiş bir düşünürdür. Yeni kurulan devlette felsefe hangi mertebede konuşlanacak ve ona nasıl bir değer biçilecek gibi sorulara doğru cevaplar verme gayreti göstermiştir. Bu bağlamda onun felsefe tarihçiliğimize kazandırdığı çeviri eserler fazlasıyla önemlidir. İzzet'in önemi, felsefe dünyasındaki çeviri eserlerde Fransızca tekeline kırma ve direkt Almancadan çeviri yapma açısından da büyüktür (Karakuş, 2015: 246).

Çeviri ve telif yayınlarla felsefeye katkıda bulunan Mehmet İzzet'in eserleri aşağıda listelenmiştir²⁰:

1. Ameli Ahlak²¹ (1919), Darülfünun, Taş Basma, İstanbul.
2. Nazari Ahlak²² (1920), Darülfünun, Taş Basma, İstanbul.
3. İçtimaiyat Dersleri (1924), İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul. ²³
4. Kant'ın Pratik Felsefesi (1919), Darülfünun, Taş Basma, İstanbul.
5. Felsefe Tarihi²⁴ (1927), Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul. ²⁵

¹⁹ Abdülhak Adnan Adivar(1882-1955), Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk meclisinde yer almış önemli bir bilim tarihçisidir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin ilk bilim tarihçisi unvanını taşır. Ürettiği eserler bugün de bilim araştırmalarında kullanılan Adivar, bilim tarihi ve bilim felsefesi alanlarının Türkiye'de ilgi çekici hale gelmesinde öncülük etmiş kişilerdendir (*Abdülhak Adnan Adivar, Denemeler-Bilimin Sarp Yolunda Cüretkâr Adımlar, der. Remzi Demir, Epos Yayınları, Ankara, 2003*).

²⁰ Mehmet İzzet'in eserleri Hilmi Ziya Ülken'in Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi adlı eserinden alınmıştır (2013: 645).

²¹ Eseri, Abel Rey'den çevirmiştir.

²² Eseri, Abel Rey'den çevirmiştir.

²³ Eseri, Hesse et Gleyse'den çevirmiştir. Bu eserin Siyasi Sosyoloji adlı bölümü Hilmi Ziya Ülken tarafından çevrilmiştir (Ülken,2013:645).

²⁴ Eser, Karl Vorlander'den çevirmiştir.

²⁵ Bu eserin ikinci cildi Orhan Sadettin tarafından çevrilmiştir (Ülken, 2013: 645). Çalışmamızın Orhan Saddettin başlığı altında ayrıca tekrar eserler bölümünde eklenmiştir.

6. Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat (1923), İstanbul Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
7. Yeni İctimaiyat Dersleri (1927), İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.
8. Ahlak Felsefesi²⁶

Millet ve milliyet kavramlarına odaklanarak bir felsefi düşünüş geliştiren İzzet için bağımsızlığın yalnızca fiziksel savaş kazanmaktan ibaret olmadığı görülmektedir. Eserlerinde milli şuur sahibi olabilmiş toplumların asıl bağımsızlıklarını kazanma yolunda çok büyük adım atmış olacaklarını vurgular. İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* adlı eserinde milliyet ve millet kavramlarını felsefe diliyle incelemiş, insanlık idealine ulaşacak olan toplumların millet olabilmiş toplumlar olduğunu belirtmiştir (Bayraktar, 2014: 34)

İzzet, Vorlender'den çevirdiği Felsefe Tarihi ile Türkiye'de felsefe eğitiminin yelpazesini genişletmiş ve başlangıçlardan bir tanesi olma noktasında önemli bir adım atmıştır.

1.1.3.5.Orhan Sadeddin Berksan

Türkiye'de felsefe ve felsefe tarihçiliği için ilkleri başarması dolayısıyla çok önemli bir yer tutan Orhan Sadeddin (1899-1964), 11 Aralık tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası, Osmanlı döneminde askeri harcamalardan sorumlu bakanlık görevini yürüten Sadeddin Paşa, annesi ise Şerife Refia Hatice hanımdır. Babasının adını soyadı olarak kullanan Sadeddin, ilköğrenimini babasının nüfuzu dolayısıyla evde almıştır. Daha sonra Robert Kolej'ine kaydolun Sadeddin, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte okuldan ayrılmıştır. Almanca eğitimi almak için, savaş dönemi Osmanlı Devleti'nin arasının iyi olduğu müttefiki Almanya'ya gönderilen öğrencilerden birisi olmuştur.²⁷ Almanya'nın Dresden şehrinde Yüksek Ticaret Mektebi'nin Almanca kursuna katıldı ve bu kursu bitirdi. Daha sonra Münih Ticaret Mektebi-İ Âli'sine kaydolun Sadeddin başarılı bir dereceyle bu okuldan da mezun oldu. Felsefe okumak istediği için, Almanya'da felsefe bölümüne 1920-1921 eğitim öğretim döneminde kaydını yaptırdı (Gültekin, 2015: 7-8).

Felsefe eğitimi doktora derecesinde tamamlayan Sadeddin, Türkiye'nin ilk doktoralı ilim adamı ve felsefe hocası olarak Türkiye'ye döndü. Bu anlamda onun felsefe dünyamız için önemi çok fazladır. Türkiye'de felsefe alanında ilklerin somut bir göstergesi olarak Sadeddin aynı zamanda Türkiye'de felsefe eğitiminin daha önce yapıldığı tarzda başka dallardan hareketle yapılması yerine bizzat felsefeden hareketle felsefe eğitimi yapılmasını sağlamış ve buna öncülük etmiştir (Karakuş, 2015: 255). Bu durumun nedeni olarak, düşünürün Almanya'da aldığı ve benimsediği öğretim yöntemi olduğu görülmektedir. Demek oluyor ki, Sadeddin ile birlikte

²⁶ Eser yayınlanmamıştır.

²⁷ Orhan Sadeddin'in bu dönem eğitim için Almanya'ya gitmesi konusunda devlet desteği olup olmadığına dair net bir bilgi söz konusu değildir.

Türkiye'ye Alman felsefe ekolü yerli bir isim tarafından ilk kez tanıtılmış olmaktadır (Karakuş, 2015: 255).

Kendisine kadar olan akademisyenlerden farklı olarak felsefe yüksek tahsili yapmış olan Sadeddin, felsefe dünyası açısından ilklerin insanı olmuştur olmasına ancak çok kısa bir akademik hayatı olmuştur. 1927-1932 yılları arasında akademide felsefe tarihi kürsüsünde görev yapan Sadeddin, yaşadığı sağlık problemleri yüzünden hayatının geri kalan kısmını şuur kaybı yaşayarak geçirmiş ve bu hastalığın ortaya çıkmasıyla birlikte de akademiden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Sadeddin 'de görülen hastalık heyet tarafından rapor edilmiş ve yazılan raporda kendisinin hafıza kaybı ve erken bunama hastalıklarına yakalandığı belirtilmiştir (Gültekin, 2015: 17). Bu zaman içerisinde kitap ve kitap bölümü olmak üzere üç eser meydana getirmiştir. Bunlar;

1. Felsefe Tarihi Usulü: Bir Etüde (1930), İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
2. Felsefe, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 19 s.
3. Felsefe Tarihi 1928, 2.cilt, (K.Vorlender'dan çeviri[Bu eserin ilk cildini Mehmet İzzet çevirmiştir]).

Kısa olan akademik kariyeri boyunca Sadeddin için, felsefe tarihçiliğimizde bir mihenk taşı olduğu söylenebilir. Vorlender'in Felsefe Tarihi eserinin ikinci cildini çevirmiş olmasının yanında (Utku ve Kaya, 2011: 32) o., kendi telifi olan Felsefe Tarihi Usulü'nde, felsefede ilerleme düşüncesinin kökenlerine değinerek, bazı felsefe tarihi kitaplarının önemli noktalarına dikkat çekmiştir. Bu eser aynı zamanda felsefe tarihi yazıcılığı için önemli hususlar konusuna da dikkat çektiğinden, önemli bir eser niteliğindedir (Gültekin 2015: 22).

1.1.3.6.Hilmi Ziya Ülken

Alanyalı Ziya Bey ve Kazan'dan İstanbul'a göçen bir aileye mensup Müşfika Hanımın oğlu olan Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), doğum yeri İstanbul'da aynı zamanda bütün eğitim hayatını da tamamlamıştır. Ülken, sırasıyla Tefeyyüz İdadisi, İstanbul Sultanisi, Mülkiye ve Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi okullarından mezun olmuş ve iyi şartlar altında aldığı eğitimi sayesinde donanımlı bir birey olarak felsefe dünyasına girmiştir. II. Abdülhamit devrinde yurt dışına tahsil için gönderilen öğrencilerden bir tanesi olan babası Ziya Beyin geniş entelektüel çevresinden henüz küçük yaşlarda Ülken de faydalanma imkânı bulmuştur. Küçük yaştaki bu eğilimleri onun akademik disiplinle tanışmasını sağlamıştır. Henüz 14 yaşında felsefe meselelerine olan ilgisi sebebiyle, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde ders vermesi için davet edilen Jacob'un derslerinin tamamını dikkatle takip etmiştir (Bolay, 2007: 316). Buradan yola çıkarak düşünce dünyasının oluşmasında genç yaşta karşılaştığı fikirlerin etkili olduğunu söylemek de mümkün görünmektedir. Öğrenim hayatının tamamını ülke içinde tamamlamış

olması, filozof Ülken'i Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin kendi kurumlarının yetiştirdiği bir düşünür olarak tanımlamaktadır. Eğitim hayatı ülke içinde tamamlanmış olmasına rağmen gerek dil öğrenmek, gerekse, akademik çalışmalar yapmak için yurt dışına çıkmıştır ve bu süreçte Fransızca, İngilizce, Almanca, Arapça, Farsça ve İtalyanca dillerini öğrenmiş ve bu dillerde çalışmalar yapabilecek nitelikler kazanmıştır. (Anay, 2009: 3; Bolay, 2007: 320).

Ülken, meslek hayatı boyunca çok yönlü²⁸ bir insan olduğunu verdiği dersler ve ürettiği eserle kanıtlamış bir düşünürdür (Kaynardağ, 2002: 368). Felsefeye olan ilgisi bilinen ve mesleği felsefe olan Ülken, aynı zamanda Türkiye'de sosyoloji alanında da başlangıç olarak nitelendirilecek çalışmalar yapmıştır. Düşünür, yeni kurulan Cumhuriyet'te toplumun eğitilmesi ve çağı yakalaması için çalışan aydınlardan birisidir ve bu bağlamda toplum sorunlarını daha iyi anlamak ve bu sorunların çözümünde yeni yöntemler kullanmak noktasında sosyoloji biliminin gelişmesi ve kendine bir yer edinmesi için nitelikli çalışmalar yapmıştır (Kocadaş, 2008: 80).

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi için Ülken gibi çok yönlü bir düşünce insanının bulunması, felsefenin toplumdaki yerini bulması açısından büyük bir şans olmuştur. Ülken, bir başlangıç noktası olması nedeniyle birçok felsefe geleneğini hayatı ve kariyeri boyunca yaşamış ve benimsemiştir. Onun çok yönlülüğü ve tatmin olmak bilmeyen merak duygusu, tüm felsefe biçimlerini denemesine yol açmıştır. Böylesine bir çeşitliliği barındırdığı için de yine felsefe biçimlerinden hareketle onun düşünsel dönemlerini de spiritüalist dönem, plüralist dönem, monist dönem, fenomenoloji- felsefi antropoloji dönemi, materyalist dönem, anti-materyalist dönem ve rölativist dönem olarak ayırmak uygun olabilir. O yaşamı boyunca bu düşünceleri benimsemiş ve bu akımların temsilcisi olan filozofların etkisinde kalmıştır (Vural, 2011: 522-523). Sade bir ideolog olmamanın yanında toplumun işine en fazla yarayacak olanın peşinden gitmeyi, birçok çözüm yönteminin içerisinde en iyi çözümün hangisi olduğuna karar vermek için çabalamayı akademik disiplin içerisinde prensip edinmiştir. Ülken, çalışmalarında kesin fikirli olmaktan ve peşin hüküm vermekten her zaman kaçınmayı önemsemiştir. Düşünür, çalışmaları süresince ulaştığı hiçbir çözümle yetinmeyen ve daima daha iyisinin, daha fazlasının peşinden giden bir anlayışa sahiptir (Bolay, 2007: 318).

²⁸ Ülken için çok yönlü tabiri kullanıldığında bu tanımın altının tam olarak kendisi tarafından doldurulduğunu yaptığı çalışmalarla görebiliriz. Felsefeci kimliği ve genç Cumhuriyet'in toplumunu odak aldığı sosyoloji çalışmalarının yanı sıra Ülken, 1941 yılında dönemin ünlü ressamlarının bir sergisinde yaptığı resimle katılmıştır. Aynı zamanda edebiyat çalışmaları da bulunan filozofun Posta Yolu ve Yarım Adam adında yayınlanmış iki adet romanı bulunmaktadır. Şiir çalışmaları da olduğunu bildiğimiz Ülken, bir filozof olmanın tüm yetilerini barındıran bir insan olarak karşımıza çıkar(Ülken'in çok yönlü kişiliği için daha fazla bilgi almak için bkz. Birsal, S. "Bir Hilmi Ziya Vardı", Sosyoloji Konferansları, 2011).

Türkiye’de felsefe tarihçiliği çalışmalarında Ülken, düşünce tarihine verdiği önem bakımından ayrı bir yere sahiptir. Felsefe tarihçiliğini kimsenin ele almadığı ölçüde farklı bir bakış açısıyla ele almış, düşünce tarihçiliği konusunun üzerine ayrıca eğilmiştir. Onun anlayışına göre düşüncenin tarihi perspektiften incelenmesi fazlasıyla önemlidir. Eserlerinde gördüğümüz kadarıyla diyebiliriz ki, Ülken için düşüncenin, tarih içerisindeki yeri her zaman ilgi çekici olmuştur (Kaynardağ, 2002: 368). Ülken ’in felsefe tarihçiliği üzerine yaptığı çalışmaları incelemede önce eserlerinin bir listesini vermek yerinde olacaktır.²⁹

Hilmi Ziya Ülken’in eserleri şunlardır:³⁰

1. İçtimaiyat Hakkında İbtidai Malumat³¹ (1924), Matbaa-i Amire, İstanbul.
2. Umumi Ruhیات (1928), Taş Baskı, İstanbul.
3. Felsefe Dersleri: Bilgi ve Vücut Nazariyeleri (1928), İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul.
4. Umumi İçtimaiyat (1931), Galatasaray Talebe Sandığı Neşriyatı, İstanbul.
5. Aşk Ahlakı (1931), Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.
6. İnsani Vatanperverlik (1933), Remzi Kitaphanesi, İstanbul.
7. Türk Tefekkür Tarihi³² (1933), Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul,
8. Felsefe Yıllığı (1932-1935), Türkiye Matbaası, İstanbul
9. Türk Filozofları Antolojisi (1935)
10. Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü (1935), Vakıf Matbaası, İstanbul, 386 s.
11. Türk Mistisizmini Tetkike Giriş (1935), Akşam Matbaası, İstanbul.
12. Yirminci Asır Filozofları (1936), Kanaat Kitabevi, İstanbul.
13. İçtimai Doktrinler Tarihi (1941), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 362 s.
14. Posta (1941), Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul.
15. Yarım Adam (1942), Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul.
16. Mantık Tarihi (1942), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Zümresi Yayınları, İstanbul, 336 s.
17. Ziya Gökalp (1942)
18. Dini Sosyoloji (1943), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul

²⁹ Listelemenin ardından verilen paragrafta felsefe tarihi kitaplarının incelemesi yapıldığından listedeki eserlerin türlerine göre ayrımı yapılmamıştır. Listedeki eserler yayımlandığı yıllara göre sıralanmıştır.

³⁰ Hilmi Ziya Ülken’in eserleri listesi hazırlanırken bu konudaki düzenli çalışmalar incelenmiş ancak ağırlık olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Müdürlüğü tarafından 31 Ekim 2009 tarihinde düzenlenen “Vefatının 35. Yıldönümünde Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken ve Türk Düşüncesine Katkıları” bilgi şöleninde Harun Anay tarafından sunulan “Hilmi Ziya Ülken ve Düşünceleri Hakkında Bazı Tespitler” adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

³¹ Ülken, eseri Gaston Richard’dan çevirmiştir.

³² Eser, 1.Türk Kozmogonisi, 2.Türk Mitolojisi, 3.Türk Hikmeti, 4.Türk Teknik Tefekkürü başlıklarından oluşmaktadır ve Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti’nin “Türk Tarihinin Ana Hatları Müsveddeleri” yayın serisinin 41. sırasında da yayınlanmıştır. Güncel olarak Yapı Kredi Yayınlarından Türk Tefekkürü Tarihi ismiyle yayınlanmaktadır

19. Şeytanla Konuşmalar (1943), Ülkü Matbaası, İstanbul, 219 s.
20. İslam Düşüncesi (1946), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 663 s.
21. Ahlak (1946), Sadık Kağıtçı Matbaası, İstanbul
22. Millet ve Tarih Şuuru (1948), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 83 s.
23. İslam Sanatı (1948), İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 582 s.
24. Farabi Tetkikleri (1950), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
25. La Pensee de l'Islam (1953), İstanbul
26. İbn-i Sina Risaleleri (1953), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
27. Sosyolojinin Problemleri (1953), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
28. İslam Düşüncesi (1954-1957), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
29. Veraset ve Cemiyet (1957), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
30. Felsefeye Giriş (1957-1958), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara
31. Tarihi Maddeciliğe Reddiye (1958), Kardeşler Matbaası, İstanbul.
32. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi³³ (1966), Selçuk Yayınları, Konya.
33. Humanisme des Cultures (1967), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara
34. Eğitim Felsefesi (1967), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
35. İslam Felsefesi – Kaynakları ve Tesirleri (1967), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
36. Varlık ve Oluş (1968), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
37. Etika (1984), çev. Hilmi Ziya Ülken, Ülken Yayınları, 323 s.
38. Bilgi ve Değer (1965), Kürsü Yayınları
39. Ruh ve Beden Meselesi
40. Dünyada ve Türkiye'de Sosyoloji Öğretim ve Araştırmaları
41. Yeni Zamanlar Felsefesi³⁴ (2016), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
42. İlim Felsefesi (1969), Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
43. Sosyoloji Sözlüğü (1969), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
44. Genel Felsefe Dersleri (1972), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Düşünce tarihine verdiği önem bakımından Ülken, düşünce tarihinin eğitici yönünü hesaba katarak liselerde okutulan edebiyat tarihi derslerinin yanında, bir düşünce tarihi okutmanın zorunluluğundan bahsediyor. Bir toplumun fikri gelişiminin, kültürel birikiminden haberdar olmasıyla doğru orantılı olduğunu fark ettiğini gördüğümüz Ülken, bu manada *Türk Tefekkür*

³³ Eser güncel olarak İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 750 sayfa olarak yayınlanmaktadır

³⁴ 1962-1963 yılı ders notlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur

Tarihi adlı kitabını, liselerde okutulmasını önerdiği düşünce tarihi dersinin kitabı olacak formatta hazırladı ve bu yaptığıyla isteğinin arkasında durduğunu ve dersin gerekliliğini göstermiş oldu (Kaynardağ, 2002: 368).³⁵

Aynı zamanda Ülken, bir felsefe geleneği oluşturabilmenin de en önemli etkeni olarak düşünce tarihi yazmak ve bu birikimden haberdar olmaktan geçtiğini düşünüyordu. Henüz Mülkiye’de öğrencilik yaptığı dönemlerde Ülken Türk Tarihi ve Türk Düşüncesi konularını merak etmiş ve bu alandaki çalışmalar ilgisini çekmeye başlamıştı (Anay, 2009: 5).³⁶ Bu manada felsefi incelemeleri ilk olarak mistik ve mitolojik verilerde aramak gerekliydi. Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti için hazırladığı dizi kitaplardan sonra yazdığı Türk Mistisizmine Giriş kitabında, bahsedilen eserlere fazlasıyla bağlı kalmakla birlikte, mistik ve mitolojik incelemenin düşünce tarihi yazıcılığı açısından önemini de göstermeyi çabalamıştır. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* isimli eserinde ise geçiş dönemi Türkiye’inde çeviri eserlerin rolü açıklanmış ve tartışılmıştır (Kaynardağ, 2002: 369). Ülken, *Bilim Tarihi*, *Mantık Tarihi*, *Türk Filozofları Tarihi* gibi eserlerinde de daraltılmış başlıklar altında da düşünce tarihçiliği yapmak niyetindedir.

Ülken için Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına öncülük ettiğini ve bu alanda ilk eserleri vererek hem çağdaşlarına hem de bugünün Türk Felsefe Tarihi araştırmacılarına esin kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Türk Kültür Tarihinin felsefi bir yönden incelenmesi algısını ilk olarak idrak eden ve bu konuda akademik disipline uygun çalışmalar yapan kişi olarak Ülken Türk Felsefesi çalışmalarının başlangıcıdır. Cumhuriyet döneminde felsefe dünyamızda bugün bildiğimiz ilk Türk Felsefesi Tarihi kitaplarının telifi kendisine aittir. Konu ile ilgili detaylı anlatım, çalışmanın ikinci bölümünde Türk Felsefesi Tarihi bölümünde işlenecektir.

1.1.3.7. Macit Gökberk

Macit Gökberk (1908 – 1993) Selanik doğumludur. Babası, kurtuluş savaşı komutanlarından Şükrü Naili Gökberk ve annesi Nazire Gökberk’tir. Lise öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi’nde yapmıştır ve daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirip doktora çalışmaları için Almanya’ya gitmiştir.

Cumhuriyet döneminin başlarında, yeni kurulan bir devletin yeni olan tüm kurumları ve disiplinleri gibi felsefe disiplini de bu alanda ilk çalışma yapan insanların niteliklerine göre ilerlemiş ve gelişmiştir. Bu anlamda Gökberk, nitelik anlamında önemli bir yere sahiptir.

³⁵ Hilmi Ziya Ülken’in Türk Tefekkürü Tarihi kitabı yayımlandığında kendisi Galatasaray Lisesi’nde Felsefe öğretmenliği yapmaktadır. Ülken’in çalışması, M.Kemal Atatürk’ün de dikkatini çekmiş ve bu çalışma vesilesiyle kendisi araştırmalarda bulunmak ve incelemeler yapmak üzere devlet tarafından Almanya’ya gönderilmiştir.

³⁶ Hilmi Ziya Ülken henüz Mülkiye’de öğrencilik yaptığı yıllarda arkadaşı Reşit Kaya ile birlikte el yazısıyla hazırladıkları ve dönemin topluma hâkim olan akımlarına (İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük) tepki olarak Anadoluculuk fikrini savunan yazılar yazdıkları Anadolu adında bir dergi çıkardıkları bilinmektedir (Anay, 2009: 5).

Gökberk, felsefe öğrenimi görmüş akademisyenler arasında bulunan ilk kişilerdendir. Eğitimcilik kariyerinin yanında önemli idari görevlerde de bulunmuştur. Bu görevler Edebiyat Fakültesi dekanlığı, Türk Dil Kurumu başkanlığı derecesinde ciddi görevlerdir (Kaynardağ, 2002: 393; 399).

Gökberk'in felsefe anlayışında, felsefe bir kültüre bilinç kazandırmak ve topluma çağrı yakalaması için yol gösteren bir göreve malik bir alandır (Bıçak, 2010: 500). Buradan da anlaşılacağı gibi Gökberk için felsefenin amacı toplum açısından büyük bir yer tutmaktadır. Felsefe, bilincin oluşmasını sağlamalıdır. Felsefe tarihçiliği ise bu bilinci ortaya çıkaracak temel etken olduğundan, Gökberk de felsefenin kendini bilmesi ve dolayısıyla da toplumların kendini bilmesinin felsefe tarihi yazımına verilen önemden geçtiğini vurgulamıştır. Felsefede bir özgünlüğün altını da çizen Gökberk'e göre felsefe, özgünlüğü kadar vardır. Felsefenin nasıl kurulduğu ve büyük filozofların görüşlerinin neler olduğu iyi kavranmalı, bu düşünürler gibi düşünülmelidir (Bıçak, 2010: 500). Öğrencilik yıllarında ve asistanlığı sırasında dil sorunları üzerine ilgisi artmıştır. Türkiye'ye dönmesinin ardından ise Gökberk'in ilgi alanı olarak felsefe tarihinin öne çıktığını görüyoruz (Kaynardağ, 2002: 393).

Gökberk'i öne çıkan dört kitabı bulunmaktadır:

1. Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları (1948), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
2. Felsefe Tarihi (1961), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
3. Felsefenin Evrimi (1979), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
4. Değişen Dünya – Değişen Dil (1980), Çağdaş Yayınları, İstanbul.

1961 yılında yazmış olduğu Felsefe Tarihi kitabından önce Gökberk, Anadolu'nun Yetiştirdiği Filozoflar (1960) başlığı altında bir yazı yayınlamıştır. Bu yazı kitabın bir temeli olması açısından önemlidir. Burada Gökberk, sistemli felsefenin ilk filozofu olarak kabul edilen Thales ve ondan sonraki dönem için insanlığı kendini fark ettiği ve meydana getirdiği dönem olarak bahsediyor (Bıçak, 2010: 499). Thales'ten önceki dönemler mitolojik bir anlam taşıdığından, bu dönemdeki insan kendi kendisinin farkına tam olarak varabilmiş bir varlık değildir ona göre. Felsefe Tarihi telifi de bu anlayışlar temelinde yazılmış ve felsefe literatürü içerisinde felsefe tarihi olarak etkisi en fazla görülmüş eserdir. İlk baskısı 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından yapılmış, 1967 yılında metin tam halini almış ve bugüne kadar yirmiden fazla baskısı yapılmış bir eserdir (Utku ve Kaya, 2011: 40).

1.1.3.8. Halil Vehbi Eralp

İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde 44 yıl gibi uzun bir süre çalışan Halil Vehbi Eralp (1907 – 1994), eğitimci hayatının yanında Edebiyat Fakültesi dekanlığı ve Yüksekokul müdürlüğü gibi idari görevlerde de bulunmuştur. Selanik doğumlu olan Eralp, eğitim hayatını Feyziye Mektebi, İstanbul Erkek Lisesi ve bir yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe zümresinde geçirdikten sonra devlet tarafından Avrupa'ya gönderilen öğrencilerden bir tanesi olarak Fransa'ya gitmiş ve felsefe eğitimini burada tamamlamıştır. Eralp'ın Fransa'da aldığı felsefe sertifikalarından bir tanesi felsefe tarihi alanındadır. Tahsilli bir felsefe tarihçisi olarak Türkiye'ye dönmüştür (Karaböcek, 2010: 216). Halil Vehbi Eralp, ilk kuşağı Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Emin Erişirgil ve Mehmet İzzet gibi akademisyenlerin oluşturduğu, onların ardından da Macit Gökberk, Nusret Hızır, Suut Kemal Yetkin, Mazhar Şevket İpşiroğlu ve Takiyettin Mengüşoğlu gibi isimlerden oluşan Cumhuriyet dönemi ikinci felsefeci kuşağının son temsilcisidir (Kaynardağ, 2002: 425).

Sosyoloji ve edebiyat alanlarıyla da ilgili olan Eralp, bu anlamda çok yönlü bir insan olduğunu gösteriyor. Felsefede ise onun düşüncesi Antik Yunan merkezli bir başlangıçtan ibarettir. Eralp, dönem içerisinde ve o döneme kadar yapılmış olan hiçbir çalışmanın Antik Yunan merkezli felsefe niteliklerinde bir felsefe özelliği göstermediğini belirtmiştir³⁷ Fakat aynı zamanda Eralp için din, mitoloji ve sanat gibi etkinlikler felsefî bir düşünce oluşturmanın zemini olarak da görülüyor (Karaböcek, 2010: 225).³⁸

Türkiye'de on dokuzuncu yüzyıldan itibaren felsefe tarihçiliğine çeviri eser niteliğinde katkı sağlayan Eralp'ın kitapları aşağıda listelenmiştir:

1. Matematikte, Fizikte ve Kimyada Metot, (1947), Üçler Basımevi, İstanbul
2. PLATON: Hayatı-Eserleri-Sokratik Diyaloglar, (1953), Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul
3. Yahya Kemal İçin, (1959), Yahya Kemali Sevenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul
4. Jean Frete, Delilik, (çev. H. Vehbi Eralp), Üniversite Kitabevi, İstanbul
5. Alfred Weber, Felsefe Tarihi, (1993), (çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, 5.bs. İstanbul
6. Roland Omnes, Evren ve Dönüşümleri, (2005), (çev. H. Vehbi Eralp, Sacit Tameroğlu), İzdüşüm Yayınları, 2.bs
7. Eflatun, Euthydemus, (2000), (çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, 2.bs, İstanbul

³⁷ Halil Vehbi Eralp'ın felsefenin başlangıcı için Antik Yunan'ı merkez almasını Can Karaböcek, o dönem İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünde görev yapmakta olan Alman filozofların etkisine bağlıyor (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kocabaş, C. (2010). H. Vehbi Eralp ve Düşüncesi. Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi. (18): 215 – 228).

³⁸ Halil Vehbi Eralp, bu görüşünü Boğos Zekiyan'ın kitabına yazdığı önsözde dile getiriyor (bkz. Zekiyan, B. (1982). Hümanizm(İnsancılık) Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler. İnkılap Kitabevi. İstanbul

8. Hand Reichenbach, Lojistik, (1939), (çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul

1.1.3.9. Takiyettin Mengüşoğlu

Malatya-Hekimhan doğumlu olan Takiyettin Mengüşoğlu (1908-1984), ortaokulu memleketinde, liseyi ise Sivas'ta yatılı olarak okudu. Avrupa'ya Öğrenci Gönderme Programı kapsamında Mengüşoğlu, Almanya'ya felsefe eğitimi almak için gönderildi (Nutku, 2015: 2475). Doktora diplomasını bu ülkede almasının ardından 1938 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde asistan olarak göreve başladı. Türkiye'de felsefe dünyası için Mengüşoğlu adı, dönemin iki önemli felsefe gelişmesini tanıtmaya açısından çok önemlidir. Bu gelişmeler, Hartmann'ın "yeni varlıkbilim" (yeni ontoloji) kuramı ile Husserl'in "fenomenoloji"³⁹ kuramıdır (Kaynardağ, 2002: 403).⁴⁰

Felsefe eğitimi sırasında Mengüşoğlu için felsefe, bilimlerin üzerinde onları da doğuran bir kontrol mekanizması olarak, çağın tüm bilim sorunlarını çözebilecek tek yoldur ve bu niteliğe de yeterince sahiptir (Ceran, 2011: 539). Almanya'da felsefe eğitiminin yanında Mengüşoğlu, fen bilimleri alanlarındaki dersleri de takip ettiğinden, bilimlerde bir dağınıklık ve çağın sorunlarına çözüm üretememe problemi görmüş ve bu durumu ortadan kaldıracabilecek nitelikte bir alan olarak felsefeyi gördüğü anlaşılmaktadır.

Mengüşoğlu, bilimin tekelinde gibi görünen "antropoloji" kavramını, felsefe alanında da kullanarak Türkiye'de bu konuda öncü olmuştur. Max Scheler tarafından ilk kez ortaya konan felsefi antropoloji kavramı, insanın varlığını doğrudan ve yapısal olarak inceleme alanı belirlemiş bir disiplindir. Ayrıca Mengüşoğlu doktora insan felsefesi üzerine yürüttüğü çalışmalarla da Türkiye'de felsefe dünyasında bu konuda başlangıç olarak nitelenebilir. Onun insan felsefesi çalışmaları, insanın bilgiye dair sınırlarını sorgulayan ve insanın neyi bilip neyi bilemeyeceğine

³⁹ Takiyettin Mengüşoğlu'ndan önce Hilmi Ziya Ülken'in fenomenolojiyi ve Mazhar Şevket İpşiroğlu'nun da hem fenomenoloji hem de felsefi antropolojiyi işleyen ilk kişiler olduklarını ancak yine de bu alanlarda Mengüşoğlu'nun daha fazla rol alıyor olmasının nedenini Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi* adlı kitabında şöyle aktarıyor: "Aslında Mengüşoğlu'ndan önce Almanya'da araştırmalar yaparak dönen Hilmi Ziya Ülken, *Yirminci Asır Filozofları'nda* (1936) fenomenolojiyi Türkiye'ye ilk kez tanıttığı gibi, yine Almanya'da Bonn, Hamburg ve Berlin Üniversitelerinde felsefe ve sanat eğitimi tamamlayan Mazhar Şevket İpşiroğlu (1908 – 1985) da, fenomenolojiyi ve Max Scheler'in felsefi antropolojisini 1939'da Felsefe Semineri Dergisi'nde inceliyordu. Ayrıca İpşiroğlu'nun aynı dergide Heidegger'den yaptığı bir çeviri yayınlanıyordu. Ancak Husserl ve Scheler'in fenomenolojik bilgi görüşü üzerine doktora yapan Takiyettin Mengüşoğlu, bu akıma daha sistemli şekilde yöneldi. Felsefe Arkivi'nin ilk sayısında fenomenolojiyi incelediği gibi, bizzat hocası Hartmann'ın yeni-ontolojiyi tanıtan makalesini de çevirerek yayınlanmasında rol oynamıştı." (2000: 281).

⁴⁰ Takiyettin Mengüşoğlu'nun hayatı, felsefi görüşleri ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nutku, U. (2015). "Takiyettin Mengüşoğlu Hayatı ve Eserleri". S. H. Bolay (Ed.). *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 2475 – 2489.

odaklanan bir çalışmadır. Bu alanda Mengüşoğlu felsefî antropolojik bir inceleme yapılması gerektiği düşüncesindedir (Nutku, 2015: 2478).

Mengüşoğlu'nun eserleri aşağıda listelenmiştir⁴¹:

1. Über die Grenzen der Erkenbarkeit bei Husserl und Scheler (Husserl ve Scheler'de Bilinebilirliğin Sınırları Üstüne), Doktora tezi, Berlin, 1937.
2. Değişmeyen Değerler, Değişen Davranışlar (1965), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
3. Felsefeye Giriş (1968), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
4. Kant ve Scheler'de İnsan Problemi: Felsefî Antropoloji İçin Kritik Bir Hazırlık (1969), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
5. Felsefî Anthropologi: İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri (1971), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
6. Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann (1976), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
7. İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre: İnsan ve Hayvanın Varlık Yapısında Ortaya Çıkan Zıt Fenomenler (1979), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
8. İnsan Felsefesi (1988), Remzi Kitabevi, İstanbul.
9. M. Scheler, İnsan ve Kâinattaki Yeri (1947), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
10. Von Freytag Löringhoff, Mantık: Saf Mantık Sistemi (1973), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
11. Heinz Heimsoeth, Felsefe Temel Disiplinleri (1986), Remzi Kitabevi, İstanbul.
12. Heinz Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi (2007), Doğu-Batı Yayınları, 4 bs., Ankara.

1.1.3.10.Nermi Uygur

İstanbul doğumlu olan Nermi Uygur (1925 – 2005), lise eğitimini Galatasaray Lisesi Latince Bölümünde tamamladıktan sonra, felsefe eğitimini İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Köln Üniversitesi Felsefe Bölümünde bitirdi. Akademik hayatına İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde asistan olarak başlayan Uygur, Türkiye'de felsefenin kurumsal olarak yerini bulması için yaptığı çalışmalardan dolayı Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet ödülüne layık görüldü (Günay, 2015: 2646).

⁴¹ Filozofun eserlerinin listesi, Yaylagül Ceran'ın Türkiye'de Felsefî Antropoloji Çalışmaları: Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefî Antropoloji Gelece-(ne)-ği isimli makalesinden alınmıştır. (bkz. Ceran, Y. (2011). "Türkiye'de Felsefî Antropoloji Çalışmaları: Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefî Antropoloji Gelene-(ce)-ği". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, s. 539 – 552.

İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerine okuma ve yazma derecesinde hâkim olan ve bu dillerde de çeviri eserleri bulunan Uygur'un felsefe tarihçiliği açısından yaptıkları ve söyledikleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Felsefe tarihçiliği konusunda Türkiye'de geniş bir program çıkaran ve felsefe tarihçiliği konusunun tüm özelliklerini sıralayan, belirleyen bir kişi olarak Uygur, felsefe tarihçisinin hangi özellikleri taşıması gerektiği konusunda da görüşlerini bildirmiştir (Uygur, 2016: 191). Onun felsefe tarihçiliği prensiplerini anlatmadan önce, bu prensipleri belirttiği ve felsefe tarihçiliği anlayışının çerçevesini oluşturduğu telif eserleri⁴² görmek açısından, isimleri aşağıda listelenmiştir:⁴³

1. Edmund Husserl'de Başkası'nın Ben'i Sorunu (1958), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
2. Dilin Gücü (1962), Kitap Yayınları.
3. Felsefenin Çağrısı (1963), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
4. Dünya Görüşü (1963), Elif Yayınları.
5. İnsan Açısından Edebiyat (1969), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
6. Güneşle (1969), Kitap Yayınları
7. Türk Felsefesinin Boyutları (1974), Gerçek Yayınevi, İstanbul.
8. Kuram – Eylem Bağlamı: Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi (1975), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
9. Dil Yönünden Fizik Felsefesi (1979), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
10. Yaşama Felsefesi (1981), Çağdaş Yayıncılık, İstanbul
11. Kültür Kuramı (1984), Remzi Kitabevi, İstanbul.
12. Çağdaş Ortamda Teknik (1989), Ara Yayıncılık, İstanbul.
13. Bunalımdan Yaşama Kültürü (1989), Ara Yayıncılık, İstanbul.
14. İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası (1992), Ara Yayıncılık, İstanbul.
15. Tadı Damağında (1995), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
16. Başka-Sevgisi (1996), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
17. Salkımlar (1998), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
18. Denemeli – Denemesiz (1999), Yapı Kredi Yayınları İstanbul.
19. Dipten Gelen (1999), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
20. İçimin Sesi (2001), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

⁴² Nermi Uygur'un Fransızca, Almanca ve İngilizce dillerinden yapılmış çeviri çalışmaları da bulunmaktadır. Ancak konu ile ilgili olduğu gerekçesiyle Türkçe telif eserleri listelenmiştir.

⁴³ Eserlerin listesi, Mustafa Günay'ın "Nermi Uygur Hayatı ve Felsefesi" adlı makalesinden alınmıştır (bkz. Günay, M. (2015). "Nermi Uygur Hayatı ve Felsefesi". Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri (Ed. S. H. Bolay). S. 2646 – 2664.P

Uygur, Felsefenin Çağrısı isimli kitabından felsefe tarihçiliği ile ilgili görüşlerini ortaya koyar. Bu kitapta Uygur öncelikle felsefeye olan bakış açısını ve felsefeye nasıl yaklaşacağını bilgisini vermektedir (Bıçak, 2010: 504) “Felsefe, felsefe olmaklığı bakımından ne ifade etmektedir?” sorusuna felsefenin kuruluşu çerçevesinde cevaplar bulma amacı güdüyor (Uygur, 2016:9).

Felsefe tarihini ilk olarak filozofların oluşturduğunu ve felsefe tarihçilerinin de bu filozofların yaşamları ve felsefi görüşleriyle ilgili çalışmalar yapan kişiler olduğunu belirten düşünür (Uygur, 2016: 175), felsefe tarihçiliği açısından ortaya konan ürünlerin üzerinde felsefe tarihçilerinin de büyük payı olduğunu ve bu paydan faydalanırken felsefe tarihçilerinin felsefe ile içli dışlı olmak konusunda zaruri bir durumda olduklarının üzerinde duruyor. Uygur’a göre felsefe tarihçisi aynı zamanda filozoftur, filozof ise aynı zamanda felsefe tarihçisidir (Uygur, 2016: 181). Felsefe tarihçilerinin felsefeye, birikimlerinden haberdar olacakları bir ortamı yarattıkları konusu önemlidir. Antik dönem ürünü olan felsefenin geçirdiği evreler göz önüne alındığında felsefenin kendisinden haberdar olması ve aynı zamanda bu bilinçle yarına yürümesi anlamında felsefe tarihçilerinin rolü büyüktür. Bu anlamda felsefe tarihçileri, felsefeye tarih bilinci kazandırma gibi bir eylemde bulunmuşlardır ve özellikle tarih bilinci konusunun derinliği göz önünde bulundurulduğunda felsefe ve tarih arasındaki ilişki açısından felsefe tarihçilerinin önemi ortaya çıkmaktadır (Uygur, 2016: 177).

Felsefe tarihçiliğinin düzeyini belirleyecek olan, felsefe tarihçisinin niteliğidir. Salt tarihçilik anlayışından bağımsız olarak felsefe tarihçiliği, Uygur’a göre aynı zamanda bir felsefe eylemi yapmaktır (Uygur, 2016: 189). Felsefe tarihçisinin yapıp ettiklerini doğru bir yola sokacak olan ve felsefe tarihçisinin yolunu aydınlatacak olan, yine felsefe tarihçisinin felsefe anlayışıdır. Fakat Nermi Uygur, felsefe tarihçisinin nasıl bir felsefe anlayışı olması gerektiği sorusunun fazlaca önemli bir soru olduğunu belirtir. Felsefe tarihçisinin felsefe anlayışının yalnızca, geçmişte felsefe özelliği taşıyan ve bu özellikleri gösteren olayları bir felsefe anlayışıyla ele alması gerektiğinin altını çizer (Uygur, 2016: 190).

İKİNCİ BÖLÜM

1933 ÜNİVERSİTE REFORMU SONRASI TÜRKİYE'DE TÜRK FELSEFESİ TARİHİ ÇALIŞMALARI

2.1. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarının Başlangıcı

Bir medeniyetin, kendi kültürüne ait bir alanı evrensel anlamda bütünü özelliğini yansıtan bir çalışmayla araştırmaya girişmesi, öncelikle bu düşüncenin zihinlerde oturmasıyla ve ardından da bu çalışmayı yürütecek yetkin araştırmacıların yetiştirilmesiyle mümkündür. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları için de bu durum ilk olarak 1933 yılında gerçekleşmiştir.⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken, 1933 yılında *Türk Tefekkürü Tarihi* adlı çalışmasıyla Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını fiili olarak başlatmış ilk felsefe tarihçisidir. Çalışmanın ikinci bölümünde kavram olarak Türk Felsefe Tarihi üzerinde durulacak ve Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi yazıcılığı konusu sorunları ve yöntemleriyle incelenecektir. Çalışmanın bütünlüğü açısından birinci bölümde belirlenen sınırlar çerçevesinde Türkiye’de felsefe tarihçiliğinin üzerinde durulmuştur. Türk Felsefesi Tarihi, genel anlamda Felsefe Tarihi olgusunun içerisinde yer aldığından ve parçanın bütünden özellikler taşıması kaçınılmaz olduğundan öncelikle Türkiye’de felsefe tarihçiliği ve felsefe tarihçileri konusuna değinme gereği duyulmuştur. Türk Felsefesi Tarihi, Türklerin felsefeye sunduğu katkıların felsefe tarihi çizgisi doğrultusunda ortaya konmasıdır. Aynı zamanda da Türk Felsefesi Tarihi, Türklerin yaşam tarzı, inanış biçimleri, varlığa ve evrene bakış açıları, sorunlar karşısındaki tutumları gibi konuları da kapsayan bir çerçevedir (Bıçak, 2009: 35).

Bu bağlamda bahsedilen çerçeveden yola çıkarak söyleyebiliriz ki, üzerinde durulması zorunlu olan bir başka tanım da Türk Felsefesi tanımıdır. Çünkü Türk Felsefesi Tarihini oluşturan bir Türk Felsefesi mevcuttur ve Türk Felsefesi Tarihi çerçevesinde bulunan tüm konular doğrudan Türk Felsefesinin konularıdır. Çünkü ortada bir tartışma söz konusudur. Felsefenin varlık ile ilgili kabulleri göz önünde bulundurulduğunda, tartışılan bir konunun varlığı kabul görebilmektedir. Bu anlamda Türk Felsefesi vardır, diyebilmek mümkündür. Türk Felsefesi dendiğinde zihinlerimizde oluşan tüm özellikler Türk Felsefesinin tanımını meydana getirmektedir. Türk

⁴⁴ Türk felsefesi tarihi çalışmalarının 1933 yılında başlaması aynı zamanda Üniversite Reformu’nun gerçekleştiği yıl olarak da önemlidir. Çünkü genel anlayış olarak Üniversite Reformu, geleneksel medrese anlayışının yerine çağdaş sistemin uygulanacağı bir anlayış ve düzen öngörmektedir. Bu anlayışın kurumsal uygulanışının hemen başında Ülken’in *Türk Tefekkürü Tarihi*’ni yazmış olması, başlangıçta kültüre ait bir gözden çıkarma durumunun olmadığını göstermektedir. Aynı tarihlerde başlamış olmaları itibarıyla Üniversite Reformu, Hilmi Ziya Ülken’in de felsefe kadroları içerisinde yer almasıyla, Türk felsefesi tarihi çalışmalarına da zemin hazırlamıştır.

Felsefesi tanımı, uzun yıllar boyunca zihinlerde yer etmiştir. Son zamanlarda ise Türk Felsefesi tanımları literatüre girmeye başlamıştır. Türk Felsefesi, tarih boyunca Türklerin hayata bakış açıları, varlığı ve yaşamı algılama biçimleri, inanışları; insana ve genel manada eşyaya, doğaya karşı tutumları; ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlarını karşılamadaki tavır alışları, mimarileri gibi kültürel bütün özelliklerini içeren bir tanımdır.

Genel olarak Cumhuriyet döneminde Türk akademi dünyasında ve dolaylı olarak da Türk felsefe dünyasında eğitimin bakış açısı bağlamında büyük bir yeri olan Üniversite Reformu'ndan sonra yapılan Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları incelenmiştir. 1933 Üniversite Reformu'na kadar olan süreçte Türk akademi dünyası Osmanlı Devletinin kültürünü devam ettiren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1933 Üniversite Reformu ile o dönemde akademik olarak merkezde yer alan Darülfünun 'un yapısında değişikliğe gidilerek eğitimde yeni bir pencere açılması amaçlanmıştır (Kaynardağ, 2002: 17)⁴⁵. Osmanlı devletinin eğitim geleneklerinin yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim anlayışına yetersiz geldiği fikriyle böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Bu doğrultuda Darülfünun kapatılmış ve yerine çağdaş eğitim yöntemlerinin uygulandığı yeni okullar faaliyete geçirilmiştir. Üniversite Reformu ile başlayan süreçte Türk üniversitelerinde felsefe eğitiminde de anlayış değişiklikleri meydana gelmiştir. Bu anlayış değişiklikleri, Türk üniversite eğitimi için yeni yöntemlerin de uygulanmasını beraberinde getirmiştir (Kafadar, 2000: 256).

1933 yılında uygulanmaya başlayan yeni anlayışla birlikte günümüze dek gelen üniversite eğitimi genelinde, felsefe eğitiminin Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları boyutuna, başlangıçtan günümüze dek geçen süreç çerçevesinde bakacağız. Buradaki bakış açısının çok yönlü olması ve her anlamda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının incelenmesine dikkat edilmiştir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının belirli bir disiplin içerisinde yürütülebilmesi için, Türk Felsefesi kavramının ve Türk Felsefesi Tarihinin, bütünlüklü anlamda Felsefe Tarihinin bir parçası olduğunun gösterilmesi gerekmektedir. Çalışmada bu konu “*Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarının Dayanakları*” başlığı altında yer almıştır. Aynı zamanda Türk Felsefesi Tarihi yazımının zorlukları hem evrensel hem de yerel anlamlarıyla incelenmiş ve bugüne dek yapılan Türk

⁴⁵ 1933 Üniversite Reformu, akademik anlamda Türk üniversitelerini gelenekçi ve hantal yapıdan kurtarıp çağın dinamiklerine uygun bir sisteme dahil etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 1933 yılında Darülfünun'da görevli öğretim elemanlarının tamamına yakını emekli edilerek yeni bir kadro kurulmuştur. Medrese zihniyetinden uzaklaşmak ve modern gereksinimleri yansıtan bir eğitim sistemini yakalamak adına İsviçre'den Albert Malche'ye raporlar hazırlatıldı. Felsefe eğitimindeki değişikliğe değinecek olursak da; gelenekçi medrese zihniyetini yansıtan bölüm başkanı Ahmet Naim başta olmak üzere, Halil Nimetullah, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi akademisyenlerin işlerine son verildi. Bunların yerine, bugünkü felsefe birikiminin de kurucuları olan, genç kadro olarak tabir edilen, Hilmi Ziya Ülken, Halil Vehbi Eralp, Macit Gökberk, Mazhar Şevket İpşiroğlu ve Takiyettin Mengüşoğlu gibi isimlerden oluşan bir kadro kuruldu. Genç kadronun ortak ve en önemli özelliği, akademik yeterliliklerini yurt dışındaki üniversitelerde ispatlamış olmalarıdır (Kaynardağ, 2002: 18).

Felsefesi Tarihi denemelerinin hem evrensel hem de kültürel değerler çerçevesinde bilimsel analizleri yapılmıştır.

2.2. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarının Dayanakları

Felsefenin başlangıcı neresidir? İlk felsefe nerede başlamıştır? Felsefi düşünce olarak nitelenebilecek ilk fikir cereyanları ne zaman ortaya çıkmıştır? Bu sorular, felsefe tarihi açısından cevaplanması en zor sorular olarak kabul edilmektedir. Felsefenin başlangıcı sorusu hiçbir zaman cevabı verilemeyecek bir sorudur. Felsefeye insanlığın ortak mirası olarak bakmak gerekmektedir. Bu anlayıştan yola çıkıldığında da farklı coğrafyalarda yaşamış olan milletlerin farklı düşünce sistemleri geliştirdiklerini kabul etmek yersiz olmayacaktır (Erdem, 2015: 96) Batı felsefesini merkez alan felsefe tarihçilerinin büyük bir bölümü felsefenin başlangıcını Antik Yunan medeniyetine dayandırmakta ve ilk filozof olarak Thales'i göstermektedirler. Felsefenin başlangıcının Thales olduğunu öner süren görüşlerin temelinde Aristoteles'in görüşleri yatmaktadır (Taşkın, 2011: 19). Yunan filozoflar Lampsias ve Numenius ise Yunan felsefesinin Sümer, Mısır ve Hint düşünce sistemlerinin birer sentezi olduğunu savundular. Charles Warner, Walter Ruben⁴⁶, Henry Dumery ve Brehier gibi düşünürler ise Yunan dünyasındaki felsefe hareketlerinin özünde kendi kültürünü yansıttığını (orijinal olduğunu) ancak yine Mısır, Hint, Mezopotamya ve diğer kültürlerden etkilendiğini yazdılar (Erdem, 2015: 46-54).

Her milletin kendine has özelliklerini yansıttığı gelenekleri, yaşam anlayışları, fikirleri ve yaşamaya dair sunduğu önerileri mevcuttur. Bu özellikler bir milletin kültürünü oluşturur. Milletlerin gelenekleri, hayata bakışlarını; yaşam anlayışları, evrene dair korunma tedbirlerini; fikirleri de doğa ile olan hayatta kalma ve hayatı anlamlandırma özelliklerini yansıtır. Hepsinin toplandığı çatı ise, o milletin felsefesidir. Dünya devletlerinin birçoğu bugün kendi milli felsefelerini kurmuştur ve resmi eğitim kurumlarında bir disiplin olarak öğretmektedir (Yakıt, 2013: 19). Bir ülkenin resmi eğitiminde kendi felsefesini öğretiyor olması, felsefenin birey olma yolundaki en önemli basamak olması açısından, geliştirici bir adımdır. Bu derslerde aldıkları bilincin farkında olan insanlar, kültürüne tanıdık olduklarından dolayı, her daim sağlam

⁴⁶ Walter Ruben(1899-1982), Hitler Almanya'sından kaçarak Türkiye'ye sığınmış olan bilim insanlarından. Hindoloji uzmanıdır. Burada ayrıca belirtilmesinin amacı ise, bu çalışma açısından cesaret verici paralel bir çalışma yürütmüş olmasıdır. Ruben'in Doğu Matbaasında basılmış olan "Radyo Konuşmaları", Ankara Üniversitesi tarafından "Felsefenin Başlangıcı" adıyla yayınlanmıştır. Walter Ruben bu kitapta felsefenin bilinenin aksine Antik Yunan medeniyetinde değil, Hint medeniyetinde başladığını iddia eder. Ona göre felsefe tarihi araştırmaları yapılırken mitolojik veriler göz önünde bulundurulmalıdır. Ruben bu anlayışla felsefenin Hindistan'da en az yüz yıl önce başlamış olduğunu söyler. Aynı zamanda Ruben'e göre Hint felsefesi Avrupa düşünce dünyası ile de akrabadır. Bu çalışmada asıl üzerinde durulması gereken husus ise, Ruben'in 1947 yılında felsefe tarihçilerine seslenme manasındaki Asya'nın felsefe değerlerinin günümüzde yeterince araştırılmamış olduğu konusudur (Bilim ve Ütopya Dergisi, Nisan Sayısı, Walter Ruben ve Felsefenin Başlangıcı Üzerine, 2017)

gelişimlere açık olmaktadır. Dünyanın birçok devletinde kendilerine ait bu özellikleri görmek mümkündür. Özellikle Avrupa ülkelerinde her ülkenin veya halkın kendine ait bir felsefi tarzı ve duruşu olmuş ve daha sonra bu durum daha çok o halkın veya ülkenin adıyla anılır hale gelmiştir. Alman idealizmi, Fransız varoluşçuluğu, İngiliz empirisizmi örnek olarak verilebilecek adlandırmalardır (Çevik, 2015: 7).

Bir milletin felsefesini araştırırken mutlak surette o milletin kültüründen yola çıkılması gerekir. Çünkü bir millet var olma sürecinde meydana getirdiği kültürde kendini o kadar net ifade etmiştir ki, aynı zamanda bu varoluş sürecinde kültür de milleti var eden bir birikim olarak tarihteki yerini almıştır. Kültürün felsefe ile olan ilgisini açık bir şekilde Necati Öner, kültür tanımı içerisinde vermektedir:

“İnsanın var olanlar hakkında, hangi yolla olursa olsun edindiği bilgiler ve bu bilgilere dayanılarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar kültür denen şeyi oluşturur.” (Öner, 1995: 36).

Öner’in kültür tanımından hareketle Türk Felsefesi dair elde edilecek bilgiler ile Türk kültür öğelerinin iç içe olduğu görülmektedir. Kültürün öğeleri, bu öğelere dair elde edilecek bilgilerin sonucunda meydana gelirler (Öner, 1995: 36). Başka bir ifadeyle, kültüre ait bir özelliğin bilgisi, onun görünümünün öncülünü ifade eder. Böylece Öner’de bilgi çeşitlerinin de kültür öğeleriyle birebir olduğu görülür. Bilginin her çeşidi, her insan ve her toplum için farklı başlangıçlar ve farklı yöntemlerle elde edilmektedir. Bilgi, elde edim bakımından kültürel bir özelliğe kavuşur. Türk Felsefesi Tarihinin kültürel öğeleri de yine Türk kültürünün bilgi çeşitleri ile benzerlik göstereceğinden, Türk toplumunun bilgiyi elde etme yöntemleri de Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları için bir inceleme alanı teşkil etmektedir.

Milletin ortaya çıkardığı felsefi düşünce eğilimleri, o millete ait yaşama tarzı ve ürünleriyle ilgilidir (Kaya, 2005: 9). Kültürel birikim ise tarihçiler tarafından her yönüyle incelemeye tabi tutulmak zorundadır. Yalnızca savaşların, sanatın, edebiyatın ve bilimin tarihi yapıldığında, ortaya tarihi araştırılan milletle ilgili çok büyük bir boşluktan başkası çıkmayacaktır. Çünkü bu bahsedilen tarih çalışmalarının her biri düşünsel üretimin birer ürünüdür ve öncelik o milletin düşünce tarihini yazmaya verilmelidir. Ancak böyle bir uygulama ile doğacak olan boşluk kapatılabilecektir. Arzu edilen, kültürün öncelikle düşünsel alanının ortaya çıkarılmasıdır. Bir millete ait felsefe geleneğini derlemek veya geçmişteki birikimi ortaya çıkarmaktan bahsediyorsak mutlaka kültür ile felsefe arasındaki bağı kurmamız da zorunludur. Kültür-felsefe ilişkisinin içerisinde milletin tarihsel hafızası, insanla olan münasebetler ve aynı kültürün insanların ortak paydaları vardır (Gürsoy, 2014b: 12).

Felsefenin, tarihin köklü milletleri tarafından geliştirildiği bilinmektedir. Bir düşünsel faaliyet olarak felsefe, mazileri fazla olan milletler tarafından bakir sorulara verilen cevaplarla bugüne aktarılmıştır. Bu manada Türk Tarihi, en köklü tarihlerden biri olduğuna göre felsefi olarak da incelenmelidir. Dünya coğrafyasının farklı bölgelerinde tarih boyunca çeşitli etkileşimlerde bulunarak, fikir dünyası ve hayat görüşü geniş bir millet olan Türk milletinin tarihinden felsefeye ait olanlarını süzmek ve belirlemek gerekmektedir.

19.yy'dan itibaren Batı düşüncesi ve yenileşme hareketleri içerisinde olan Türkler, geçen zamanda hem teknik hem de ilim anlamında birçok görüşten haberdar olmuş ve yerel bilgilerine evrensel olanın bilgilerini de eklemişlerdir. Bu anlamda artık tarihsel ve kültürel birikimlerinden yola çıkarak yeni atılımlar yapma sırası gelmiştir. Batılı yol ve yöntemlerin, kültür ve felsefe araştırmalarında kullanılmasıyla, somut sonuçlar elde edilebilecektir. Türk Felsefesi Tarihi araştırmalarında en önemli amaçlardan birisi de Türk milletinin özünden haberdar olarak özüne uygun bir yaşayış biçimi göstermesidir. Bu çerçevede Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları aynı zamanda Türk Kültür Tarihine de katkı sunmayı amaçlamaktadır. Dünyadaki gelişmelerden haberdar olmanın yanında bu gelişmelere katkı sağlamak zorunluluğu vardır. Bu yüzden Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları önemini korumaktadır. Bu durum tam manasıyla “kendine gelmek”, “kendine dönmek” ve “kendini bulmak” tanımlamalarıyla açıklanabilir (Yakıt, 2013: 18).

Bir milletin felsefe tarihini ortaya çıkarmanın, milleti oluşturan bireylerin dünya görüşünde yapacağı değişiklik itibarıyla, günün ve yarının felsefesini oluşturmak için mühim olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Felsefe tarihi, bilindiği üzere dünün felsefesidir ve bugünü oluşturan, yarını da kuracak olan dündür. Bu yüzden ki, geçmiş birikimlerinin bilincinde olan milletler için bugünü yaşamak ve geleceği oluşturmak daha kolay olacaktır. Türkiye bilim hayatı için bugünkü felsefe ortamı, geçmişe kök salan nedenlerin araştırılıp ortaya çıkarılmasıyla daha iyi anlaşılacaktır ve geleceğin felsefesine uzanma noktasında sağlam bir referans sağlanmış olacaktır (Uygur, 2002: 61).

Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının dayanağı olan temel sebepleri, evrensel anlamda felsefenin ve felsefe tarihinin gerçeklikleri bağlamında açıklama gereği duyduğumuzda, bu sebeplerin dört başlık altında toplanabildiği görülmektedir. Bu başlıklar, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının hangi sebeplerle gerekli olduğu ve ortaya çıkarılması halinde getirilerinin ne olacağının ortaya koyulması açısından önemlidir. Bunlar; felsefeye duyulan saygı, tarihe karşı sorumluluk duymak, evrensel anlamda geleceğin inşasında rol alabilmek ve felsefe tarihçiliği bilinciyle şüphe ve merak duymaktır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının dayanakları bu dört ana başlık altında incelenecektir.

2.2.1.Felsefeye Karşı Sorumluluk

Felsefenin ya sistematik ya problematik ya da kronolojik bir şekilde ilerleyen birikim olduğu göz önünde bulundurulduğunda, farklı coğrafyalarda gerçekleşen düşünce hareketlerinin çeşitliliği de felsefenin birikimini artırmak ve onu daha değerli bir hale getirmek açısından oldukça önemlidir. Hiçbir zaman felsefe tek bir coğrafyaya ait olmamış ve tek bir kültürün düşüncelerini yansıtmamıştır. Bu durum felsefenin evrensel niteliklerine aykırı olduğu gibi, insan düşüncesinden doğduğu ve insan düşüncesini yansıttığı tanımlaması hatırlandığında da onu belirli bir insan topluluğunun kullanımına sunmak doğru olmayacaktır. Bu durum olsa olsa, felsefeye daha fazla önem verilen coğrafyalar olduğu, açık seçik felsefe yapılan coğrafyalar olduğu, felsefenin başka alanlar üzerinden yansıtıldığı coğrafyalar olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. Bu durumda, bir kültüre ait felsefi düşüncenin ortaya o dönem felsefe etkinlikleri çerçevesinde salt olarak işlenmiş olmaması, bir düşünce sisteminin olmadığı anlamını taşımamaktadır. O kültürün felsefesini yaşayış şeklinden, inanışından, sanatından ve hatta korunduğu barınaktan dahi anlamak ve tüm bunları felsefenin titizliğiyle incelemek gerekmektedir. Bunun en büyük katkısının yine felsefeye olacağı değerlendirilmektedir. Farklı kültürel düşünce anlayışlarının kavranması, felsefenin yelpazesini genişletecek ve yeni sorular sorulmasına imkân sağlayarak yeni bakış açılarına neden olacaktır.

Yukarıdaki nedenlerle; Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının en önemli faydalarından bir tanesi, beklendiği üzere, felsefe tarihinin bir parçasını gün yüzüne çıkarmak olacaktır. Bu durum tam olarak felsefeye duyulan saygının bir sonucu olarak kendini gösterecektir. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları bu bağlamda felsefeye karşı bir sorumluluk bilincinde olmalıdırlar. Türk coğrafyasının tarih içerisinde yaşamını sürdürdüğü alanlar ve bu alanlardaki yaşam biçimlerinin düşünsel yansımaları felsefe için bir basamak olacaktır. Daima birikimleriyle ilerleyen felsefe etkinliğinin, bir eylem olarak tarih boyunca Türk milletinin kurduğu coğrafyalarda inanışlarına, yaşam tarzlarına, ruhsal dünyalarına, fiziksel yaşamlarına, gelenek ve göreneklerine ne derece yansımış olduğunun ortaya çıkarılması felsefe eyleminin değerini artıracaktır.

Aynı zamanda, henüz düşünsel dünyası tam olarak kaynaklara yansıtılamamış olan Türk kültüründen onun felsefesinin süzülmesi, Türk toplumunun felsefeye bugünkü bakış açısını da değiştirecek ve daha felsefi düşünebilen bireyler yetiştirilmesine olanak sağlayacaktır. Bugüne kadar yapılan akademik çalışmaların Türk Kültür Tarihini tam olarak yansıtmaması niteliğinde çalışmalar olmadığı, kapsamlı bir kültür tarihi eserimizin olmamasından ve bundan kaynaklı olarak da bir felsefe tarihi eserimizin olmamasından anlaşılmaktadır. Felsefede olduğu gibi kültürün hiçbir alanında Türk milletinin birikimini tam olarak ortaya koymuş çalışmalar yapılamamıştır (Uygur, 2002: 51). Geçmişin bilincinde olan, geçmiş kültürün düşünsel yönlerinin

farkında olan ve bunu öğrenen bireyler eylemlerinde felsefi bir tutum sergilemek gereği duyacaklardır. Bu durum hem Türkleri felsefeye açık hale getirecek, hem felsefeyi açık seçik yapılı hale getirecek, hem de felsefe tarihine yön verecek filozoflar yetiştirilmesini sağlayacaktır. Böylece de felsefenin daha geniş bir insanlık skalası oluşacaktır. Felsefenin niteliğinin artması ve tüm insanlığın görüşlerinin ortak mirası olma yolunda bir adım daha attırarak olan bu durum ile birlikte Türk milletinin yaşam hakkındaki fikirleri de ortaya çıkarılacaktır. Bu nedenledir ki bir millete ait kültür tarihinin ortaya çıkarılması aynı zamanda o milletin felsefe tarihini de ortaya çıkarma yolunda atılacak ilk adım olacaktır. Çünkü felsefe, kozmogonik özelliklerin ağır bastığı çağlardan itibaren birikerek, mitolojiye ve daha sonra bütünlüklü bir yapı halinde kültürel geleneğin üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda, felsefe kültür temelli bir olgu olduğuna göre, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının ön ayağı olarak kültür tarihimizin incelenmesi ve aydınlatılması gerekmektedir. Bir felsefi anlayış olup olmadığını anlamak, felsefe geleneğinin varlığını test etmek kültürel birikimi aydınlatmaktan geçer (Gürsoy, 2014b: 12).

Bir felsefe tanımı yapmak filozoflar için her daim zor olmuştur. Felsefenin ne olduğu konusu belki de hiçbir zaman açıklığa kavuşturulamayacak, işin içinde felsefeciler olduğu için ve konu felsefenin kendisi olduğu için, hiçbir zaman felsefenin ne olduğu ortak bir cevapla belirlenemeyecektir. Bu manada felsefeyi belirli bir topluluğun ürünü olarak görmek ya da belli bir coğrafyaya ait bir şey olarak algılamak onun evrensel niteliğine yapılmış en büyük haksızlık olacaktır. Bu tutum felsefenin alanını daraltmaktan başka hiçbir etki göstermeyecektir. Oysa felsefenin her zaman tanım olarak yeniliklere açık olması ve bu yeniliklerle gelişeceğini kabullenmiş olması gerekmektedir. Felsefe evrensel, rasyonel, tutarlı olmak koşuluyla belli konular üzerine bir düşünüş, bir zihni eylemdir. Öyleyse evrensellik ideali belli bir topluğa da hapsedilemez. Ülkemizdeki ve dünyanın aynı görüşe sahip felsefecileri için katı bir görüş olarak felsefe Batı coğrafyasının tekeline terkedilmiş olabilir ancak eldeki veriler ve tarihsel gerçeklikler bu durumun tam tersini göstermektedir. Yapılması gereken felsefenin yeniliklere açık tutulması, gelişme ve bakış açısını genişletme ihtimalinin yok edilmemesidir. Cumhuriyet tarihi boyunca bu durumdan yakınan ve felsefenin gelişiminin yeni kültürlerle ait özelliklerin benimsenmesinden geçtiğini belirten felsefeciler olmuştur (Uygur, 2002: 16). Bahsedildiği tarzda bir tutum sergilendiğinde felsefenin alacağı hal, bugün dünyanın yaşadığı halden anlaşılmaktadır. Felsefe durağanlaşmış, yeniyi dair her şeyin hızlıca tüketildiğine dair bir kanaat oluşmaya başlamıştır. Bu durum elbette ki felsefe açısından son derece tehlikelidir ve burada en büyük görev felsefecilere düşmektedir; çünkü felsefecinin görevi felsefeyi yüceltmektir. Durağanlaşan felsefe,

aynı sorulara verilen aynı cevaplarla bir kısır döngü olacağından, felsefeye bugün yeni sorular katmak gerekmektedir.⁴⁷

Felsefenin geleceği hem geçmişin hem de bugünün bir problemidir. Çünkü geleceği oluşturan bir etken geçmiş olduğu gibi, şimdinin kısılalığında her daim geçmiş olmaya mahkûm olan bugün de felsefenin geleceğinde büyük pay sahibidir. Geçmişin problemi felsefe tarihçisinin bir görevi olarak onu aydınlatmak ve yeni bakış açılarına imkân sağlamak olduğu gibi, bugünün problemi ise felsefecilerin tutumlarında kendini bulmaktadır. Bir toplumda felsefeye verilen değerin artması, bu değerin farkına varılması durumları gerçekleştiğinde felsefenin geleceği açısından önemli bir adım atılmış olmaktadır. Bu da başlı başına felsefenin saygınlığının artmasına yarayacak bir davranıştır. Felsefeye karşı sorumlu olmak ve felsefeye saygı duymak, onun için kaygılanmakla mümkün olacaktır.

Bütün bu yöntemler ışığında Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının en büyük dayanağı, felsefeye duyulan saygıdır. Türk Felsefesi Tarihi, hayali ve temeli olmayan bir tarihsellik olmadığından ve Türk Tarihinin yüzyıllarla ifade edilen uzunluğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum somut olarak anlaşılacaktır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, Türk Tarihinin tüm zenginliğini, kültürel birikimini kendine temel edinmiştir. Bugüne kadar kültürel yönden ve özellikle felsefi yönden hiç incelenmemiş olan Türk Tarihi, bu yönden incelendiğinde felsefenin saygınlığının artırılması noktasında büyük fırsatlara yol açacaktır. Böylece tarih boyunca farklı coğrafyalarda yaşamış olan Türklerin yaşama ve varlığa dair bakış açıları felsefeye yeni boyutlar katacaktır. Mitolojik verilerin zenginliği ve derin anlam içeren nitelikleri dahi Türk Tarihinin felsefi bir zemine dayandığını göstermektedir. Mitolojik olarak tanımladığımız kavramlar ve olaylar Türk milletinin dini, yaşamsal ve geleneksel özelliklerini yansıtmaktadır. Türk mitolojisi içerisinden süzülecek olan Türk Felsefesi kavramı, felsefenin tıkandığı yerden aynı hızla anlama olan gidişin devamlılığını da sağlayacaktır. Bir doğaüstü efsane niteliği taşıyan mitolojik verilerin dışında da ayrıca toplumsal bakış açıları, yapılan mimari eserler de somut bir felsefe yönünü ortaya koyacağından, birden fazla boyutuyla felsefe tarihi çerçevesinin genişletilebilmesi için, Türk Tarihinin “kültürel kodlarının çözümlenmesi” şeklinde incelenmesi gerekmektedir (Kaya, 2005: 128).

⁴⁷ Nermi Uygur Felsefenin Çağrısı isimli eserinde bu konuda önemli bir uyarıda bulunuyor. Uygur, felsefeye yeni bir şeyler katmanın en temel yollarından bir tanesinin geçmişin felsefe birikiminin araştırmak ve bunun farkına varmak olduğunu belirtiyor ancak körü körüne geçmişe saplanan bir felsefecinin de felsefeye katacağı hiçbir şey olmadığını da altını çiziyor. Burada önemli olan nokta, geçmişi bugünün şartlarına taşımadan, kendi sınırları ve koşulları çerçevesinde değerlendirip bir süzgeçten geçirmek ve bugüne ulaşan sonuçlarla bugünü değerlendirmektir. Felsefenin geleceği açısından geçmiş kadar bugün de önemli bir yer tuttuğundan geçmiş kendi sınırları çerçevesinde değerlendirmeye alındıktan sonra bugünkü şartlarla incelenmelidir (Uygur, 2002: 203).

Bir milletin felsefe ile ilgili yakınlığını ortaya çıkarmak için o milletin dilinde felsefe kelimesinin hangi anlamda kullanıldığı ve nelere karşılık geldiğine bakılmalıdır (Uygur, 2002: 25). Toplumlar, tanımlamalarını ihtiyaçlarına buldukları karşılıklar dahilinde yapmaktadırlar ve felsefeden beklenen karşılık da toplumun felsefeye yakınlığının ölçülmesi noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum o milletin felsefeye verdiği önemi de göstereceğinden çok önemlidir. Aynı zamanda o milletin dilinin tarihi de, felsefesinin ortaya çıkarılması için araştırmacıların sorumluluk alanındadır. Çünkü dil iletişimin en önemli aracıdır. Her durumda olduğu gibi felsefede de en somut iletişim yolu dil ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda Türk Dili, Türk Felsefesinin yansıtıcı aracı olarak öne çıkmaktadır. Bir milletin felsefesine ulaşmak için, dildeki sözcükler ve bu sözcüklerin anlamları incelenmelidir. Başlı başına bir dilin felsefe için yeterli olup olmadığı konusunda bahsediyoruz. O zaman sorulması gereken soru, felsefenin ilerlemesi ve gelişmesi için Türkçe'nin ne gibi bir fayda sağlayacağı sorusudur. Sorunun cevabı yine Türk Tarihinin derin zamanlarına dayanmaktadır. Türkçe, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda kullanılmış bir dil olduğundan bu coğrafyaların da etkisiyle geniş bir anlam derinliğine sahiptir. Türkçe'nin bahsedilen süreç içerisinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının üçünde de kullanılmış olması bu durumun bir göstergesidir (Ercilasun, 2015: 13). Aynı zamanda bu üç kıtada konuşulan Türkçe, birbirinden uzak topluluklarda kullanıldığından da bazı farklılıklar olmuştur (Bıçak, 2009: 44). Bu farklılıklar Türkçe'nin değerine değer katmakla birlikte aynı anlamlara gelen farklı sözcüklerin de oluşmasına neden olmuştur. Dildeki derinliğin fazla ve anlamsal temellerin güçlü olması bu duruma dayanmaktadır. Tüm bu nedenlerle diğer bütün diller gibi Türkçe'nin de felsefenin saygınlığının artırılması ve ilerlemesi durumlarına katkıda bulunacağını savunmak temelsiz bir savunuyu olmayacaktır. Türkçe düşünebilen zihinlerin yazdıkları eserlerin Türk Kültürünü ve buna bağlı olarak Türk Felsefesini yansıttıkları gerçeği görülmelidir.

2.2.2.Tarihe Karşı Sorumluluk

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının önemli dayanak noktalarından bir tanesi de tarihe karşı duyulan sorumluluktur. Tarih, alanı içerisinde bir bütünü temsil etmektedir. Farklı medeniyetlerin tarihi bu bütünün parçalarını, bu medeniyetlerin farklı olaylar karşısındaki tutumları da parçanın parçalarını meydana getirmektedir. Her bir parçanın aydınlatılması, bütünün aydınlatılması noktasında bir ilerlemedir. Bu ilerleme tarihin özellikleri ile doğru orantılıdır. Parçalar, tarihin özellikleri doğrultusunda nedenselliklerden doğan bilgilerle ve birbirini tetikleyen olaylarla aydınlatılır. Bu durum da bütüne doğrudan yansır.

Bir Türk Felsefesi Tarihinin yazımı, tarihin kendi içerisinde bulunan eksik bir parçanın tamamlanması anlamını taşımaktadır. Genel anlamda felsefe tarihi bir tarihselliği ifade

ettiğinden bunun içerisindeki Türk Felsefesi Tarihi de henüz aydınlatılmayı bekleyen bir alandır. Tarih karşısında bir durumdan sorumlu olmak o konunun aslında tarih için gerekliliğinin bir göstergesidir. Tarih bilimi insanın, eşyanın, olayların ve durumların bir hafızası olması dolayısıyla araştırmalar sonucunda geliştirilen bir özelliğe sahiptir. Felsefe tarihinin Türklerle ilgili olan kısmını aydınlatmak tarih karşısında tarihçilerin ve özellikle felsefe tarihçilerinin bir sorumluluğudur. Toplum tarafından tarih dendiğinde yaşanan geçmişin kendisi, geçmiş içerisindeki olaylar akla gelmektedir (Bıçak, 2010: 24). Felsefe tarihçisi ise, toplumun bu genel algısının dışında bir tarih anlayışına sahip olmak durumundadır. Onun tarih anlayışı, hem toplumun genel algısından uzak hem de tarihçinin bilimsel anlayışının üzerinde olmalıdır.⁴⁸ Bir Türk Felsefesi Tarihi yazımının tarihe karşı olan sorumluluk noktası, tarihin kapalı kalmış, henüz fark edilmeyi bekleyen bir bölümünün ortaya çıkarılacak olmasıdır. Tarihçinin aydınlatması gereken unsurların peşinden gitmesi gibi, felsefe tarihçisi de felsefe tarihinin aydınlatılması gereken unsurlarının peşinden gittiğinde tarihe karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktır. Bu anlamda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının yapılması ve somut verilere ulaşılması, Türk Düşüncesinin uzun yıllardır dünyanın birçok yerinde cereyan etmiş olması dolayısıyla, düşünce tarihinin büyük bir bölümüne etki edecek ve bu çalışmayı gerçekleştiren ülkeler, kurumlar, şahıslar kendi alanlarının tarihine ve tarih bilimine karşı büyük bir sorumluluğu yerine getirmiş olacaklardır (Ülken, 2013: 11).

Kültür tarihi aşamalarının Türk Tarihçiliği açısından eksik olarak bırakıldığını daha önceki satırlarda da belirttiğimizden, burada bu durumun tarihsel sorumluluğu konusuna değinmek yeterli olacaktır. Bir milletin tüm birikimini insanlığa sunması ancak derli toplu çalışmalar ile mümkün olacaktır. Türk tarihinin kültürel yönünü dünya tarihinin, daha da önemli olarak felsefe tarihinin içine bütünleşmiş bir noktaya getiremediğimiz takdirde insanlığa kendimizi anlatabilmiş ve tarihin aşamalarındaki durumlara verdiğimiz tepkileri, takındığımız tutumları gösterebilmiş sayılmayız. Bu durum tarihe karşı sorumluluğumuzu yerine getiremediğimiz gibi, bize ait olanı tek bir bütün halinde ortaya koyamadığımız, insanlığın ortak mirasına sunamadığımız anlamına gelecektir. Elbette her toplum kendine ait özellikleri taşır ve kendinde barındırır. Ancak bunları bir bütün halinde sunmadığımız takdirde söz sahibi olduğumuzu iddia etmek yersiz olacaktır (Gürsoy, 2014a: 3). Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları da Türk Tarihinin ve Türk Kültürünün insanlığa ve evrensel değerlere sunulması anlamına gelmektedir.

⁴⁸ Felsefe tarihçisinin felsefe tarihi anlayışı ve Türk felsefesi tarihi çalışmaları açısından felsefe tarihçisinin rolü *Bir Felsefe Tarihçisi Bilinci: Şüphe Duyuma ve Bilinmeyene Olan Merakın Peşinden Gitme* başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.2.3. Geleceğin İnşasında Etkin Olma

Bir milletin, insanlığın ve dünyanın geleceğinin kurulmasına katkı sunmasının tek yolu o milletin felsefeye verdiği önemdir ve o milletin hem evrensel hem de yerel anlamda felsefi birikimden haberdar olmasıdır. Felsefe ile incelik, sorgulama, karar alabilme, hayata ve olaylara anlam verebilmek daha kolay ve hızlı olacaktır. Bugünün felsefesini anlamak ve bunu yarına taşıyabilecek bir durum ortaya çıkarmak ise dünün felsefesini bilmekten geçmektedir. Bu anlamda Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları Türk milletinin, insanlığın geleceğinin inşasına katkı sunma yolunda atacağı önemli bir adımdır. Felsefe yapmak dendiğinde artık bilinen felsefelerin ve bu felsefeleri oluşturan filozofların okunup tartışılması çağ için yeterli olmamaktadır. Burada felsefenin eyleme gücünü kullanması ve felsefi bir tutumla çağın problemlerine yaklaşılması gerekmektedir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, bu doğrultuda çağın sorunlarının algılanmasına da örnek teşkil edecek bir çalışmadır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının temeli, kültürel zenginliklerin ışığında bir meraktan ibarettir ve bu yönüyle felsefi bir özellik taşımaktadır (Gürsoy, 2014a: 36).

Evrensel nitelikte felsefecilerin bugünü anlama ve geleceği bugünün üzerine inşa etme çabalarına Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları kaynak teşkil edecektir. Düşünce tarihinin önemli bir bölümünü teşkil ettiğini düşündüğümüz Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları da, felsefenin geleceği kurma konusunda temel oluşturmaktan kaynaklanan bir araştırmadan ibarettir. Felsefenin geleceğin kurulması hususunda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarından bekleyeceği görev, özellikle Avrupa ve daha geniş anlamda Batı coğrafyasının bir ürünü olarak görülen düşünce tarihine yeni bir bakış açısı kazandıracak olmasıdır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları Asya'nın kültürel birikiminin büyük bir bölümünü kapsayacağından dolayı evrensel düşünce dünyasına Asya fikirlerinin girmesi sağlanacaktır. Bugüne kadar bu durum yalnızca Çin Kültürüyle sınırlı kalmıştır. Felsefe tarihçiliği içerisinde Çin milletine mensup bir veya iki filozof kendine yer bulmuştur. Batı ise her zaman Asya düşünce sistemini kendi felsefe tanımı içerisinde görmekten imtina etmiştir. Bu nedenle Çin filozoflarının öğretileri Asya'nın tüm birikimini yansıtmaktan uzak kalmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı gelecekte doğruların egemen olduğu bir felsefi sistemin kurulacak olmasında Türk Felsefesi Tarihinin aydınlatılmasını bir zorunluluk olarak görmekteyiz.

Türkiye'de felsefe eğitiminin daha nitelikli hale gelmesiyle birlikte Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına verilen önem artmış ve bu durum da geleceğin inşası noktasında Türk felsefecilerin kendi kültürleriyle savunuyu yapma imkânını ve cesaretini doğurmuştur. Bu cesaretin ortaya çıkmasının sebebi ise, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet döneminde Türkiye'de kendi kültürümüze yönelik düşünce tarihine dikkat çeken çalışmaların

yapılması sonucu uzun yıllardan sonra kazandığımız farkındalıktır. Aynı zamanda felsefenin ortaya çıkması ve gelişmesi için gerekli olan 1.Özgür ortam, 2.Nitelikli insan gücü, 3. Gelenekten, kökten, kültürden beslenme durumlarının olduğu da görülmektedir. Bugün meydana gelen tabloda Türklerin dünya kültür tarihine katkıları günden güne daha fazla aydınlatılmaktadır. Ortaya çıkan arkeolojik bulgular, bulunan eski eserler dünya kültür tarihinin ve medeniyetinin Asya menşeli toplumlarla oluşturulduğunu göstermektedir. Şimdi geleceğin inşasında etkin olmalıyız sorusuna, daha önce bugünün ortaya çıkmasında payımızın olmasını kanıt gösterebiliyoruz. Çünkü Orhun Yazıtları, Göktürk Devleti'nde felsefeye verilen önem, Mevlana, Yunus Emre, Farabi, Vapşı Bakşı gibi düşünürlerimiz bugünün inşasında rol oynadılar geçmişte. Rönesans'a giden süreçte Türk düşünürlerinin rolünü bugün tarih yadsımamaktadır (Uygur, 2002: 58).

Bugün, dünün geleceği olduğundan dolayı bugünü ortaya çıkaran geçmiş ile bugünün geleceği arasında sıkı bir bağ vardır. Geçmiş kültür, yarının kültüründe önemli bir rol oynadığı gibi, geçmişin bilimi de geleceğin bilimi üzerinde fazlasıyla söz sahibi olacaktır. Bilimin felsefe ile tarih boyunca aynı doğrultuda ilerlemesi ve bilim olan toplumlarda felsefe, felsefe olan toplumlarda da bilimin olması Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında izlenebilecek bir yolu daha ortaya çıkarmaktadır (Çevik, 2015: 9). Türk bilim insanlarının Orta Çağ dediğimiz dönemde yaptıkları faaliyetler bugünkü bilimin birçok dalına temel teşkil etmiştir ve hala geçerliliğini koruyan kurallar mevcuttur. Bilimin görüldüğü toplumlarda felsefenin de görüldüğü gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda ve bunu bir kıstas olarak aldığımızda da Türk Tarihinde felsefe izlerini aramak konusunda yolumuz aydınlanmaktadır.⁴⁹

2.2.4. Bir Felsefe Tarihçisi Bilinci: Şüphe Duyma ve Bilinmeyene Olan Merakın Peşinden Gitme

Felsefe tarihçisinin en büyük özelliği, salt tarih çalışmalarının dışında bir felsefi yöntem ile tarihçilik yapmasıdır. Felsefe tarihinde aynı konular üzerinde araştırmalar yapmak elbette felsefenin derinliği açısından yerindedir ancak bu yöntemle felsefe tarihine yeni bir bakış açısı kazandırmak pek mümkün görünmemektedir. Felsefe tarihçisi tüm insanlığın peşinde koşmalı, adeta her topluluktan insanın zihnine girmeyi denemelidir. Ancak bu yolla felsefenin ilerlemesi

⁴⁹ Burada üzerinde durulması gereken başka önemli nokta da Türk felsefesi tarihi çalışmalarının yanında bir Türk bilim tarihi çalışmasının nitelikli olarak yapılamamış olduğudur. Türk felsefesi tarihi çalışmaları Sosyal Bilimler alanında böyle bir açığı kapatmak amacıyla yapılmalıdır ve Türk bilim tarihi çalışmaları da Fen Bilimleri alanında Türk bilim insanlarının adlarının anılmasını sağlamak amacıyla yapılmalıdır. Türk felsefesi tarihi çalışmaları Sosyal Bilimler alanında daha fazla Türk düşünürünün ortaya çıkarılmasını ve onların görüşlerinin evrensel mirasa aktarılmasını hedeflemekte olduğu gibi, Türk bilim tarihi çalışmaları da bilimsel bilginin oluşmasında Türklerin katkılarını evrensel mirasa kanıtlamayı hedeflemelidir.

sağlanabilir ve yeni fikirler, yeni akımlar ortaya çıkarılabilir ya da var olan akımlara başka bir pencereden bakılması sağlanabilir. Felsefe tarihçisi, diğer dalların tarihçilerinin de yaptığı gibi eline geçen her yeni bulgu sayesinde aslında felsefe tarihini yeniden yazmaktadır (Uygur, 2016: 175). Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları da bu anlamda felsefe tarihini yeniden yazmak üzerine kurulmuş bir çalışmadır. Türk felsefe tarihçileri, bugün felsefe tarihini şekillendirmeye ve onu Türk Felsefesinin özellikleriyle yeniden yorumlamaya gayret göstermektedir. Bu anlamda Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları felsefe tarihini zenginleştirecek, farklı bakış açılarıyla felsefe tarihindeki sorulara cevap verme gayreti göstereceklerdir.

Felsefenin şüphe üzerinden ilerlemesi felsefe tarihçisini şüphe odaklı bir araştırmacı haline getirir; şüpheleri doğrultusunda gerçek ve somut bilgiye ulaşır. Türk Felsefe Tarihi çalışmalarının temel dayanaklarından bir tanesi şüpheci'dir. Türk felsefecileri dün ve bugün bir Türk Felsefesinin varlığından şüphe duyarak çalışmaya koyulmuşlardır. Gayemiz, şüphelerimizin doğru sonuçlara ulaşacağı deliller elde etmektir ve bugüne dek bu amaç doğrultusunda gerekli ve yeterli delil elde edilmiştir. Türk tarihinin kültürel tarafının bakirliği gün geçtikçe, özellikle son otuz yıl içerisinde, yok olmaya başlamış ve felsefe süzgecinden geçen olgular elimize ulaşmış ve ulaşmaya devam etmektedir. Giderek ilerleyen çalışmalar neticesinde olguların artması ile birlikte üzerinde şüphe duyulan noktaların tek tek aydınlığa çıkarılması beklenmektedir. Bu durum aslen felsefe tarihçisinin felsefenin yöntemini kullanması zorunluluğundan ileri gelmektedir. Nermi Uygur *Felsefenin Çağrısı* isimi kitabının “*Felsefe Tarihinin Boyutları ve Felsefe Tarihçisinin Donatımı*” adlı bölümünde, felsefe tarihçisinin felsefe ile olan ilişkisinin zorunluluğundan bahsetmektedir. Felsefe tarihçileri felsefe birikimini taşıyan, onunla donatılmış araştırmacılarıdır (Uygur, 2016: 177). Bu yüzden Türk felsefe tarihçileri Türk Kültür Tarihinin içerisinden felsefe izlerini seçme konusunda başarılı olmak istiyorlarsa felsefe yönlerini fazlasıyla geliştirmek zorundadırlar. Her kültürel birikim bir felsefe özelliği göstermeyeceği gibi, felsefi özellikler gösteren bir olgunun kültürel olgu olması zorunluluğu da yoktur. Bu durum çok büyük bir paradoks olarak Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının ve araştırmacılarının önünde durmaktadır. Böylece, titiz çalışma zorunluluğu gerektiren bir durum ortaya çıkmaktadır. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları burada felsefe ile donatılma konusu üzerinde fazlasıyla durmalı ve felsefenin özellikleriyle zihinlerini doldurmalıdır.

Aynı zamanda felsefe tarihçisi şüpheden yola çıkarak bilinmeyen bir şey üzerinde araştırmaya girişir. Felsefe tarihinde bu durum bir bakıma felsefi bir sorundur. Bilinmeyene ait bir bilginin peşinde koşuyor olmak felsefece bir tutumdur. Felsefece bir tutum gösteren kişi yalnızca filozof mu olmalıdır yoksa felsefe tarihçisi de felsefece bir tutum gösterebilir mi

(Uygur, 2016: 185)? Bu soru iki şekilde de sorulabilir ve hatta birkaç şekilde de cevaplandırılabilir. Felsefece tutum gösteren ve olgulara felsefenin getirileriyle yaklaşan biri filozoftur ancak *Felsefenin Çağrısı*’nda Uygur, felsefe tarihçisinin de filozof oldukları üzerinde durmaktadır. Çıkarılacak sonuç, felsefece tutum gösteren felsefe tarihçisinin bir filozof olması durumudur (Uygur, 2016: 184). Bilinmeyene dair şüphe duyan felsefe tarihçisinin filozofluğundan yola çıkarak Türk Felsefesi Tarihi üzerinde çalışma yapan Türk felsefe tarihçilerinin de filozof oldukları dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu bağlamda Türk Felsefesi Tarihi şu an için bütünlüklü olarak bizler için bilinmiyor olabilir. Elimizde Türk Kültürüne ait felsefi özellikler gösteren belirtiler bulunsa da bir Türk Felsefesi Tarihi yazımı için bunlar yeterli değildir. Çalışmamız, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının sağlam temelde ilerlemesi için bir kılavuz olma niteliği taşıdığından, çalışmamızın akabinde daha somut çalışmaların yapılacağına inanıyoruz. Anlaşılacağı üzere Türk Felsefesi Tarihi çalışması yapmak, bir felsefe tarihçisi açısından felsefece bir eylemdir ve bu eylem felsefenin yararına her sonuç için eyleneceğine devam etmelidir.

Felsefe tarihçisi bir bakıma tüm araştırmalarından sonra, felsefeye ait bir özellikten dolayı, hazırı fark eden kişidir. Çünkü felsefe araştırıldığı sırada kendini var eden ve bu şekilde ortaya çıkan bir şey değildir. Felsefe tarihçisi araştırmalarının sonunda, olan bir şeyin farkına varır. Felsefe kendi kendini var eden bir şeydir (Uygur, 2016: 178). Bu durum doğal olarak felsefe tarihi için de geçerlidir. Her ne olursa olsun felsefe tarihinde de dikkate değer ilk nokta felsefenin kendisidir. Türk Tarihi içerisinde, Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları yapılırken kültür öğelerinin çatı olarak seçilmesinin nedeni de buradan kaynaklanmaktadır. Felsefi olan, kültürel olanda kendini daha fazla belli etmektedir. Kültür dendiğinde akla ilk gelen sanat, edebiyat, gelenekler, yaşam biçimi gibi özelliklerdir. Tüm bunlardan felsefeye ait olan niteliklerin seçilmesi, felsefece eylem göstermeyi başarabilen bir felsefe tarihçisi için daha kolay olacaktır. Türk Kültürünün içerisinde bir Türk Felsefesi Tarihi ortaya çıkarmanın da buradan başlanacak bir çalışmayla daha somut ilerlemesi beklenmektedir.

2.3. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair Temel Sorular

Bir Türk Felsefesinin imkânı üzerinde tartışma yapmak, onun hakkında sorular sormakla başlar. Henüz tüm yönleriyle bilinmeyen, hakkında şüphe duyulan bir Türk Felsefesini ortaya çıkarmanın yollarından bir tanesi de hakkında sorular sorarak ona bir çerçeve çizmektir. Sorulan sorular, Türk Felsefesi hakkındaki meraktan yola çıkılarak bilinmeyenden bilinene gitme yolunda önemli bir adımdır. Hakkında soru sorulan bir konu, zihnin süzgecine girmiş demektir ve ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Türk Felsefesi hakkında sorulacak

soruların başında elbette “Bir Türk Felsefesi var mı?” sorusu gelmektedir. “Bir Türk Felsefesi var mı?” sorusu “Türk Felsefesinin tanımı nedir?”, “Türk Felsefesinin kaynakları nelerdir?”, “Felsefe Tarihinde Türk Felsefesinin yeri nedir?” tarzında soruları da beraberinde getireceğinden, bahsedilen çerçeve bu temel sorular etrafında şekillenecektir. Çalışma alanı olarak henüz yeni bir alan olan Türk Felsefe Tarihçiliği birçok farklı alandan gelen sorularla karşılaşacak ve bu soruların ışığında kendini bulacaktır. Bu anlamda bir Türk Felsefe Tarihi yazımının yalnızca Türk düşünürlerinin görüşlerini ortaya çıkarmak şeklinde bir amacı olmadığı, Türk Kültürünün felsefi yönünü de ortaya çıkarma amacı taşıdığından dolayı (Bıçak, 2009: 24), ona çizilecek çerçeve de sadece şahıslar üzerinden değil, bir kültür çatısı altında gerçekleşecektir.

Türk felsefesine dair sorulacak sorulardan bir tanesi aynı zamanda Türk Kültür Tarihinin felsefe tarihi karşısındaki muğlaklığını da ortaya çıkarmaktadır. Felsefe tarihinin bilinen tüm verileri net ve ortada iken Türk Kültür Tarihinin ürünlerinin tarihsel olarak net bir bilgiye dayanmaması karşısında Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları nasıl yapılmalıdır? Örneğin, doğa felsefesinin ilk filozofu kabul edilen Thales’in , varlığın ilk ilkesinin, *arkhesinin* “su” olduğuna dair savunusunu felsefe tarihinin net verileri ışığında bilmekteyiz. Ancak Türk Tarihinde Yaratılış Destanı olarak yer alan mitolojik söylencede de hayatın başlangıcına dair “su” iddiasının geçtiğini görmekteyiz.⁵⁰ Felsefe tarihinde hayatın başlangıcına dair “su” kanıtını kullanan kişi Thales’tir ancak Türk Tarihinde bu kanıt mitolojide, masallarda geçmektedir.⁵¹ Görüldüğü gibi felsefe tarihinin kişi kanıtı karşısına, Türk Tarihi bir metnin içerisindeki kanıtlarla çıkmaktadır. Metni yazan, metni söyleyen veya metnin söylediklerini benimseyen bir kişi Türk Kültür Tarihinde belirtilmemektedir. İki arasında tarihsel bir karşılaştırma yapmanın mümkün görünmemesinin bir diğer sebebi ise, Türk mitolojisinde yer alan bu söylencenin ilk zihni belirti gösterdiği tarihin bilinmemesidir. Bu durum Türk Tarihinin en büyük sorunlarından bir tanesi olan yazılı kültürün gelişmemiş olması nedeniyle ortaya

⁵⁰ Yaratılış ve Türeyiş Destanı isimli derleme eserde bu konu “*Yer yer değilken, su, su idi; başka hiçbir şey yoktu. Bir uçsuz bucaksız su; bir dolu su dört bir yanı doldurmuştu. Bir su ki yılan içse ölümsüzleşir, bir su ki, ölü çıkan içse dirilir; zerre zerre, ışık ışık, zerre zerre hayat kımıldar. Bir büyük sessizlik içinde ulu, bilinmezlikle buğulu ve kaynaşmalar, ürpermelerle dolu bir su... Ve lakin bir hayırsız su aynı zamanda; bir yararlıksız, bir güzelsiz, bir ürküntülü su... Yalnız yapayalnız bir su!*” ve “*Toprak yoktu, güneş yoktu, gün yoktu, ay yoktu, daha yıldızlar yoktu; samanyolu ve aydınlık hiç yoktu. Sadece bir su vardı.*” sözleriyle anlatılmaktadır. (bkz. Sepetçioğlu, M. (1965). *Yaratılış ve Türeyiş*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 5)

⁵¹ 2012 tarihinde Sinop Üniversitesi’nde düzenlenen Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulan, teknik sorunlar nedeniyle, bildiri kitapçığında yer almayan “*Türk Felsefesi Tarihine Giriş: Felsefe Tarihi ile Türk Kültür Tarihine Kronolojik Bir Yaklaşım*” adlı bildirimizde, Felsefe tarihi ile Türk Kültür Tarihi arasında bu tarz karşılaştırma örnekleri mevcuttur ve bildiride Türk Felsefesi Tarihi yazıcılığı üzerine bir yöntem önerisi sunulmuştur.

çıkmiş bir problemidir. Türk Tarihi, kendi geçmişine ait bilgileri tarih boyunca farklı yollar neticesinde iletişim kurduğu diğer medeniyetlerden almıştır (Bıçak, 2009: 26).

Bu problem bize aynı zamanda “Türk Tarihinin verileri Türk Felsefesi Tarihi sorunlarını çözmede ve Türk Felsefesini aydınlatmada ne derecede yeterlidir?” sorusunu sorma imkânı doğurmaktadır.⁵² Türk Tarihini anlatan eserler genellikle Türklerin telifinde olmayan eserlerdir. Tarih boyunca savaş veya alışveriş gibi yollarla iletişime geçilen medeniyetlerin yazdıkları sayesinde Türk Tarihi aydınlatılabilmektedir. Özellikle Çin medeniyetinin yazılı külliyatında Türklerin eski tarihlerine dair ayrıntılı bilgiler bulunabilmektedir.

Türk Felsefesi tarihine dair sorulacak bir başka soru, kaynakların temini ve tasnifi gerçekleştiğinde, bunların arasında felsefeye dair olan kaynakların ayırt edilmesinde dikkate alınacak hususların ne olacağıdır. Seçilecek kaynakların düşünsel ve felsefi altyapıyı desteklemek gibi bir görevi olacağından, burada belirlenecek hususlar titizlikle çalışılmalıdır. Bu aşamadan sonra ortaya çıkacak bir kültürel altyapının felsefi bir biçim alması halinde bunu değerlendirecek akademik altyapı da çok önemli bir konu olarak durmaktadır. Türk felsefe tarihçileri, Türk Felsefesi Tarihi yazımı konusunda ne derece istekli ve birikimlidir? Soru, içerisinde iki soruyu barındırdığından dolayı öncelik, Türk felsefe tarihçilerinin bu çalışma karşısında duydukları isteğin olup olmadığıdır. Felsefe tarihçisinin, felsefe tarihini baştan yazması görevine uygun olarak Türk felsefe tarihçileri, Türk Felsefesi Tarihi yazımında bu görevin bilinciyle hareket etmeye elverişli midirler (Uygur, 2016: 175)?

Türk dilinin felsefi olarak yeterliliğinin ne derecede olduğu sorusu da Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları açısından sorulması gereken bir sorudur. Çünkü Türk Felsefesi aynı zamanda bir Türkçe felsefedir; Türkçe düşünme ve bu düşüncüyü Türkçe ifade etme biçimidir. Türkçe, felsefe terimlerini içselleştirecek ve felsefenin manalarına terim üretebilecek ve üretebilmiş bir dil midir? Sorunun temelinde Türkçe konuşan insanların felsefeyi benimsemiş olup olmadıkları konusu yatmaktadır. Dilin üzerinden yapılacak felsefe araştırmalarında Türkçe konuşan devletlerde tarih boyunca felsefeye verilen önem ve felsefeye karşı tutum izlenmelidir. Türk dilinden bir felsefe dili yaratmak mümkün müdür? Ya da Türk dili bir felsefe dili midir? Her şeyin bir tarihi olduğu gibi Türk dilinin de bir tarihi mevcuttur. Bu tarih içerisinde iç ve dış ne gibi etkiler olmuştur ve bu etkiler dilin anlam derinliğine nasıl katkılar sağlamıştır (Ercilasun, 2015: 14).

Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları konusunda sorulacak temel sorulardan bir tanesi de, Türklerin yerellikten evrenselliğe geçiş sürecinde evrensel kültüre neler kazandırdıklarıdır.

⁵² Bu konu ayrıntılı olarak çalışmanın Türk Felsefe Tarihi Yazımında Karşılaşılan Zorluklar ana başlığı altında Tarihsel Zorluklar başlığında incelenmiştir.

Çünkü Türk Felsefesi Tarihi, yerel felsefi anlayışlardan yola çıkarak evrensel felsefe tarihiyle bütünleşebilecek bulgulardan oluşmalıdır. Yerel birikimlerin evrensel birikime kazandırdıklarını ortaya çıkarmanın en önemli yolu ise kültür tarihini oluşturmaktır. Türk Kültür Tarihinin sistemli bir şekilde yazılabilmesi Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının en büyük önceliğidir. Türkler evrensel köprüye insanlık adına neler taşımışlardır sorusuna verilecek cevaplar, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının mutlak surette bir sonuca ulaşmasıyla mümkün olacaktır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları tamamlandığında ortaya dönün bir bilinci çıkacaktır. Dönün bilinci ise, yarını oluşturma noktasında Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının elindeki en büyük dayanak olarak kendini gösterecektir.

Kapsamlı ve uzun sürecek bir çalışma olan Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, temelde bu sorular çerçevesinde şekillenmekte ve Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları için, konunun başında, çizilmesinin gerekli olduğu belirtilen çerçeve sorulan bu sorular neticesinde çizilmektedir. Çalışmanın devam etmesi ve ilerlemesi ile birlikte elbette yeni sorulara imkân tanınacak, bu sorular, önceki sorulara verilen cevaplar sonucunda kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının niteliği, bu sorulara verebildiği cevaplar doğrultusunda oluşacaktır. Felsefenin sorular çerçevesinde ilerlemesi yöntemi burada Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına da ışık olacaktır.

2.4. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmalarında Yöntem İncelemesi

Türk felsefe araştırmacılarının yapmış oldukları Türk Felsefesi Tarihi yazımı denemeleri bugüne dek kapsamlı bir Türk Felsefesi Tarihi eseri ortaya çıkaramamıştır. Bunun sonucu ise, bugün tam ve somut olarak Türk Felsefesi Tarihinin öğelerini bilemiyor oluşumuzdur. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye’de felsefe tarihçiliği hakkında verilen bilgiler ile birlikte aynı zamanda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının da bir zemininin belirtilmesi amaçlanmıştır. Hilmi Ziya Ülken’in 1933 yılında yaptığı çalışmalarla başladığını kabul ettiğimiz Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları için, belirtilen tarihten günümüze dek kapsamlı ve kabul gören bir Türk Felsefesi Tarihi eserinin yazılamamış olmasının nedenleri sorusuna cevap bulmak için, bu çalışmaların yöntem olarak incelenmesi gereklidir.⁵³

⁵³ Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıcı olarak Hilmi Ziya Ülken’in 1933 yılında yayımladığı Türk Tefekkürü Tarihi kitabı tarafımızca esas alınmıştır (bkz. Ülken, H.Z. (1933). *Türk Tefekkürü Tarihi, Galatasaray Talebe Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul*). Burada üzerinde durulması gereken bir eser daha olduğunu düşünmekteyiz. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının düşünsel olarak hazırlığı konusunda Mehmed İzzet’in “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat” isimli eseri, “millet”, “milliyet”, “medeniyet” ve “milli kültür” gibi kavramların üzerinde durarak bir anlamda Türkiye’de felsefe eğitiminin içinden gelen biri olarak Türk felsefesi tarihi çalışmalarının düşünsel temelini atmıştır (bkz. İzzet, M. (1969, Birinci Baskı 1923), *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, Ötüken Yayınevi, İstanbul*). Aynı zamanda Hilmi Ziya Ülken’in Türk Tefekkürü Tarihi araştırmalarını yapma konusunda İsmail Hakkı İzmirli’nin de etkisi olduğunu Süleyman Hayri Bolay aktarmıştır (bkz. Bolay, S. H. (2015). *Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri Cilt I: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri, Nobel Yayınları, Ankara*).

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında da tarih yazıcılığında olduğu gibi, en önemli husus yöntemdir (Bıçak, 2009: 19). Yöntem, araştırmayı sonuca götüren en önemli etkidir. Yöntemi doğru belirlenmemiş olan çalışma hedeflenen sonuçlara ulaşmakta eksik kalacaktır. Cumhuriyet dönemi Türk Felsefesi Tarihi yazıcılığının bugüne dek istenilen düzeyde bir başarı elde edememesinin sebeplerinden biri de kullanılan yöntemlerin doğru seçilmemiş olup olmadığı konusunun yeterince incelenmemiş ve bu yönde bir çalışmanın sonuçlarının sunulmamış olmasıdır. Diğer bir deyişle bugüne dek Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında kullanılmış olan yöntemlerin eldeki verilerle sistemli bir Türk Felsefesi Tarihi ortaya koyamayışı, kullanılan yöntemlerin geçerliliğini veya geçersizliğini sorgulamak gerektiğini göstermektedir. Yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin ne derece doğru kullanıldığı sorusu da önemli bir soru olarak cevaplanmayı bekliyor olsa da aynı yöntemlerle bu çalışmaya girişmek aynı sonuçları doğuracaktır. Fakat en önemlisi, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının yöntemlerinin felsefenin yöntemleri göz önünde bulundurularak incelenip incelenmediğidir. Bugüne dek yapılan Türk Felsefesi Tarihi denemelerine sadece bir tarih yazımı gözüyle bakılmış olduğu görülmektedir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına felsefenin yöntemleriyle bakılması demek, bir tarih çalışmasına felsefi özelliklerin yansıtılması anlamını taşıyacağından, Türk Felsefesi kavramı da burada geçerlilik kazanmaktadır. Çünkü felsefe tarihi tek bir felsefenin veya filozofun tarihinden ibaret olmamakla birlikte o, felsefelerin ve filozofların tarihidir (Arslan, 2017: 8). Bu açıklamada filozofların ve felsefelerin tarihi diye belirtilen alanlara felsefe tarihi için farklı kültürlerin, farklı medeniyetlerin felsefelerinin de tarihidir eklemeleri geçerli bir biçimde yapılabilmektedir.

Bu bölümde, Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, farklı bir bakış açısıyla incelenecektir. Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi denemelerinin yetersiz sonuç vermesinin ana nedeni olarak, Türk Felsefesi Tarihi yazma denemeleri sırasında felsefenin yöntemlerinin dikkatlice izlenememiş olması ve tarih yazıcılığının somut kalıplarına bağlı kalınması görülmektedir. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları felsefece düşünme yöntemine ne derece yaklaşabildiklerini ne kendileri ne de eserlerini tenkit eden araştırmacılar göz önünde bulundurmıştır. Bu bölümde, Türk Felsefesi Tarihi yazımı denemelerinde kullanılan yöntemler, felsefenin yöntemleriyle ilişkilendirilerek incelenmiştir. Felsefenin yöntemi, felsefe tarihi yazıcılığının yönteminden bağımsız olamayacağı için bu bölümde Türk Felsefesi Tarihi yazımı denemelerine bu bakış açısıyla yaklaşılmıştır. Felsefenin yöntemleriyle, Türk Felsefesi Tarihi denemelerini incelemiş olmak, felsefece bir eylem gerçekleştirmektir. Tarihin yöntemlerini felsefe tarihi yazıcılığında doğrudan kullandığınızda ortaya salt olaylar çıkacaktır. Oysa felsefe tarihinin yöntemleri ile tarihin yöntemleri arasında farklılıklar söz konusudur. Felsefe tarihi

yazıcılığının yöntemleri felsefenin yöntemleriyle birebir olmak durumundadır ki, felsefe tarihi yazıcılığı, salt tarih yazıcılığının sınırlarından taşabilsin ve araştırmacı, felsefe çıkarımlarını kolayca yapabilsin. Çalışmanın felsefe tarihçiliği boyutunda teknik yöntemleri olacağı gibi, düşünsellik boyutunda da felsefi yöntemleri olacaktır.

Tüm bunlar çerçevesinde Türkiye’de 1933 Üniversite Reformu’nun ardından yazılmış olan Türk Felsefesi Tarihi kitapları Diyalektik, Analitik, Tümevarım ve Tümdengelim yöntemleri göz önünde bulundurularak incelenecek ve Türk Felsefesi tarihi yazma denemelerinde Türk Tarihinin kültürel değerlerinin Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları tarafından felsefenin bakış açısıyla ne derece incelendiği vurgulanacaktır. Son olarak da bu yöntem incelemeleri, Türkiye’de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında ilk kez yapılıyor olduğundan sonuçları itibarıyla, eksikliklerin ve yanlışlıkların ortaya çıkmasını sağlayacağından, yeni yöntem önerilerine imkân sağlayacaktır.

Felsefenin yöntemleri ile incelenecek olan Türk Felsefesi Tarihi denemelerini sınırlamak açısından incelemeye tabi tutulacak olan kitaplar, Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken’in *Türk Tefekkürü Tarihi (1933)*⁵⁴, Bayram Kaya’nın *Türk Felsefe Tarihi (2005)*⁵⁵, Ayhan Bıçak’ın iki ciltten oluşan *Türk Düşüncesi I: Kökenler (2009)*⁵⁶ ve *Türk Düşüncesi II: Kaygılar (2010)*⁵⁷ ve Süleyman Hayri Bolay’ın yazarlığını ve editörlüğünü yaptığı yedi ciltten oluşan *Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri (2015)*⁵⁸ kitapları çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Bu kitaplar aynı zamanda Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları hakkında 1933’ten günümüze kadar yapılmış en geniş araştırmalar olma özelliği taşımaktadır.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını felsefenin seçtiğimiz yöntemleriyle incelerken, her bir eserin incelemesi, uygun bulunan yöntem üzerinden yapılmıştır. Fakat bu durum, diğer yöntemlerle aynı eserlerin incelenmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bu başlık altında, kanaatimizce, eserlere en uygun yöntemle yaklaşılmıştır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına, felsefenin yöntemleriyle yaklaşmanın amacı, felsefe ile Türk Kültür Tarihi arasında bir köprü kurmaktır. Aynı zamanda milli kültür öğelerini yeni bir paradigma, yeni bir hareket noktası olarak görme ve felsefeye temel yapma hedefini taşımaktadır.

⁵⁴ Ülken, H.Z. (2013). *Türk Tefekkürü Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

⁵⁵ Kaya, B. (2005). *Türk Felsefe Tarihi*, Asya Şafak Yayınları, İstanbul [Bayram Kaya’nın Türk Felsefe Tarihi isimli kitabı, inceleme yapılacak kitaplar içerisinde yazarı akademik olarak felsefeci olmayan tek eserdir. Akademik eğitimi Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü’nde tamamlayan Kaya, gazetecilik mesleği içerisinde yer almıştır. Kitabının doğrudan Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları sınırları içerisine girmesi dolayısıyla inceleme listesine dahil edilmiştir.]

⁵⁶ Bıçak, A. (2009). *Türk Düşüncesi I: Kökenler*, Dergah Yayınları, İstanbul

⁵⁷ Bıçak, A. (2010). *Türk Düşüncesi II: Kaygılar*, Dergah Yayınları, İstanbul

⁵⁸ Bolay, S.H. (2015). *Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara

2.4.1.Diyalektik Yöntem

Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları kapsamında, belirlenen eserlerin diyalektik yöntem ışığında bir incelemesinin yapıldığı bu bölümde daha çok, çalışmanın başlangıcında hangi kavramın esas alınacağı ve bu kavramın tanımlamasının nasıl yapılacağı ve Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının meşruiyeti üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda, yöntemlerin ana başlığında belirlenen eserlerin ikisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu eserler, Hilmi Ziya Ülken'in *Türk Tefekkürü Tarihi* ve Ayhan Bıçak'ın *Türk Düşüncesi I: Kökenler* isimli kitaplarıdır. Her iki telif sahibi, eserlerinin hemen başında Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıcındaki kavramsal tanımlama üzerinde durduğundan dolayı inceleme bu iki eserle sınırlandırılmıştır.

Diyalektik, Yunanca kökenli ve konuşmak, tartışmak anlamlarına gelen *dialekein* sözcüğünden türemiş bir kelimedir (Hilav, 2012: 9). Tarihsel süreç içerisinde, felsefe tarihinde bir araştırmanın başlangıcındaki akıl yürütme ve doğru bilgiye ulaşmada kullanılan yöntem olarak tanımlanmış ve birçok filozof tarafından savunulmuş ve kullanılmıştır. Farklı filozoflar tarafından ele alındığında da diyalektik hakkında farklı tanımlar ortaya çıkmış ve kavram farklı anlamlar kazanmıştır. Felsefe tarihinde Elea'lı Zenon diyalektiği bir fikrin geçerli olmayan tüm yönlerinin gösterilerek ve anlamsızlığı ifade edilerek geçersiz kılınması olarak tanımlamıştır. Aristoteles, Elea'lı Zenon'u diyalektik yöntemin kurucusu olarak aktarmıştır (Arslan, 2017: 247). Herakleitos ise diyalektik yöntem kullanımında karşıtlıklara ve bu karşıtlıkların birbirleri için zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Sokrates'te diyalektik yöntem soruların bir tartışma yaratması ve sorulara verilen yanıtlara yeni sorular sorulabilmesiyle doğru bilgiye ulaşma söz konusudur. Platon ise, Sokrates'e bir ekleme yaparak hipotezlerden yola çıkarak akıl yürütme ile diyalektiği vurgular. Kant diyalektiğin metafizik konulardaki önemine vurgu yapar. Ona göre diyalektik, metafizik konularda doğru olmayanı ve bunların arasındaki çelişkiyi ortaya çıkarır. Hegel ise, diyalektik için üç öge belirlemiştir. Bu ögeler; tez, antitez ve bu ikisinin karşılaştırılması, karşı karşıya getirilmesiyle ortaya çıkan sentezdir. Diyalektik yöntemin farklı filozoflar tarafından farklı şekillerde kullanılmış olması, yöntemin amacında bir farklılık yaratmamıştır. Hangi şekilde tanımlanırsa tanımlansın diyalektik yöntem, sonuçta doğru bilgiye ulaşmayı hedeflemektedir.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında diyalektik yöntemin geçerliliğini ve uygunluğunu inceleyeceğimiz bu bölümde, bir felsefe tarihi yazımı düşüncesinin diyalektik temellendirmesini yapmayı amaçlıyoruz. Çünkü Türk felsefesi tarihi çalışmaları özde bir düşüncenin harekete geçirmesiyle eylem halini almıştır ve bu eylem verileri bilgiye dönüştürme yolunda doğru akıl yürütmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu düşünce doğru akıl yürütme yöntemiyle başarıya ulaşabilir. Başarıya ulaşması demek de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının teknik

yönteminin doğru belirlenmesi ve somut bilgiler elde edilebilmesi anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi, akıl yürütme Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının ilerlemesinde temel halkadır. Belirttiğimiz dört eserin diyalektik yöntemi göz önünde bulundurularak yapılacak olan çalışması da bize bu eserlerin, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının doğru akıl yürütme ile ilerleyip ilerlemediğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Ülken, Türk Tefekkürü Tarihi eserinde, diyalektik yönteme bir kavram karşılaştırması ve bu karşılaştırmanın sonucunda kendi kullandığı kavramın geçerli yönlerini tarif ederek başlıyor. Ülken, bir Türk Felsefesi kavramını kullanmak yerine Türk tefekkürü⁵⁹ demeyi tercih ediyor. Açıkçası tefekkür tarihini bir üst başlık olarak kullanıyor. Diyalektik olarak tefekkür ile felsefe arasındaki karşılaştırmadan, tefekkürü tercih ettiği ve bu kavramın karşısında felsefenin bir alt dal, bir parça anlamı taşıdığını ifade ediyor:

“Tefekkür tarihi, medeniyet tarihinin en mühim kısmını teşkil eder. O adeta, medeniyetin şuuru demek olduğu için bütün medeniyet tarihinin zübdesi ve ruhudur. Bir taraftan ilim olmak itibariyle teknik medeniyet tarihine, bir taraftan da felsefe olmak itibariyle bütün medeni hayata aittir. Fakat o yalnızca ilim ve felsefeden de ibaret değildir. O derecede ki, ilim ve felsefe tarihleri, tefekkür tarihinin ancak birer parçasıdır” (Ülken, 2013: 7).

Ülken’in, bir felsefe tarihi yerine tefekkür tarihi adlandırması yaparak probleme yaklaşmasıyla Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıç problemi farklı bir başlangıç noktasına itilmektedir.⁶⁰ Diğer bir ifadeyle Ülken, Türk felsefesi tarihi yazıcılığının, Tefekkür tarihi olarak belirlediği ana konunun bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Tefekkür tarihi başlığıyla Ülken’in çalışması, Türk Felsefesi Tarihinin de üzerinden bir çalışma yaparak başlanması gerektiğini göstermeyi hedeflemektedir. Bu amaçla Ülken’in, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının felsefe tarihinin bütünlüğüne olan katkısının yanı sıra bir başka sonucuna ve faydasına da dikkat çekmiş olduğunu görmekteyiz. Doğru yöntemle ve felsefenin evrensel kuralları göz önünde bulundurularak yapılacak olan Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları sonucunda, Türk Tefekkür Tarihinin de en önemli dallarından bir tanesinin ortaya çıkarılacağını vurguluyor. Özetle Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları evrenselde felsefe tarihinin bütünlüğüne,

⁵⁹ Tefekkür: Düşünme, düşünüş.

Bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TEFEKK%C3%9CR

⁶⁰ Çalışmanın giriş bölümünün son paragrafında da belirtildiği gibi, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının hangi kavram üzerinden yürütüleceği konusunda bir kafa karışıklığı söz konusudur. “Türk Felsefesi”, “Türk Düşüncesi”, “Türk Tefekkürü” gibi kavramların tanımlamaları henüz yapılmadığından, bu kavram arasındaki farklılıklar da net olarak bilinmemektedir. Çalışma boyunca bizim de zorluk çektiğimiz konuların başında gelen kavram sorunu, Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları hakkında yapılmış diğer yayınlarda da görülmektedir. Somut bir örnek vermek gerekirse, Hüseyin Âdem TÜLÜCE tarafından Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nde yayımlanan “Türk Tefekkür Tarihini Temellendirmede Yeni Bir Yorum Denemesi” başlıklı makalede, doğal olarak, bütün Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının karşılaştığı kavramsal sorun göze çarpmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. TÜLÜCE, H. A. (2018). “Türk Tefekkür Tarihini Temellendirmede Yeni Bir Yorum Denemesi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18(1), 525-545.

yerelde de Türk Tefekkür Tarihinin bütünlüğüne hizmet etme görevi üstlenmektedir. Bu anlayış, Türk Tefekkür Tarihini dönemlerinden yola çıkılarak onun öğelerini ortaya çıkartmak ile birlikte bir tefekkür geleneği oluşturmak amacını da taşıdığından, tefekkür tarihini aslen bir öğretici olarak konumlamaktadır. Ülken, tefekkür tarihinin oluşturulabilmesi için “bilim tarihinin”, “ilim tarihinin” ve “felsefe tarihinin” içine alındığı bütünlüklü bir fikrî birikimin bilinmesi gerektiğini söylüyor (Ülken, 2013: 9). Bu durum Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının, tefekkür tarihi açısından bir gereklilik oluşturduğuna dikkat çekmektir. Ülken, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının henüz başında bu duruma vurgu yapmakla aslında başlangıç probleminin doğru belirlenmesi gerektiğini de göstermektedir. Tefekkür tarihinin bilinmesi gerekliliğini Ülken, iki nedenle açıklama gereği duymuştur ve çalışmasının başlangıç tercihlerini bu nedenlerle temellendirme yoluna gitmiştir. Bunlardan ilki; paragrafın başından beri belirttiğimiz ilim ve bilim tarihlerinin de felsefe tarihiyle birlikte aydınlatılarak bilinmesi gerektiği, her birinin tefekkür tarihini meydana getireceğini belirtmesidir. İkinci neden olarak; Türk Tarihinin kültürel birikiminin, felsefe tarihinin içerisinde yer alabilecek kapasitede felsefi özellikleri barındıramayacağı ve Türk düşünürlerinin Batılı filozofların düşünceleriyle kıyaslanabilecek yeterlilikte olmadığı görüşünü öne sürmektedir:

“...Saniyen Türk tarihinde, garp mütefekkirleriyle kıyas edilebilecek orijinal büyük bir feylesof yoktur. Binaenaleyh yalnızca felsefe ve ilim tarihi yapmak yetersiz olacaktır. Feylesof ismiyle tanınanların nihayet yüksek birer mütercim veya şarih olmalarına mukabile; felsefe haricindeki birçok bahislerde çok daha orijinal ve kıymetli fikir hareketleriyle karşılaşmaktayız. Bu nokta da bizi sistemli tefekkür cereyanlarına bağlanmayarak –alelumum- tefekkürün tarihini vücuda getirmeye sevk etmiştir.” (Ülken, 2013: 9).

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının amacı ve çıkış noktası açısından bakılacak olursa bu ifadede eksik ve yanlış temellendirmeler olduğu görülmektedir. Öncelikle, Ülken başta çalışmasının tefekkür tarihini meydana getirmek olduğunu belirtirken, ilim tarihi ve bilim tarihinin yanı sıra bir felsefe tarihinin de bilinmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu temellendirmedeki tezin karşısına antitez olarak, filozofu olmayan veya düşünürlerinin, düşüncelerini tercümelerle ifade ettiği toplumun felsefe tarihini yazmak imkânsız görülmektedir. Böyle durumda olan milletlerin felsefe tarihlerinden de bahsetmek mümkün olmayacaktır. Eğer yazılacak olsa dahi, bu temellerle yazılan felsefe tarihi, tefekkür tarihini meydana getiren bir parça niteliği taşıyacağından dolayı, doğru ve geçerli bir tefekkür tarihinin de meydana gelmesini imkânsız hale getirecek; bu koşullarda meydana çıkacak tefekkür tarihi de eksik olacaktır. İkinci olarak da Ülken’in Türk filozoflarının özelliklerinden biri olarak gördüğü, bu yüzden de filozof olarak tanımlanamayacak olduklarını öne sürdüğü, şerh faaliyeti

birebir orijinallikle uyumlu olmak anlamına gelmektedir. Bir fikrin eleştirisi, kendi içerisinde mutlak surette orijinalliği barındıran karşıt görüşlerden ibarettir.⁶¹

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını adlandırmada kullanılan farklı kavramlardan birisi de evren tasavvurudur. Bıçak, Türk Düşüncesi I: Kökenler kitabında Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına evren tasavvuru kavramıyla yaklaşmayı uygun gördüğünü belirtiyor (Bıçak; 2009: 35). Evren tasavvuru tanımlamasında da felsefeden daha geniş bir tanıma ulaşma çabası olduğu görülmektedir:

“İnsanın kendisi hakkındaki bilinci, bir bakıma iki bilinmeyen sayılan, doğum ile ölüm arasında, kendini anlama çabasına dayanır. Bu iki unsur yeterince anlamlandırılmadıkça, insan hakkında söylenen her şey eksik kalır. Doğum geçmiş, ölüm de geleceği temsil etmektedir. İnsan, bilinmeyen bir geçmişten gelip bilinmeyen bir geleceğe giderken, hayatı yeterince güven verici bulmamış ki, her iki bilinmeyen de araştırma konusu yapılmıştır. Doğum, köken çerçevesinde; hayat, tarih anlayışında; ölüm, öte dünya inancıyla temellendirilmiştir. İnsanın kendini tanıma çabası, yaşadığı evreni kültürel düzen içerisinde yeniden kurmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu düşünce süreci evren tasavvurunu ortaya çıkarmıştır. Evren tasavvuru, evrenin oluşumu, dünyanın yaşanılabilir duruma getirilişi, insanın yaratılışı, insanın bu dünyada hangi ilkelere göre yaşayacağı, öldükten sonra gideceği öte dünyanın özelliklerinin neler olduğu ve bütün bu süreçte Tanrı’nın yerinin neler olduğunu içerir. Evren tasavvurunda ele alınan konuların merkezini insan oluşturur. Başka bir deyişle, evren tasavvuru insanın varoluşunu açıklama teorisidir. Her toplum kendi evren tasavvuruna sahip olduğundan, her evren tasavvuru, ilgili olduğu toplumun düşünce yapısını, zihniyetini, kurumlarını, geleneklerini ve değerlerini yansıtır⁶².” (Bıçak, 2009: 35).

Bıçak, eserin bu bölümünde Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıç problemi olarak gördüğümüz kavram tanımlamasını, kullanmayı uygun gördüğü evren tasavvuru kavramı üzerinden tartışmaya açmaktadır. Bıçak’ın evren tasavvuru tanımlaması sırasında en fazla üzerinde durulması gereken konu, her milletin kendine has bir evren tasavvurunun

⁶¹ Ülken’in, Türk tefekkür tarihi meydana getirme düşüncesini temellendirirken, Türk tarihinde Batı ile kıyaslanabilecek bir filozofun olmadığını ifade etmiş olması yine de onun Türk felsefesi tarihi çalışmalarının somut başlatıcısı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Çağın bilimsel bulguları veya yine o çağın Türk felsefe dünyasının genel algısı çerçevesinde söylendiğini tahmin ettiğimiz bu görüşlerin çalışmanın yazarı tarafından savunulmadığı bizzat çalışmanın varlığıyla temellendirilmiştir. Hatta kendisi de bu savunusunun gerekçesini günün şartları içerisinde, eldeki bilgilerle erişilebilecek noktalara kadar erişildiğini, daha fazla bir bilgiye erişmenin dönemin şartları içerisinde mümkün olmadığını belirtmiştir (2013 : 19). Hilmi Ziya Ülken’in bu temellendirmesine karşı çıkmamızın sebebi, Türk tarihinde felsefe tarihinin içerisinde yer alabilecek yeterlilikte bir Türk filozof yok demeden evvel, bu filozofların olup olmadığı veya Türk kültür tarihi içerisindeki fikir insanlarının filozof olabilecek yeterliliğe sahip olup olmadıklarına dair yapılmış bir çalışma mevcut olmamasıdır. Türk tarihinde filozof yoktur temellendirmesinin geçerli olup olmadığını öğrenmenin tek yolu, Türk felsefesi tarihi çalışmalarının sonuçlanmasını beklemektir.

⁶² Ayhan Bıçak’ın Türk felsefesi tarihi çalışmaları kapsamında kullandığı “evren tasavvuru” tanımlamasının Hilmi Ziya Ülken’in “tefekkür” tanımlamasından farklı olduğunu düşünmekteyiz. Bu düşüncemizin sebeplerinden bir tanesi, Ülken’in “tefekkür” tanımlaması yaparken kendi tanımını felsefenin de üzerinde bir yere koymasına karşılık Ayhan Bıçak’ın “evren tasavvuru” tanımını neredeyse felsefenin tanımlanması ile birebir vermesidir. Ayhan Bıçak, çalışmanın yazarı tarafından anlaşıldığı üzere, “evren tasavvuru” tanımlamasıyla hem kültüre uygun dilsel bir uygunlukla çalışmanın geçerliliğini artırmayı hem de Türk felsefesi tanımına karşı çıkanların eleştirilerinden uzak bir çalışma yürütmeyi amaçlamıştır.

bulunduğunu belirttiği bölüm olarak görülmektedir. Doğum, yaşam ve ölüm hakkında farklı coğrafyalarda yaşayan milletlerin, kendi kültürlerinin getirdiği bir evren tasavvuru olduğu görüşü, aynı zamanda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bir dayanağını gözler önüne sermektedir. Evren tasavvurunda, eylemlerini gerçekleştirdiği ömür içerisinde bu eylemlerin ve kendisinin ontolojik anlamının peşinde olan insanın merkezde olması, bu uygunluğun belirgin özelliklerinden bir tanesidir. Bu açıdan Bıçak, evren tasavvuru tanımlamasını yaparken, bu çalışmanın Türk Felsefesi tanımlaması ile örtüşen bir görüş bildirmektedir (Bıçak, 2009: 63).

1933'te Ülken'in ve 2009'da Bıçak'ın dikkat çektiği, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına başlarken, çalışmayı hangi tanım üzerinden yürütmenin doğru olacağıdır. Bize göre tanımlamayı "Türk Felsefesi" kavramı üzerinden yapmak; hem çalışmayı evrensel bir dille ifade etmek bakımından, hem de felsefeye dair ele alınacak konuların çalışmada kendine yer bulabilmesi için yerinde olacaktır. Tanımlamayı yapmak, başlangıç açısından önemli bir problemi çözmek anlamına geldiğinden burada felsefe kavramından uzaklaşmamak, kelime olarak da felsefeyi kullanmak durumundayız. Çünkü evrensel olarak felsefe tarihinin bir parçasını aramaktayız. Biz, Türk Felsefesi kavramı üzerinden bir tanımlama yapmanın bu açıdan yerinde olacağı kanaatini taşımaktayız. Türk Felsefesi kavramı üzerinden bir tanımlama yapmak ve çalışmayı bu kavram üzerinden yürütmek aynı zamanda, Ülken'in Türk tefekkürünü bütünlüklü açıdan ortaya çıkarmadaki amacını gerçekleştirmenin de bir parçasıdır. Açıkça görmekteyiz ki, Ülken'in amaçladığı bütünlüklü bir tefekkür tarihinin öğrenilebilmesinin yolu Türk Felsefesi Tarihinin ortaya çıkarılmasından, Bıçak'ın evren tasavvuru kavramı üzerinden bir tanımlama yapmasının de Türk Felsefesi kavramının tanımlamasıyla uyduğu gerçeğinin kabul görmüş olmasından geçmektedir. Bilimsel çalışmanın amacına ulaşabilmesi açısından her iki felsefe insanının görüşlerinin de Türk Felsefesi kavramını geçerli kıldığını görmek ve Türk Felsefesi Tarihini meydana çıkaracak çalışmanın titizlikle yürütülmesi gerektiği gerçeğinin karşımızda olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

Diyalektik inceleme kapsamında, belirlenen eserler, aynı zamanda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının gerekliliği üzerine yapılan eleştirileri de geçersiz kılmak gibi bir özellik taşımaktadırlar. Çünkü bir fikir, henüz fikir olma durumunu korurken gerekliliği veya gereksizliği üzerine bir eleştiri alabilir. Fikir, eylem halini aldığı anda ise bu fikrin gerekliliğine dair eleştiri imkânı kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktır. Çünkü gerekliliği olmayan hiçbir fikrin eyleme dönüşme durumu yoktur. O fikir eylem halini alma durumuna geçemeyecek, geçse dahi bu eylem henüz ilk adımda fikrin kendisini ortadan kaldıracaktır. Oysa Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, yöntem incelemeleri kapsamına alınan eserlerin telif edildiği tarihlerden itibaren bugünkü durumuyla eylemsel halini somut anlamda gerçekleştirmiş

durumdur. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları bir fikirden öte artık bir gerçekliği temsil ettiğinden, gerekliliği üzerine tartışma yapma durumu da geçerliliğini yitirmiştir. Bunun en önemli kanıtları ise gerek yöntem incelemeleri kapsamındaki eserler gerek de Türk Felsefesi kavramı veya Türk Felsefesi Tarihi üzerine yazılmış olan kitap ve makalelerdir⁶³. Bahsettiğimiz kaynaklar bütünüyle bir Türk Felsefesi tanımına ve Türk Felsefesi Tarihinin tümel bilgisine mevcut durum itibarıyla ulaşamamış olsa da ulaşma aşamalarının ilkinin temsil etme manasında somut araçlar olarak kabul görmelidir. Bu kaynaklar, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını bir fikirden öteye taşımış ve onun somut gerekliliğini ortaya koymuşlardır.

Diyalektik yöntem incelemesine bir değerlendirme olarak, Ülken'in ve Bıçak'ın, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıcına problematik olarak kavramsal tanımlama farklılıkları üzerinden baktıklarını ve bu farklı tanımlamalarla ille de felsefenin tanımlamalarının sınırlarında kaldıklarını belirtmenin mümkün olacağı görülmektedir. Ancak felsefenin bütünlüklü yapısına uygunluk ve çalışmanın seyri boyunca kullanılacak, faydalanılacak olan Türk Kültür Tarihi terimleriyle felsefenin terimlerinin uygun düşmesi açısından “Türk Felsefesi” kavramı üzerinde hemfikir olunmasının nedenleri gösterilmiştir. Tek bir kavram üzerinde hemfikir olunması ile birlikte çalışmanın bütünlüğü de henüz başlangıçta sağlanmış olacak ve bilimsel çalışma kurallarına uygun olarak tutarlı bir yol izlenmiş olacaktır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının somut bilgiler elde edilerek sonuçlandırılmasını sağlayacak temel etkenlerden bir tanesi de bu tutarlılığı sağlayacak olan kavramsal tanımlamadır. Evrensel olarak felsefe tarihi çalışmalarına bir katkı sunmaya çalışıldığı göz ardı edilmediği sürece Türk Felsefesi kavramını tanımlamak bilimsel gerçeklik çerçevesinde çekinilecek bir yetersizliğe sahip değildir. Türk Felsefesi kavramının kültürel altyapısı Türk Kültür Tarihinin gerçeklikleriyle sağlanmış durumdadır.

2.4.2. Analitik Yöntem

Türk kültür öğelerinden süzülerek meydana çıkarılacak olan Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında izlenmesi mutlak olan yollardan bir tanesi, kültürel birikimin kavramlarının başlıklar halinde belirlenmesi ve bu kavramların hem tanımları hem de farklı alt başlıklarının ortaya çıkarılarak açık, net bilgi elde edilmesi gerekmektedir. Bu başlıkta Türk Felsefesi Tarihi denemeleri olarak incelemeye tabi tutulacak olan eserler analitik bakış açısıyla incelenecektir. Analitik bakış açısı felsefede bir fikrin, bir görüşün veya bir akıl yürütmenin yargılarını tüm yönleriyle ele alarak, parça parça tüm anlamlarını ifade ederek ortaya konması şeklinde

⁶³ Bu gerçekliği ifade etmesi ve Türk felsefesi tarihi çalışmaları için kaynaklar bütününe ortaya koyması açısından çalışmanın içerisine Türk Felsefesi Tarihi Bibliyografyası eklenmiştir. Bu bibliyografya denemesi Türk felsefe tarihçiliğinde akademik anlamda yapılan ilk bibliyografya çalışması özelliğini taşımaktadır.

tanımlanmaktadır. Kavramların bütünlüklü yapının daha da fazla anlaşılır hale getirilmesi için, birbirlerine alan ve anlam olarak yakın olanlar olarak toplanması ve incelemeye bu şekilde tabi tutulması analitik yöntemin bir özelliğidir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında da analitik yönetime uygunluğun hem felsefenin evrenselliğine uygunluk hem de tarih yazımında doğru yöntemler üzerinden ilerlemek açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bir topluma ait felsefe tarihinin bilgilerini elde etme çalışmasında, o toplumun kültürel birikiminden faydalanmak bir zorunluluk ise bu kültürel birikimi analitik gözlemler ışığında tüm kavramları ve yargılarının anlamlarını sınıflandırarak bir yol izlememiz gerekmektedir. Bu yöntem Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları açısından ortaya konacak bütünlüklü sonuçların niteliği açısından önem taşımaktadır.

İncelemeye sınırları içerisine alınmış olan ve analitik yöntemin bakış açısıyla bu başlıkta incelenecek eserlere, felsefe tarihinde 17. yy ‘da Descartes’in ve 18. yy’ da Kant’ın görüşleri çerçevesinde bir inceleme yapılacaktır. Kendi yaşadığı döneme kadar olan yöntemlerin geçerliliğini yitirdiği ve felsefede yeni bir yöntemin zorunlu olduğu fikrini savunarak analitik yöntemin öncüsü olan Descartes, yaşadığı çağın problemlerinin üzerine yeni yöntemlerle gidilmesi gerektiğini ortaya koyarak analitik yöntemi sistemli olarak ele almıştır. Filozof aynı zamanda analitik yöntemin başarıyla uygulanabilmesi ve doğru sonuca ulaştırabilmesi için dört yolun sırasıyla izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunlar; apaçıklık, analiz, sentez yapmak ve her seferinde en başa dönerek tekrarlar yapmak ve saymaktır.⁶⁴ Kant ise, analitik yöntem üzerinde daha çok araştırmanın kavramlarının parçalanarak incelenmesi üzerinde durmuştur. Belirlenen eserler, Descartes’in analitik yöntemin dört aşaması ve Kant’ın tanımlaması üzerinden incelenecektir.

Apaçık bilgi, felsefede doğruluğu üzerinde hiçbir şüphenin olmadığı ve tüm yönleriyle kendini göstermiş olan bilgidir. Öyleyse belirlenen eserler içerisinde dikkat çekmemiz ve belirtmemiz gereken husus, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında gelinen aşamada doğruluğu kesin olarak kabul edilen ve üzerinde hiçbir aksi tartışmanın yapılamayacağı bilgileri ortaya koymaktır. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının ulaştığı ve bugün apaçıklık özelliği taşıyan bilgilerden söz etmekteyiz.

⁶⁴ Descartes’in analitik yöntemin uygulanabilirliği için sıraladığı dört madde her ne kadar doğa bilimleri için uygun gibi görünsün de, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde de uygulanabilirliği vardır. Analiz, fikrî olarak bir düşüncenin eyleme geçmeden önce zihinsel tartışmaya açılması; sentez, karşı karşıya görünen görüşlerden ortak noktaların bulunabilmesi şeklinde ortaya konulabilmektedir. Apaçıklık ise doğa bilimlerinin veya sosyal bilimlerin bilgileri arasında tanım olarak değişiklik göstermeyen bir özelliktir. Hem sosyal bilimlerin hem de doğa bilimlerinin bilgileri apaçıklık açısından incelemeye açıktır. Aynı durum, tekrarlar yapmak ve saymak maddesi için de geçerlidir.

Türk Felsefesi Tarihi alanında yapılan çalışmalar ilk olarak, tüm felsefe çevrelerinin de evrensel anlamda kabul ettiği bir açık görüşü kendi çalışma sınırları içerisine doğal olarak dahil eder. Bu görüş, bir felsefe tarihi yazımı gerçekleştirmek için felsefe tarihini incelediğimiz medeniyetin tarihsel süreç içerisinde meydana getirdiği kültürel birikimlerinden faydalanmak gerektiğidir. Bu faydalanma, felsefe tarihinin kültürel birikimden doğacağı anlamını ifade etmektedir (Bıçak, 2010: 563). Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının açık ilk ve en sağlam bilgisi, Türk Felsefesi Tarihini meydana getirecek olan Türk Kültür Tarihinin kültürel birikim anlamında yeterince zengin olduğunun bilinmesidir. Türk Kültürü, eski çağa ait sözlü ve diğer çağlara ait yazılı kaynaklarıyla felsefi incelemeye uygun bir kültürel altyapı halindedir. Bu durumda, bir topluma ait felsefe tarihi yazmanın en önemli gerekçesinin o toplumun kültür tarihinin bilinmesi ve incelenmesi şartı göz önüne alındığında, tarihçilerin iki bin yıla uzandığını belirledikleri Türk Kültür Tarihi için bir felsefi incelemenin yapılması, üzerinde aksi bir eleştirinin gereksiz olduğu bir eleştiri olarak kalmaktadır. Türk Kültürü temel inceleme alanı olarak seçilerek yapılacak olan Türk Felsefesi Tarihi çalışması, felsefe tarihini bilmek açısından elzem bir haldir. Bilimsel koşullar, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını gerekli kılacak her türlü imkana, bu şart baz alındığında, haiz olan bir Türk Kültürünün varlığını inkâr etmemektedir. Türk Felsefesini meydana getiren, Türk milletine ait sanat eserleri, yönetim anlayışları, dünyaya ve yaşama bakış açıları; genel anlamda ifade edilmesiyle de yerel ve zengin bir kültürdür (Bolay, 2015: 9).

Bıçak, Türk Düşüncesi I: Kökenler isimli eserinde kültürel birikimin yerel felsefe anlayışıyla ilgisini şu şekilde ifade ediyor:

“Tarihçiler, ait oldukları toplumun tarihini, dahil oldukları medeniyet ya da medeniyetler çerçevesinde ve dönemin sorunları bağlamında yeniden kurduklarında söz konusu sorunlar aşılmış olur. Her kültür ve medeniyet kendi dünya tarihi modeline sahip olduğundan, yeni bir dünya tarihi anlayışı üretmenin yolu, açıklama gücü yüksek olan modellerin bir sentezini yapmaktır. Ayrıca her toplum, kendi kültürel yapısı içinde kendi tarih anlayışını da barındırmaktadır. Her kültürde içkin olan tarih düşüncesi, o toplumun tarihçileri tarafından geri, çağdışı gibi değerlerle tartmak, tarihçilikteki en büyük yanlışlıklar arasındadır. (Bıçak, 2009: 22).

Bu paragrafa belirtilen her kültürün kendi anlayışına sahip olduğu düşüncesi, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının Türk Kültürüne dayandığı bilgisinin de açıklığını ortaya koymaktadır. Tarihçilerin, kültürde içkin halde bulunan tarih düşüncesini ortaya çıkaracakları gibi Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları da Türk Kültüründe içkin halde bulunan Türk Felsefesini ortaya çıkaracaklardır. Bu anlamda Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, evrenselin yöntem ve araçlarıyla yerelin bilgisini edinme olarak ifade edilebilmekte ve bu amaç doğrultusunda ilerleyebilmektedir. Evrensel olanın yöntem ve araçlarını kullanmak, çalışmanın hem bütüne tüm aşamalarıyla bağlı kalmasını hem yerelin sınırlarına hapsolmasını

engellemesini hem de bütünü tamamlamayacak bir parça olma özelliği kazanmasını sağlamaktadır.

Analitik yöntemin kullanılabilirliğinin ikinci yolu analizdir. Bu yol esasen analitik yöntemin omurgasını meydana getirir. Analizi yapılacak olan konu, tüm hatlarıyla parçalara ayrılır ve parçaların anlamları tek tek belirtilir. Aynı ayrı belirtilen bu anlamların birbirleri arasındaki anlamsal yakınlık da analiz yoluyla elde edilir. Bütünün parçalanması ile elde edilen parçaların anlamsal olarak yakınlıkları kurulduğunda, hangi parçanın hangi diğer parçayla birlikte sınıflandırılacağı ortaya çıkmış olur. Bu sınıflandırma, daha sonra analizin sonuçlarına yansıyacak olumsuzluklarda, analitik yöntemin bir başka yolu olan geriye dönme ve tekrar yapma yolu sayesinde bilgiye ulaşmada ve kontrol sağlaması yapmada kolaylık gösterecektir. Görüldüğü üzere analizin tüm yönleri analitik yöntemin diğer yollarına bir kolaylık sağlamakta ve anlaşılabilirliği de artırmaktadır. Analiz yolu ile inceleyeceğimiz ilk eserler Bıçak'ın⁶⁵ *Türk Düşüncesi I: Kökenler* ve *Türk Düşüncesi II: Kaygılar* isimli kitaplarıdır.

Türk Düşüncesi I: Kökenler adlı eser, isminin kapsamını belirttiği gibi, Türk Felsefesinin kökenleri üzerine yoğunlaşmıştır. Türk Tarihinin bilinen ilk devirlerinden itibaren kendini göstermiş olan ve Türk Kültürünü oluşturan faaliyetler, fikir cereyanları, yaşama biçimi, varoluş ve ölüm gibi konular bireysel, toplumsal ve kurumsal olarak incelenmiştir (Bıçak, 2009: 13). Bireysel olarak Türk Kültüründe gerek sözlü gerek yazılı olarak kendini bir şekilde ifade etmiş kişilerin görüşleri Türk Düşüncesi bağlamında değerlendirilmiştir; toplumsal olarak, yaşanan coğrafyalar ve bu coğrafyalarda bir etkileşim sonucu meydana gelen kültürel değişimler ile birlikte bir olay karşısında Türk toplumunun birlikte aldığı kararlar ve bu olaya tümel bakışlarının ne olduğu Türk Düşüncesi bağlamında değerlendirilmiştir; kurumsal olarak da Türklerin tarih boyunca kurmuş oldukları devletlerin yönetim anlayışları ve Türk Kültürünün bu anlayışa hangi derecede yansımış olduğu Türk Düşüncesi bağlamında değerlendirilmiştir (Bıçak, 2009: 15).

Bireysel anlamda Türk Düşüncesi ile Türk Kültürünün analizini Bıçak, Tanrı – insan münasebetinin Türk Kültüründeki yerini inceleyerek yapmaya başlamıştır. Bu incelemeye başlarken de öncelikle kavramsal olarak Tanrı adının kökenlerini açıklamıştır (Bıçak, 2009: 36). Tanrı kavramı üzerinden bireyin yaşama bakış açısının ve inançlarıyla yaşamı arasındaki

⁶⁵ Ayhan Bıçak'ın *Türk Düşüncesi I: Kökenler*, *Türk Düşüncesi II: Kaygılar* isimli eserlerinin analitik incelemeleri yapılırken, bir hususun belirtilmesi gereklidir. 1933 yılında Hilmi Ziya Ülken'in çalışmalarıyla somut anlamda başladığını kabul ettiğimiz Türk felsefesi tarihi çalışmaları hakkında, günümüzde sistem ve kapsam olarak hazırlanmış en önemli eserlerin Ayhan Bıçak'a ait bu eserler olduğu incelemeler sonucunda kabul edilmelidir. Analitik olarak eserlerin incelemesi sırasında da gördüğümüz, Ayhan Bıçak'ın erişebildiği tüm ayrıntılara erişmeye ve Türk kültürüne ait bu ayrıntıları Türk felsefesi ile birleştirerek anlamlandırmayı çabaladığı görülmektedir. Bu eserler, hem Türk felsefesi tarihi araştırmacıları için bir başvuru kaynağı olmuştur hem de daha sistemli ve ayrıntılı çalışmalar için itici bir gücü ifade etmiştir.

ilişkinin analizi yapılmıştır. Bu ilişki Türk Felsefesi Tarihi araştırmaları açısından analizi gerekli bir konudur. Çünkü bir düşünce yapısının temelini oluşturan etkenlerden bir tanesi inançlar sistemidir. Tarih boyunca bireysel ve toplumsal inanç sistemleri hem tikel anlamda bireyin hem de toplumun karar alma mekanizmalarına direkt olarak etki etmiştir. Bu açıdan Bıçak'ın Türk kültürü ile Türk Düşüncesi arasında bağ kurarken ilk olarak inanç sistemi üzerinden açıklama yapmaya başlaması, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının da bir bölümüne dikkat çekmektedir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları belirli bir kurumsal disiplin içerisinde çalışılmaya başlandığında Türk inanç sistemi üzerine yoğunlaşacak bir araştırmacı veya araştırmacı grubuna ihtiyaç duyulacaktır. Türk inanç sistemi üzerinde analiz yaparken Bıçak, yalnızca Tanrı kavramının kökenleri üzerinde durmayıp, aynı zamanda ilkçağ medeniyetlerinin hemen hepsindeki doğa olayları ve inanç arasındaki ilişkiye de dikkat çekmektedir (Bıçak, 2009: 37). Bu ilişkinin analizi doğrudan felsefe ile olan yakınlığı ortaya çıkarmaktadır. Çünkü burada bir mitolojik dönemden bahsedilmektedir. Bu mitolojik dönem, Türk destanlarının, Türk efsanelerinin ve Türk masallarının söylendiği dönemdir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları kültür bağlamında Türk mitolojisinden de Türk Felsefesine ait bilgiler edinmeyi amaçlamaktadır. Türk Kültür Tarihinde mitolojik dönem ile Türk Felsefesi arasında analiz yapmak Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bir gereğidir.

Türk Düşüncesi I: Kökenler eserinde Bıçak, Türk Kültürünün bireysel analizini yaparken aynı zamanda “insan” üzerinde de durmaktadır. Felsefenin, evrensel anlamda insan merkezli bir yapısı olduğundan ve ilk olarak zihninde, daha sonra da eylemleriyle sorguladığı tüm her şeyin ortasında insan bulunduğundan dolayı Türk kültüründe insan merkezli bireysel bir analizin Türk Felsefesi için gerekli olduğu düşünülmüştür. Bıçak'a göre felsefenin insan ile ilişkisi üç sorun ile açıklanabilir: “İnsanın nasıl ortaya çıktığının belirtilmesi”, “nasıl yaşaması gerektiği” ve “öldükten sonra ne olacağının belirlenmesi”. Evrensel anlamda felsefenin insanla ilişkisi bağlamında bu üç soruya cevap araması, yerelde Türk kültürünün de Türk Felsefesi bakış açısıyla yapılacak analizinde bu üç soruna çözümler aranması gerektiğini göstermektedir. (Bıçak, 2009:41). İnsan merkezli bir analizde Bıçak, insanın nasıl ortaya çıktığı sorununa Türk Kültür Tarihinde, su maddesinin köken kabul edilmesi cevabının verildiği ve insan yaşamının başlangıcında su olduğu kabulünü belirtiyor.⁶⁶ Su, Türk Kültür Tarihinde bolluk, bereket getiricisi olarak kabul görmektedir (Bıçak, 2009:43). Bu doğrultuda insan yaşamının başlangıcı

⁶⁶ Türk destanlarından bir tanesi olan Yaratılış Destanında insan ve canlı yaşamının başlangıcına etki eden maddenin su olduğunun Türkler tarafından kabul edildiğini çalışmanın içerisinde belirtmiştik. Buradaki görüşler de göstermektedir ki, Türk kültür tarihinde “su” maddesinin tüm tanımlamaları titiz bir şekilde çalışılmalıdır. Türk felsefesi tarihi çalışmalarının kökenleri için bu çalışmanın büyük önem taşıdığı fikrini benimsemektediriz. Çünkü yaşamın başlangıcı için ana maddenin su olduğu görüşünü felsefe tarihinden de bilmekteyiz.

için de su kabulü görülmektedir. Bu kabul, bireysel analizde Türk Kültürünün insan merkezîyetçiliğinin ilk örneğidir. İkinci örnek olarak da Bıçak, Türk Kültür Tarihinde “ruh” kavramının önemi üzerinde durmaktadır. Türk Kültür Tarihinde ruh kavramı canlılığın üzerinde etkisi olan bir gerçeklik olarak kabul görmüştür. Felsefenin insan merkezli yapısı içerisinde ruh kavramı aslında, insan bedeninin eylemlerini kontrol eden ve bu eylemlerin sonuçlarıyla muhasebeler yapan, Tanrı’nın verdiği bir yaşama itkisidir. Ruh bir başka anlamda da ölümsüzlüğü simgeleyen bir tanıma sahiptir. Çünkü Türk mezar taşlarına resimlerin yapılması veya ölen kişiyi eşyalarıyla gömme işleminin Türk Kültüründe bulunuyor olması bedenin ölümünün ardından ruhun yaşamaya devam edeceği anlamını taşımaktadır (Bıçak, 2009: 45). Buradan da anlaşılacağı üzere bireysel analizin başlangıcında inanç sisteminin olması, aslında diğer tüm bireyselliğin üzerinde etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle insanın evrende nasıl meydana geldiği veya tüm evrenin nasıl meydana geldiği sorularının zihinlerde oluşması ile bunlara verilen cevapların bir yönü de inanç sistemi ile ilgilidir.

Türk Kültürünün toplumsal analizi konusunda Bıçak, *Türk Düşüncesi I: Kökenler* ve *Türk Düşüncesi II: Kaygılar* adlı eserlerinde Türk milletinin geçirdiği fikri dönemler üzerinde durarak sonuçlara ulaşmayı amaçlamıştır. Birinci eserde işlediği dönemleri “İslam Öncesi Türk Düşüncesi”, “İslam Düşüncesi” ve “İslam Sonrası Türk Düşüncesi”⁶⁷ başlıklarıyla isimlendirip bu dönemlerdeki toplumsal fikir hareketlerini ve coğrafi yer değiştirmelerin doğurduğu toplumsal sonuçların analizi üzerinde durmuştur. İlk dönemde bu sonuçlar daha çok düzen sağlamak ve yayılmak amacıyla gerçekleştirilen savaşların sebebiyet vermesiyle gerçekleşmiştir. Hem coğrafyanın hem de dünya görüşünün bir sebebi olarak Türk Felsefesini etkileyen önemli toplumsal sonuçlardan bir tanesi savaştır (Bıçak, 2009: 85). Bıçak’ın İslam düşüncesi olarak tanımladığı ikinci dönemde ise, Türk Felsefesi toplumsal olarak köklü değişimlere uğramıştır. Bu başlıkta, Türk Kültürünün İslam dini ile karşılaştırmalı bir analizi ve bu analiz sonuçlarının da Türk Felsefesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Türk toplumu, karşılaştığı yeni bir din karşısında yerelliğin özelliklerini koruma içgüdüleriyle karşılıklı etkileşime uğramış ve buradan hareketle de Türk Kültürünün özelliklerini de içinde barındıran

⁶⁷ Prof. Dr. Ayhan Bıçak, *Türk Düşüncesi I: Kökenler* isimli eserinin giriş bölümünde Türk Düşüncesini incelerken üç başlık altında inceleme yapacağını belirtmektedir (Bıçak, 2009: 15). Bu başlıklar “İlk Dönem (İslam Öncesi)”, İkinci Dönem (İslam Dönemi) ve Üçüncü Dönem (Modern Dönem) olarak belirtilmiştir. Fakat gerek Kökenler gerek de Kaygılar isimli eserlerin içindekiler bölümünde üçüncü döneme ait bir Modern Dönem ibaresine rastlanılamamıştır. Kökenler’de üçüncü dönem için “İslam Sonrası Dönem” adlandırması kullanılmakta ve bölümün girişi İslamiyet’e giriş bilgileriyle başlamaktadır. Bu noktada bir baskı hatası veya yazar dalgınlığı olup olmadığı sorusunun yanı sıra, Ayhan Bıçak’ın Türk felsefesinin üçüncü dönemi olarak adlandırdığı Modern dönem için belirttiği dönemi son iki yüzyıl olarak Türk Düşüncesi II: Kaygılar adlı eserinde metnin içerisinde görebiliyoruz. Tarihi dönemlerin genel kabullerinden yola çıkarak ve telif sahibinin Kaygılar adlı eserin içerisinde yer yer belirttiği gibi bu üçüncü dönem için on dokuzuncu yüzyıl itibarıyla başladığını söyleyebiliriz. Analitik yöntem incelemesi içerisinde de Modern Dönem olarak bu tarih itibarıyla sunulan bilgiler ele alınmıştır.

bir dini anlayış doğmuştur. Bıçak, Türk Kültürü ile İslam Kültürü arasında yapılacak olan analiz ile Türk Felsefesinin bilgilerinin elde edilebileceğini savunmuştur. Bu dönemde Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte yaşanan toplumsal değişim, İslam'ın temel aldığı kuralların incelenmesiyle ortaya çıkarılabilecektir (Bıçak, 2009: 107). Türk Felsefesinin üçüncü dönemi olarak Bıçak tarafından adlandırılan Modern dönemde ise Türk toplumu yine köklü bir değişim içerisine girmiştir. Geleneksel anlayışın, Batı tarzında bir düşünce yapısına tercih edildiği bir dönem olarak 19. yy'dan itibaren başlayan bir süreçten söz ediyoruz. Bu dönemde, yeni bir kurumsallaşma ile birlikte yeni bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Modern dönemde Türk toplumunun felsefi yapısını anlayabilmek için de bu dönem, etken ve edilgen alanların karşılıklı analizleri ve bu analizlerden çıkacak sonuçların Türk Kültürünün değerleriyle anlamlandırıldığında kendini gösterebilecektir (Bıçak, 2010: 16).

Analitik yöntem başlığı altında buraya kadar verilen bilgilerin sentezini yaparak, analiz ile elde ettiğimiz sonuçları anlamlandırma noktasına getirebiliriz. Bu, farklı bir ifadeyle, Türk Kültür Tarihi verilerinden elde edilecek Türk Felsefesi Tarihi bilgilerinin apaçık özellik taşıyanlarının analiz yoluyla detaylandırılmasıyla, tüm detayları anlamlandırma ve sınıflandırma sonucunda yapılacak bir sentez ile somut bilgiler elde etmeyi denemektir.

Türk Felsefesi Tarihinin ilk dönemi, inanç bağlamında bireysel bir özellik taşımaktadır. Eski dönem Türk yazıtları ve Türk destanlarından elde ettiğimiz bilgiler Türk Tarihinde varoluşu açıklama yolunda Tanrısal bir inanç sistemi etkisinin görüldüğünü göstermektedir. Bu nokta, Bıçak'ın ikinci dönem olarak adlandırdığı İslam dönemi için, Türk milletinin neden İslam düşüncesinin oluşumuna faydası dokunan üç büyük medeniyetten birisi olduğunun da cevabını vermektedir. Türkler, İslam kültürünün oluşması ve süregelmesi noktasında Araplar ve Acemler ile birlikte en büyük katkıyı yapan, aynı zamanda İslam dinini kabul ettikten sonra kendi kültürel birikimini tamamen yok saymayıp bir sentez ortaya çıkaran bir millettir (Bıçak, 2009: 275). Bu durum ise Türklerin kültürel olarak inançlı bir millet olduklarından ve felsefi görüş olarak hayatı anlamlandırma, bireyin yaşam içerisindeki yeri gibi görüşlerinin temellerini inançsal özelliklere dayandırmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yeni bir din karşısında, o dini şekillendiren bir güç olmak ve bu sırada kendi kimliğinden de ödün vermemek, kültürel birikimin zenginliğinin bir kanıtıdır. Türk Felsefesi Tarihini üç dönem olarak incelemek ve bu dönemlerin her birini sosyal ve toplumsal bir değişime bağlamak, Türk Kültürünün etkileşime ve gelişime fazlasıyla açık bir kültürel özellik gösterdiğini göstermektedir. Bu özelliğin bilinçli olarak kazanılıp kazanılmadığı sorusu, özellik kazanıldıktan sonra ve bu özellik sayesinde kültürel gelişim ve değişim yaşanmaya başlandığında önemini yitirmektedir.

Analitik yöntemin apaçıklık, analiz ve sentez maddelerinden sonra, geriye dönmek ve tekrar etme yolunun uygulanabilirliği de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bilimsel olarak sağlamlığını oluşturacak bir yoldur. Kültürün her bir ögesi bir sonraki aşamaya kendinden bir şeyler katar. Türk Kültüründen elde edilecek Türk Felsefesinin verileri de bu yüzden geriye dönük tekrarlar yapma noktasında avantaja sahiptir. Elde edilecek her felsefi bilgi, Türk Kültür öğelerinin içerisinde tekrara ve kontrole imkân sağlayabilecek derinlikte olacaktır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları da bu yolu kullanarak belirli bir disiplin içerisinde kendi laboratuvarında ortaya çıkmayı bekleyecektir.

2.4.3. Tümdengelim Yöntemi

Tümdengelim yönteminde en önemli husus bilgiye ulaşma noktasında kullanılan öncüllerin varlığıdır. Doğru akıl yürütme, tümdengelim yönteminde doğru öncüllerle orantılıdır ve sonuca ulaşmanın en önemli yolu doğru öncülleri kullanmaktır. Tümdengelim yönteminde genel olandan özel olana ulaşma ve bu özeli mantıksal çerçevede genelin bilgisini taşıdığından emin olmaktır. Doğru bilgi özel olandır fakat genel olanın tümel bilgisini kendinde taşımaktadır. Bu yüzden ki tümdengelim yöntemi yeni bir bilgi vermez. Tümdengelimsel akıl yürütme sayesinde genel olandan özel olaya, kurallardan sonuçlara varılır. Ancak hem özel olay hem de sonuçlar tümelin bilgisini barındırmaktadır (Cevizci, 2002: 1046).

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında tümdengelim yöntemini kullanarak, belirlenen eserler arasından Ülken'in *Türk Tefekkürü Tarihi* ile Bayram Kaya'nın *Türk Felsefe Tarihi*⁶⁸ isimli eserleri incelenecektir. Kaya'nın eserini incelemenin hem eserin genel kabullere dayanması hem de akademik olarak felsefenin bakış açısıyla yazılmamış olması nedeniyle, tümdengelim yönteminin uygulanabilirliğinin test edilmesi açısından faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu amaçla Kaya'nın eserinde yer verdiği felsefi ve kültürel kabuller üzerine incelemeler yapacağız. Çünkü bu çalışmanın da temel savı olan Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları sistemli bir şekilde ilerlemedikçe ve belirli bir disiplin altına alınmadıkça Türk Felsefesinin öğelerinden veya Türk Felsefesi Tarihini meydana getiren dönemlerden ve filozoflardan bahsetmek imkânsız olacaktır. Türk Felsefesi Tarihi araştırmaları bu boyuta ulaşmadan ve sistemli çalışma sonuçlarına ulaşılmadan bir esere Türk Felsefesi Tarihi başlığının dahi atılmasını uygun görmüyoruz. Bu durum Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının ilerlemesinin önünde büyük bir engeldir. Evrensel anlamda felsefe tarihinin bir parçasından, yerel anlamda da Türk Kültürünün felsefi yöneliminin tarihinden söz ediyoruz. Kavramların tanımlarını yok saymak, kavramı tanımından uzaklaştıracağı gibi, tanımının dışında kullanıldığı

⁶⁸ Kaya, B. (2005), *Türk Felsefe Tarihi*, Asya Şafak Yayınları, İstanbul

alandaki da uygun olmayan sonuçlara yol açacaktır. Türk Felsefesi Tarihi başlığıyla bir eser meydana getirmenin uzun bir yolculuk gerektirdiği, akademik anlamda hem zihinlerin hem de bilimsel çevrelerin genel kabulünü alması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

Kaya'nın Türk Felsefesi Tarihi isimli eserini tımdengelim yöntemiyle incelemeye başlamadan önce bu konunun üzerinde durulması gerekmektedir. Kaya'nın akademik olarak felsefe dünyasının içinde bulunmaması dolayısıyla bu önemli hususu gözden kaçırdığını düşünmekteyiz. Felsefi yöntemin uygulanması ve geçmişe ait bir felsefe tarihini ortaya çıkarmanın yolu felsefi birikime vakıf olmaktan geçmektedir.⁶⁹

Kaya, eserin önsözünde kendi eserinin Türk felsefesi tarihi çalışmaları alanında yapılmış ilk çalışma olduğunu belirtmektedir (Kaya, 2005: 10). Oysa yukarıda belirtildiği gibi Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları 1933 yılında Ülken ile somut olarak başlamaktadır ve bu başlangıca ilham olan düşünürler de Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin üniversitelerinde hocalık yapmış felsefe akademisyenleridir. Kaya'nın, eserin alanda yapılan ilk çalışma olduğu savıusuna somut hiçbir öncül sunmadığı görülmektedir.⁷⁰

Bu eleştirilerin yanı sıra Kaya'nın Türk Felsefesi Tarihi adlı eserinde değinilmesi ve öncülleri açısından dikkate değeri iki husus bulunmaktadır. İlk olarak Kaya, tarihsel perspektif başlığı altında, geçmişten beri oluşturulmuş tarih tezlerinin bir incelemesini yapma gereği duymuştur (Kaya, 2005: 28). Tarih tezlerinin, Türkiye'deki çalışmalarda yöntem olarak kullanılmış olanlarını da belirtme gereği duymuştur. Burada amaçladığının tarihsel bakış açılarını ortaya koyarak, Türkiye'deki tarihçiliğin incelemesini yapmak olduğu anlaşılmaktadır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları da kendini tarihin, tarihçinin ve daha özel anlamda felsefe tarihçisinin anlayışında göstereceği için, bu konu Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları açısından önemlidir. Kaya bu önemi, değişimlerin gelişmeler üzerindeki etkileri bağlamında değerlendiriyor (Kaya, 2005: 27). Geçmişten beri kullanılan tarih tezlerinin her birinin bir değişim sonucu meydana getirildiği, bu değişimin gelişime yol açtığı görüşünden yola çıkılarak Türk Felsefesi Tarihinin de bu tarih tezlerindeki gelişimin izinden meydana getirileceği belirtiliyor. Aynı zamanda insanlığın, var olduğu günden bugüne kadar üzerinde yaşadığı dünya, gökyüzünün sonsuzluğu, toplumsal yapı, varlık ve yokluk üzerine düşünerek mitolojiyi meydana getirdiği ve de mitolojiden sıyrılarak bir felsefi gelenek oluşturduğunu vurguluyor

⁶⁹ Bayram Kaya'nın Türk Felsefesi Tarihi adlı eseri, bu eleştirilerin yanında, Türk felsefesi tarihi çalışmalarına katkı sunması ve bu alanda bir deneme yaparak kaynak çeşitliliğini artırması açısından son derece önemli bir eserdir. Fakat yine de sistemli ve temeli sağlam bir Türk felsefesi tarihi meydana getirmek noktasında, Türk felsefesi tarihinin gerçekliklerini göz ardı etmeden hareket etmek gerekir.

⁷⁰ Kaya, Türk felsefesi tarihi çalışmaları alanında kendi eserini bir ilk eser olarak tanımlarken, kendinden önce yazılmış olan alanla ilgili çalışmaları göz ardı ettiğini anlıyoruz. Çünkü bilimsel olarak Kaya'nın yaptığı Türk felsefesi tarihi çalışması denemesinin daha önce yapıldığı bir gerçekliktir.

(Kaya, 2005: 27). Buradaki öncüllerin de kültürel altyapı taşıdığını anlıyoruz. Ancak tarihin felsefe için önemi üzerinde de vurgu yapılmakta aynı zamanda. Çünkü bir felsefe tarihçisi, felsefenin araç ve yöntemlerini tarih sahasının üzerinde uygulamaya koymakla felsefe tarihi meydana getirmektedir. Kültürel altyapı hem yazılı hem sözlü birikimin bir sonucu olarak meydana geldiğinden dolayı da felsefe için gereklilik alanının öncelikle tarih olduğu vurgulanmaktadır.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları için Kaya'nın eserinde vurgulanmış olan ve önemli olarak gördüğümüz ikinci husus ise, Türk Felsefesi kavramının kökleri ile ilgili bir başlık ayırmış ve bu konuya dikkat çekmiş olmasıdır. Kaya, Türk Felsefesinin köklerini araştırma noktasında farklı medeniyetlerin, felsefi bilgiye ulaşırken izlediği yolların bir kıyasını ortaya koymanın önemli olduğunu vurguluyor (Kaya, 2005: 138):

“Türk felsefesinin başlangıcını kökenleriyle aydınlatmak, biraz da diğer kavimlerin kıyas tarihinden çıkarılacak sonuçlarla ilişkilidir. Başlangıçta felsefe din ile alakalıdır. Dolayısıyla, iyi bir felsefecinin aynı zamanda dinin kökeni ve din tarihi üzerinde de hâkim olması bir zorunluluktur. Çünkü zihinsel faaliyet, basitten karmaşığa, dinsel şekilden dini olmayan şekillere evrilmektedir. İlk dini temsillerde, insanların muhayyilede de olsa yaşadıkları alemden başka bir aleme uzaklaştırıldıkları anlaşıyor. Büyü-sihir bunun en iyi örneğidir. Sihire inanıp itikat edenlerin sıçradığı, döndüğü, dans ettiği, bağırduğu görülür ki, bütün bunlar bir doğa gücünü alt etme inancının ve eyleminin göze ve ruha hoş gelen estetiğidir. Sihirin, estetiksel (bedii) ve eğlendirici yanı olmasaydı ilk toplumlar bu denli tutunabilmesi kolay olur muydu? Kavramlar ve bedii öğeler maddiyatın aynadaki bir yansıması değil, bir gereksinimi giderici üretimlerdir. Estetik biçim, doğa kuvvetlerine karşı koymanın, muhayyiledeki hoş, dinlendirici, güzel yanındır. Manevi bir doyum vermektedir. Doğaya karşı mücadeleden kaynaklanan, yine doğa güçlerin karşı mücadeleyi kışkırtan bu öğelerin bir diğer yönü de düşünce alemidir: Büyü, yalnızca doğa güçlerini yenmek için değildi tabii ki, günlük hayatın dayanılmaz ağırlığı ile yorulan insan bedeni ve insan düşüncesini de eğlendirip, geliştirmeliydi.⁷¹” (Kaya, 2005: 139).

Kaya'ya göre de Türk Felsefesinin kökenlerinde inançlara ait özellikler bulunmaktadır. İyi bir felsefecinin aynı zamanda iyi bir din bilgisine sahip olması gerektiğini savunan yazarın buradaki görüşlerini genel olarak algılayarak, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısının da Türklerin tarih boyunca kabul ettikleri tüm dinlerle birlikte etkileşim halinde oldukları medeniyetlerin de inanışlarının bilgisine sahip olması gerektiği yargısına varabilmek mümkündür. Bu yargı, genel yargıdan yola çıkılarak elde edilmiş özel bir yargıdır. Özelde Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısının bir özelliğini belirtme anlamını taşıyor olsa da genelde iyi bir

⁷¹ Bu metinden de anlaşılacağı üzere Bayram Kaya, eserinde akademik bir dil kullanmamıştır. Metnin genel akışı içerisinde bu durum kendini göstermektedir. Üzerinde durduğu ve anlatmak istediği konu, Türk felsefesi tarihi çalışmaları ve Türk felsefesinin kökleri açısından çok önemli olsa da kullanılan dil akademik bir dil olmadıkça anlatılmak istenen, tam olarak karşı tarafa geçememektedir. Özellikle felsefenin dilinin kullanılması Türk felsefesi tarihi çalışmalarının evrensel anlamda felsefe ile bütünlüklü bir yapı oluşturmak ve çalışmayı bu doğrultuda yürütmek adına önemlidir.

felsefecinin sahip olması gereken bir özelliğin vurgulanmasıdır. Bunun öncülleri de belirttiğimiz gibi Türk Felsefesinin köken itibariyle inanç sistemleri ile ilişki içerisinde olmasıdır.

Ülken'in *Türk Tefekkürü Tarihi* isimli eserine de tündengelim yöntemiyle yaklaşılacak olduğunda genelden özele, bütünden parçaya doğru bir yaklaşımın izlendiği görülecektir. En genel anlamda Ülken'e göre bir tefekkür tarihinden bahsetmek, bütünü ifade etmek anlamında gereklidir. Tefekkür tarihi, bir medeniyeti meydana getiren ve medeniyeti bir bütün olarak anlamlandıran her bir parçanın en genel halidir (Ülken, 2013: 7). Bu anlamda tefekkür tarihi hem soyut hem de somut bilgiyi kendi içerisinde barındırır. Soyut bilgi, felsefenin genelinde bir edebiyat, sanat, ahlak, kanun kurallarının tümüdür. Bu kurallar, zihnî faaliyetlerin bir sonucu olarak felsefenin başlığı altında kendi dallarına ayrılmışlardır ancak her biri kendi anlamı itibariyle geneli ifade eden tefekkür tarihinden iz taşımaktadırlar. Somut bilgi ise medeniyetin tefekkür tarihinin teknik bilgisini ifade eder. Bu teknik bilgi, coğrafya, matematik, fizik gibi bilimsel bilgilerin oluşturduğu bilgilerdir. Teknik bilginin oluşmasında temel teşkil eden ise, soyut bilgilerin eyleme geçirilmesidir. Zihnî bir faaliyet alanı olan soyut bilgi, zihinde oluşan düşüncenin somut hale getirilmesiyle teknik bilgi halini alır. Örneğin, gün doğumu ve gün batımı hakkında zihinsel bir faaliyet yürütmek demek, iki olayın nasıl gerçekleştiğinin merak edilmesi demektir. Bu merakı, somut veriler ışığında ortaya çıkarmak ve sebepleri – sonuçları hakkında somut yargılara varmak ise teknik bilginin elde edilmesi anlamına gelmektedir.

Genel olandan özel olana doğru bir çıkarım yapmak açısından yukarıda parça parça belirtilen bilgiler tümelde tefekkür tarihini meydana getirmektedir. Ülken tündengelim yöntemiyle, bütünü daha da anlamlandırabilmek adına, en genel anlamdaki Türk Tefekkür Tarihini dönemlere ayırarak incelemiştir. Bir bütünü parçalarına ayırmak anlamında bu yöntem, ilk merkez başlıkların meydana getirilmesidir. Ülken'e göre Türk Tefekkür Tarihi;

1. Payen Türk Tefekkürü

2. İslami Türk Tefekkürü

3. Modern Türk Tefekkürü

dönemlerinden meydana gelmektedir (Ülken, 2013 :15). Tefekkür tarihinin dönemleri, evrensel anlamda tarihçiliğin ve felsefe tarihçiliğin aynı özellikleri taşıyan bulgularının sınıflandırılması kurallarına uygun olarak, Türk medeniyetinin geçirmiş olduğu toplumsal değişimlerin ve bu değişimlerle birlikte gerek bireysel gerek de kurumsal olarak yeni fikirlerin ve kuralların savunulmaya başlanması sonucunda ortaya çıkan dönemlerin sınıflandırılmasıyla meydana gelmiştir.

Payen Türk Tefekkürü, Türk Tefekkürü Tarininin birinci dönemini ifade eder. Bu dönem Türklerin İslamiyet'i kabul ettikleri dönemden önceki zamanlara ait bilgilerimizin oluşturduğu döneme karşılık gelmektedir⁷² (Ülken, 2013: 15). Türklerin, İslamiyet'i kabul etmelerinin önemli bir toplumsal ve bireysel dönüşüme yol açtığı gerçeği, Türk tefekkürünün ilk döneminin sonlanması olarak bu olayla sınırlandırılmaktadır. Payen Türk tefekkürü, kültürel anlamda hem felsefi hem de teknik bilgileri ile bugün de aydınlatılmayı bekleyen büyük bir çalışma alanını ifade etmektedir. Genel anlamda payen dönemi baz alarak daha özel anlamlara ulaşmaya çalışıldığımızda, dönemin tarihi sınırları içerisinde Türklerin yaşadıkları coğrafyalar, inanç biçimleri, kurmuş oldukları devletler, destanları, masalları, yapılan savaşlar; doğuma, yaşama ve ölüme bakış açılarının incelenmesi ilk dönemlere ait hem soyut hem de somut bilginin artmasına ve Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının da başlangıç temellerinin sağlamlaşmasına neden olacaktır. Payen dönem, kolektif ve teknik tefekkür olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Kolektif tefekkür, Türk Kültürü içerisinde ortaya çıkmış ve meydana getirici olarak hiçbir belirli kişinin bilinmediği bir alandır⁷³ (Ülken, 2013: 23). En eski dönemleri ifade eden kolektif tefekkür, Türk kozmogonisi, Türk mitolojisi ve Türk hikmeti olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Ülken, Türk kozmogonisi, bilinen kültürel bilgiler çerçevesinde evrenin doğuşu ile ilgili Türklerin görüşlerine yer verilir. Buradaki dış etkiler de göz ardı edilmemiştir. Çünkü Türklerin, coğrafya itibarıyla iletişim halinde oldukları medeniyetlerin fazla olması, kozmogoniler üzerinde de dış etkileri kaçınılmaz kılmıştır. Ülken, tarihin en eski kozmogonilerinin birbirleri arasında benzerlikler bulunduğunu ve bu

⁷² Hilmi Ziya Ülken, Türk tefekkür tarihinin birinci dönemini ifade ederken "Payen" dönem isimlendirmesini uygun görmüştür. Birinci dönem için İslam öncesi ifadesinin anlamsız olduğunu şu sözlerle ifade eder: *"Ekseriya Türklerin İslamiyet'i kabulünden evvelki devre <kable'l-İslam> veya <İslam'dan evvelki> devir denilmektedir. Fakat bu tabirler doğru değildir. Çünkü <İslam'dan evvel> hiçbir karakteri ifade etmez. Evvela Türkler İslam'dan evvel muhtelif şeyler olabilirler. Sonra, İslamiyet'in kabulü Türk tefekkürü için ne bir <hidayet> ne de bir <inhitat> noktasıdır. Fakat buna mukabil İslamiyet'i kabul etmezden evvel Türk tefekkürü, tıpkı Hristiyanlıktan evvelki Roma ve Yunan tefekkürleri gibi Paien'di. Türklerin dini anlayışları, kozmogonileri ve mitolojilerinde dünya görüşlerinde payenlere mahsus olan genişlik ve itikat hudutsuzluğu vardı. Türklerin aynı zamanda muhtelif din ve medeniyetlere girişleri, itikatlarını kolaylıkla değiştirmeleri, aralarında yeni mabutlar ve yeni fikirlerin büyük bir tesamüh ile dahil olması bu suretle izah edilebilir. Bu devirde Türk tefekkürü de, tıpkı Roma veya Yunan'daki Payen tefekkürü gibi geniş ve her an değişmeye müsait bir pantheon'a malik bulunuyordu."* (Ülken, 2013: 16). Biz de Türk felsefesi tarihi çalışmaları kapsamında, çalışmanın ileriki aşamalarında Türk felsefesi tarihinin dönemleri ayrımını yaparken aynı hususun dikkate alınması gerektiğini savunmaktayız. Türk felsefesi tarihinin birinci dönemi için "Antik Türk Felsefesi", "Eskiçağ Türk Felsefesi" veya "İlkçağ Türk Felsefesi" tanımlamalarının bir tanesi üzerinde durulmasının Türk felsefesinin evrensel olanla münasebeti ve uygunluğu açısından uygun olacağını düşünmekteyiz.

⁷³ Türk tefekkür tarihinin bir parçası olarak Hilmi Ziya Ülken'in inceleme alanına dahil ettiği Türk kozmogonisi, Türk felsefesi tarihi çalışmaları açısından da aydınlatılması hem en gerekli hem de en zor alan olarak görülmektedir. Türk kozmogonisi, Türk felsefesi tarihi çalışmalarının temelini teşkil edeceğinden, kozmogoni bilgisine erişmeden Türk felsefesi tarihi yazımı temelsiz olacaktır. Aynı zamanda başlangıç, bütünün karakterini de ortaya koyacak derecede önemlidir. Bu yüzden Türk felsefesi tarihinin temel karakterini de Türk kozmogonisinin felsefi bilgilerinden elde edebileceğiz.

benzerliklerin nedenlerinin birçok açıdan açıklanabileceğini belirtmektedir (Ülken, 2013: 24). Türk mitolojisi ise, mistik bilginin aklî bilgiye geçiş aşamasına karşılık gelen aşama olarak tanımlanmıştır (Ülken, 2013:34). Burada mistik olanla kastedilen efsaneler, destanlar, masallar ve evrenin doğuşu ile canlının meydana gelişi ile ilgili söylencelerim tümüdür. Bunlar ilk aşamada akla uygun koşullara bağlı kalmadan söylenmiş görüşlerden ortaya çıkmıştır. Mitolojik tefekkür ise bir sonraki aşamada ilme ve felsefeye erişecek bir nitelik taşıyacağından dolayı, aklî kurallara uygun olarak ortaya konmuş tefekkürdür (Ülken, 2013: 34). Kolektif tefekkürün en son ve en yüksek aşaması olarak Türk hikmeti, felsefi ve ilmi olanı ifade eden tefekkürdür. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları kapsamında, Türk Felsefesinin ilk dönemlerine ait en somut bilgilerin Türk hikmeti aşamasında olduğu görülmektedir. Genel yargıdan, özel olana hareketle Türk hikmeti bir bütün olarak hem Türk kozmogonisinden hem de Türk mitolojisinden yararlanmaktadır (Ülken, 2013: 46). Payen Türk tefekküründe kolektif şuurun ardından gelen teknik tefekkür ise bir eylemsel tefekkür alanı olarak anlaşılmaktadır. Hatta teknik tefekkürde Ülken: *“İlmin menşei bir cihetten tecrübi, diğer cihetten aklî olduğu için teknik tefekkür ilme ve mücerret tefekküre zemin hazırlamıştır.”* (Ülken, 2013: 61) açıklaması ile, bu görüşü desteklemiştir. Teknik tefekkürü meydana getiren bu eylemsel faaliyetler Türk Tarihinin ilk devirlerinde Ülken’e göre sihrî-dini ve eyleyicisi belirli olmayan(muayyen) ilmi faaliyet olarak iki alanda incelenmektedir (Ülken, 2013: 61).

Türk Tefekkür Tarihinin ikinci dönemi, Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle başlayan İslami dönemdir. Ülken, yukarıda farklı başlıklar altında da değindiğimiz bir konu olan, İslam medeniyetini meydana getiren unsurlar üzerinde durmayı önemsemiştir (Ülken, 2013:81). İslam medeniyeti, Arap, Fars ve Türklerin müşterek olarak meydana getirdikleri bütünlüklü bir medeniyet alanını ifade eder⁷⁴. Aynı zamanda İslam medeniyeti de Türk medeniyeti içerisinde, dahil olduğu zamandan itibaren, kendisini göstermeye başlamış ve Türk Kültürü, İslam Kültürünün özelliklerini de benimsemiştir. İslami Dönem Türk Tefekkürü, Türk Kültürünün İslam Kültürü ile benzer yanları dolayısıyla da kolay bir şekilde iç içe geçebilmiştir. Bu benzerliklerden en önemlisi, İslam tasavvufunun kendini gösterdiği en belirgin sahanın Türk coğrafyaları olmasıdır (Ülken, 2013: 93). Özellik olarak mistik bir yapıya sahip olan İslam tasavvufu, kendi mistisizmini Türk kozmogonik döneminde oluşturmuş ve bunu Türk hikmetine kadar taşımış olan Türkler için benimsemek zor olmamıştır (Ülken, 2013: 96).

Ülken, Türk Tefekkür Tarihinin üçüncü ve son dönemini Modern Türk Tefekkürü olarak nitelendirmektedir. Modern Türk Tefekkürü, Tanzimat Fermanı’nın ilanından hemen

⁷⁴ Daha önce Prof. Dr. Ayhan Bıçak da İslam medeniyetini meydana getiren unsurlar olarak Arap, Fars ve Türk medeniyetlerini işaret ettiği görüşleri belirtmiştik. Eserin telif edildiği tarih olarak incelediğimizde Hilmi Ziya Ülken’in bu konu üzerinde ilk duran kişi olduğunu söylemek, okunan iki eser arasındaki kıyasla, yerinde olacaktır.

önce, Türklerin Avrupa ile etkileşime geçtikleri dönemde başlamaktadır (Ülken, 2013:17).

Ülken, modern tefekkür olarak Avrupa tefekkürünü kastettiğini belirtmektedir:

“Modern tefekkür her şeyden evvel amelidir. Gayesi, en geniş manasıyla dünyevi action’dur. Ahlak, siyaset ve teknik onun bilavasıta hedefini teşkil eder. Gerek ilim, gerek felsefe olmak itibarıyla o bunlara temel hazırlar. O suretle ki artık tefekkür alelade bir kafa oyunu, bir “muakale” olmaktan çıkmıştır. İhtimai action’un istinat noktası vazifesini görmeye başlamıştır: Teknik ilme istinat eder; ilim usule dayanır; usul kuvvetini felsefeden alır. Diğer cihetten de ahlak ve siyaset de yine ilme (içtimai, iktisat, hukuk), o da usul ve felsefeye istinat eder. Görülüyor ki, tefekkür artık ne ilk zamanda olduğu gibi bir “muakale” sanatı, ne de orta zamanda (yani ümmet devrinde) olduğu gibi mystique dünya görüşünün akılla telifi için yapılan bir cehttir. Tefekkür burada hayat için, cemiyet için, action içindir.” (Ülken, 2013:17).

Modern tefekkür, kültürel birikimin bir sonucu olarak geçmiş dönem tefekkürlerinden izler taşıyor olsa da Ülken’e göre onu diğer tefekkürlerden ayırmak gerekmektedir. Çünkü modern tefekkür, faaliyet alanı itibarıyla dünyevi olanın sınırları içerisinde (Ülken, 2013: 17). Bu da önceki dönemlerde olan bir metafizik algı yerine modern dönemde somut bir algının hâkim olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır. Bu somut algı daha çok görüldenden yola çıkılarak açıklamalar yapan ve dini tefekkür ile mücadele eden bir anlayıştır (Ülken, 2013: 18). Ülken, bunu modern dönemin birinci safhası olarak tanımlamaktadır. İkinci safha ise, modern tefekkürün kendi köklerine olan merakının belirmesi ve bu doğrultuda araştırmaya girişilmesidir. Türk modern tefekkürü Ülken’e göre birinci safhayı atlatmıştır ve kendi köklerini arama yoluna girmiştir. Özel anlamda ve çalışmanın konusu kapsamında ifade edecek olursak, Türk felsefesi tarihi çalışmaları modern dönemin birinci safhası olan tartışmaları günümüzde yeni yeni geride bırakmaktadır. Bugün Türk Felsefesi ve Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına dair eserlerin artıyor olması da modern dönemin ikinci aşamasına geçildiğinin göstergesidir. Kendi yöntemlerini ve kurallarını keşfedecek olan Türk Kültürü, kendi felsefi bilgisini bu doğrultudaki çalışmalarla meydana çıkaracaktır.

2.4.4. Tümevarım Yöntemi

Tümdengelim yönteminin tersi anlamında tümevarım yönteminde özel olandan genel olana bir yöneliş söz konusudur. Tek tek özel yargıların anlamlarından genel bir yargıya, bir bütüne ulaşmadaki akıl yürütme yöntemidir (Cevizci, 2002: 1052). Özel olandan genel olana ulaşırken izlenen akıl yürütme de gözlem ve deneylerin sonuçlarından hareketle bir genellemeye ulaşma, tümevarım yönteminin esasını ifade eder (Çüçen; 2012:224). Burada belirtilen gözlem ve deneyler çoğunlukla doğa bilimlerinin alanları olsa da ve bu alan dahilinde tümevarım yöntemi uygulanmış olsa da sosyal bilimlerin araştırma alanları ile ifade edecek olduğumuzda da, tümevarım yöntemiyle incelemenin uygun olacağı görülecektir. Elbette bu

savunumuzu temellendirmek durumundayız. Öncelikle bir tarih araştırmasının gözleme dayalı kanıtları olmayacaktır; zira geçmişe dönük bir gözlem mantık çerçevesinde mümkün değildir. Tümevarım yöntemini, Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları kapsamında kullanmak adına, bu alanda yapılmış olan çalışmaları incelemeyi gözlem kapsamında değerlendireceğiz. Ardından gözlemlerimiz doğrultusunda bu çalışmaları öncüllerin, parçanın anlamını ifade etmesi bakımından tümel başlıklar altında toplayacak ve genel anlamıyla Türk Felsefesi Tarihi çalışmasının geçerliliğini kontrol etmeye çalışacağız. Bu aşamayı da deney aşaması olarak görmek, sonuçları belirtecek olmamız nedeniyle mümkün görülmektedir.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının tümevarım yöntemi incelemeleri kapsamında, incelemeye dahil edeceğimiz eser, Bolay'ın yazarlığını ve editörlüğünü üstlendiği *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri*⁷⁵ adlı yedi ciltten oluşan kitabıdır. Kapsamlı bir eser olan *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri*, genel anlamda Türk Felsefesinin modern dönemini ele alan bir eserdir. İlk altı cildi bu kapsamda olan eserin son cildinde Türk Felsefesi Tarihinin farklı coğrafyalarda, yerel Türk Kültürüyle birlikte farklı kültürleri de yansıtan, Türkiye sınırları dışındaki Türk düşünürlerine yer verilmiştir. Her bir cildin kapsamını başlıklar halinde belirtmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz:

- 1.Cilt: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri
- 2.Cilt: Cumhuriyet'ten Günümüze Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri
- 3.Cilt: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri
- 4.Cilt – A: Cumhuriyet'ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri
- 4.Cilt – B: Cumhuriyet'ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri
- 5.Cilt: Tanzimat'tan Günümüze Ahlaki ve Edebi Düşünce Temsilcileri
- 6.Cilt: Tanzimat'tan Günümüze Dini ve Tasavvufi Düşünce Temsilcileri
- 7.Cilt: Türk Dünyası Düşünür Temsilcileri

Bolay'ın editörlüğünü ve yazarlığını üstlendiği eser, aynı zamanda içeriğinde farklı felsefecilerin de yazılarının olduğu kolektif bir çalışma olma özelliği de taşımaktadır. Her bir cildin genel başlığı altındaki düşünce temsilcilerine ait bilgiler, farklı yazarlar tarafından ortaya konmuştur. Bu özelliğiyle *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri* kitabı, birçok açıdan farklı bakış açısını da içerisinde barındırmaktadır.

⁷⁵ Bolay, S. H. (2015). *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri*, Nobel Yayıncılık, Ankara

Eserin bölümlerini meydana getiren ciltlerin başlıkları, genel yargıya ulaşma adına özel yargılar olma anlamını taşımaktadırlar. Bu özel anlamlar da kendi içlerinde, kendi özel yargılarını içerdiklerinden, bu özel yargıların genel yargıları haline gelmektedirler. Daha açık bir ifadeyle, eserin başlığı olan *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri*, en genel yargıyı ifade etmekle birlikte, her bir cildin başlıkları çalışmanın özel, cilt içerisindeki başlıkların ise genel yargılarıdır. Eserin bölümlere ayrılma usulünde, düşünürlerin üzerinden kişi odaklı bir ayrıma gidilmiş ve bu ayrımlar, kişilerin düşüncelerinin çeşitliliği temelinde yapılmıştır (Bolay, 2015: 5). Çalışmamızın bu başlığı altında eserin ciltlerinin konu başlıklarını hem genel hem de özel olmaları açısından değerlendirmenin, bütünü ortaya koyma anlamında yararlı olacağı fikrinden hareketle, bu doğrultuda bir inceleme yapacağız.

Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri'nin birinci ve ikinci ciltleri birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmakla birlikte, birinci ciltte Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ve ikinci ciltte de Cumhuriyet döneminden günümüze dek siyasî, idarî ve sosyal düşünce akımlarının Türkiye'deki temsilcilerini konu edinmiştir. Her iki başlık Tanzimat'tan günümüze dek siyasî, idarî ve sosyal düşünce temsilcileri genelinde birleştirilirse, bu başlık altında eserin ilk iki cildine konu edilip incelenmiş olan düşünürler şunlardır: Sadık Rıfat Paşa (D. 1807- Ö. 1857), Ahmet Cevdet Paşa (D. 1822- Ö. 1895)⁷⁶, Mehmet Tahir Münif Paşa (D. 1829(?)- Ö. 1910), Tunuslu Hayrettin Paşa (D. 1822- Ö. 1890), Namık Kemal (D. 1840- Ö.1888), Ali Suavi (D. 1839- Ö.1878), Said Halim Paşa (D. 1864- Ö. 1921), Emrullah Efendi (D. 1858 – Ö. 1914), Abdullah Cevdet (D. 1869- Ö. 1932), Ahmet Ağaoğlu (D. 1869- Ö.1939), Bedî' Nuri (D. 1872- Ö. 1913), Mustafa Satı Bey (D. 1880- Ö. 1968), Mehmet Ziya Gökalp (D. 1876- Ö. 1924), Yusuf Akçura (D.1876- Ö.1935), Prens Sabahaddin (D.1878- Ö.1948), Lütfi Fikri (D. 1872- Ö. 1934), Nüzhet Sabit (D. 1883- Ö. 1920), Mehmet İzzet (D.1891- Ö. 1930), Nihat Nirun (D. 1925- Ö. 2005), Erol Güngör (D.1938- Ö.1983), Cahit Okurer (D. 1917- Ö.1973), Seyyid

⁷⁶ Ahmet Cevdet Paşa'nın toplumsal fikirleri ve tarih olgusu üzerine görüşleri Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları açısından önem taşımaktadır. Toplumsal yapının oluşumu hakkında üç aşamada meydana gelen bir gelişme süreci, Ahmet Cevdet Paşa'ya göre toplumun temel dinamiğini meydana getirmektedir. Bu aşamalar; çadırlarda yaşam, köylerde yaşam ve bir kurumsal anlam ifade eden devletleşmedir. Toplumsal yapı, çadır yaşamı boyunca ilkel bir haldedir. Bu aşamada yaşama dair bilgi az ve yapı içerisindeki birey öğrenme eğilimli bir hal içerisinde. İkinci aşamada halk köylere ve büyük şehirlere yerleşmiştir. Barınmaya dair ihtiyaçlarını genişleterek karşılayan birey, aynı zamanda bir kurallar bütünü içerisinde bulur kendini. Böylece de kendiliğinden bir düzen hali ortaya çıkar. Bunu doğal yasalar çerçevesinde toplum meydana koymuştur. Sonuncu aşamada ise toplumsallaşma sürecini tamamlayan halk, kurumsallaşma aşamasına geçerek devlet olma halini meydana getirir. Devleti oluşturma aşamasında, hem kendinden önceki aşamaları yönetme ve geliştirme durumu söz konusudur. (Ahmet Cevdet Paşa'nın görüşlerini ayrıntılı okumak için bkz. Gencer, B (2015). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Toplum ve Tarih Görüşü, Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri 1.Cilt, s 58, Nobel Yayıncılık, Ankara*) Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının inceleme alanını belirleme açısından Ahmet Cevdet Paşa'nın bu yöndeki görüşleri incelenmelidir. Toplumun, kurumsallaşmaya kadar olan süreçteki tüm serüvenleri, Türk kültürü sınırları dahilinde incelendiğinde, Türk medeniyetinin kültürel aşamaları ortaya çıkarılabilecek ve bu aşamalardan Türk felsefesinin bilgilerine erişilebilecektir.

Ahmet Arvasi (D. 1932- Ö. 1988), Nevzat Köseoğlu (D. 1940- Ö. 2013), Mustafa E. Erkal (D. 1944 -), Ahmet Hamdi Başar (D. 1897- Ö. 1971), Sabri F. Ülgener (D. 1911- Ö. 1983), Parvus Efendi (D. 1858- Ö.1914), Behice Boran (D. 1910- Ö. 1987), Niyazi Berkes (D. 1908- Ö. 1988), Mehmet Ali Aybar (D.1908- Ö. 1995), Hikmet Kıvılcımlı (D.1902- Ö. 1971), Kemal Tahir Demir (D.1909- Ö. 1973), İdris Küçükömer (D.1925- Ö. 1987), Doğan Avcıoğlu (D.1926- Ö.1983), Zeki Velidi Togan (D.1890- Ö.1970), Mehmet Fuat Köprülü (D.1890- Ö.1966), Osman Turan (D.1914- Ö. 1978), İbrahim Kafesoğlu (D. 1914 – Ö.1984).

Eserin özellikle ikinci cildinde düşünürlerin hayatları ve fikirleri sunulurken, düşünürlerin savundukları görüşleri sınırlayan bir sınıflama yöntemi uygulanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze dek olan düşünürleri kapsayan bu ayırmada idarî, iktisadî, sosyalist ve tarihî düşünce başlıkları belirtilmiştir.

Tanzimat'ın ilanından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte ve özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk dönemde toplumsal değişimlerden hareketle bir kamusal alanın ortaya çıkarılması gerekmektedir. Kamusal alanın öncelikli olmasındaki temel sebep, halkın aydınlatılmaya ve fikir değişimlerine ayak uydurmasının hızlandırılması olarak görülmektedir (Bolay, 2015: 23). Geleneksel olarak adlandırılan kamu düzeninin yerine, toplumsal yönü Batı'ya dönük bir kamusal alan inşa etme fikri benimsenmiştir. Fakat bu, geleneksel olanın tam anlamıyla ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Çünkü kamusal düzeni ortaya çıkarmak sanatçıların, gazetecilerin, bürokratların, özetle aydın sınıfın görevidir. Bu sınıf içerisinde de gelenekçi fikirler tamamen göz ardı edilmemiştir. Çağın getirilerine uygun olarak, gelenekçi fikir savunucuları da kendi fikirlerini ortaya koyabilmek adına yeni dönemin araçlarını kullanmışlardır (Bolay, 2015: 23). Eserde, bu kamusal alan, Tanzimat'tan sonraki dönem ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinin idarî yapısı genelinde tanımlanmış ve özelde bu yapının kurucuları ve temsilcileri incelenmiştir.

İktisadî yapı, bir toplumun düşüncesinin oluşumunda ve şekillenmesinde önemli bir yer oynadığından, Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri kitabında, Türk modernleşmesi başlığı altında yeni toplumsal anlayışın ve yapının iktisat alanındaki faaliyet ve amaçları da incelenmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte yaşanmaya başlayan değişim içerisinde ortaya çıkmış olan birçok akım, temelde tek bir noktada birleşmekteydi. Bu temel nokta, ülkenin iktisadî olarak gelişmesi ve ileriye dönük iktisadî adımların atılmasıdır (İlgen, 2015: 949). Toplumsal yeni algı, daha özgürlükçü, daha üretken ve modern dönemin tüm koşullarına uygun olan bir anlayışı temsil ettiğinden, tüm bu zeminleri hazırlamanın şartı olarak, güçlü bir iktisadî yapının kurulması gerekmektedir. Yeni kamusal alanın inşası sırasında, iktisat programının özel teşebbüs veya bireysel teşebbüs seçeneklerinin arasına sıkıştırıldığı görülmüştür (İlgen,

2015:966). İki seçenekli bu durumun sebebi olarak gelenekçi yapı ile yenilikçi yapının düşünce özelliklerinin çatışması görülmektedir.

Bütünlüklü anlamda modern Türk düşünce yapısının alt başlıklarından bir tanesi de, tarih olarak Tanzimat'ın ilanından günümüze kadar olan süreçle sınırlandırılmış sosyalist düşünce temsilcileridir. Türkiye'de sosyalist düşüncenin görülmeye başlanması, Sovyetler Birliği'nin etkisiyle, 1921 tarihi olarak işaret edilmektedir (Bolay, 2015: 1072). Genel anlamda sosyalist düşünce idarî ve iktisadî alanlarla ilişki halindedir. İktisat alanında müreffeh bir ortam adına devletin ve bireyin kazanımlarının eşit paylaşılması fikri, idarî anlamda kurumsal sistemin bu düşüncüyü uygulayabilmesiyle mümkün olur. Türkiye'de Şefik Hüsnü (Değmer), Hikmet Kıvılcımlı, M. Ali Aybar, Vedat Nedim Tör, Haydar Rıfat (Yorulmaz), Kerim Sadi (A.Cerrahoğlu) gibi isimler sosyalist düşünce alanında kendini göstermiştir. Bir disiplin anlamında görüşlerini “Kadro” ve “Yön” isimli dergiler aracılığıyla yazıya geçirmiş ve tartışmaya sunmuşlardır (Bolay, 2015: 1073).

Tarihî bakış açısı, felsefe ile tarih arasındaki bağ açısından yerel felsefeye ait bilgilere ulaşma noktasında, somut bilgilere ulaşmamızı sağlayabilir (Bolay, 2015:1228). Türk Düşüncesinin modern dönemi için de tarih anlayışının incelenmesi, dönemin felsefe koşullarına dair bilgiler içerir. Modernleşme sürecinde tarihçilik, gelenek ve yenilik ikilemi içerisinde kalmıştır. Toplumu meydana getiren ve bu sayede direkt olarak tarihi de oluşturan insan, tarihi oluştururken sorduğu sorular üzerinden adımlar atar. İnsan için her bir eylem bir soruya aranan cevaptır ve tarih olgusu bu sorulara verilen cevaplardan meydana gelmiştir (Bolay, 2015: 1229). Modern dönemde resmi tarihçilik anlayışı, Türk felsefesi tarihi çalışmaları açısından da önemli görüldüğü üzere, eserin bu bölümünde düşünürlerinin görüşleri vasıtasıyla incelenmiştir.

Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri kitabının üçüncü cildi ve dördüncü ciltleri⁷⁷ Tanzimat Fermanı'nın ilanından günümüze kadar olan tarihsel aralık içerisinde Türk bilimsel ve felsefî düşünce temsilcilerinin incelemesi şeklinde hazırlanmıştır. Kapsama dahil edilen Türk düşünce temsilcileri şunlardır: Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa (D.1832 – Ö. 1901), Hoca Tahsin Efendi (D. 1811- Ö. 1881), Mehmet Şakir Paşa (D.1849- Ö. 1908), İbrahim Edhem Mesut (D. 1864- Ö. 1959), Ahmet Naim (D.1872- Ö. 1934), Salih Zeki (D. 1864- Ö. 1921), Rıza Tevfik (D. 1868- Ö.1949), Ahmet Rıza (D. 1859- Ö.1931), Ahmet Şuayb (D.1876- Ö. 1910), Ahmed Midhat (D.1844- Ö.1912), Ahmed Muhiddin (D. 1892- Ö. 1923), Sakızlı Ohannes Paşa (D. 1830- Ö. 1912), Salih Nâbi (D. 1886- Ö. 1914), Beşir Fuad (D. 1852- Ö. 1887), Baha Tevfik (D. 1884- Ö. 1914), Ahmet Nebil Çika (D. ? – Ö. 1945), Memduh Süleyman (D. 1887- Ö. 1920?), Subhi Edhem (D. ? – Ö. 1919?), Doktor Edhem Necdet (D. 1887- Ö.

⁷⁷ Eserin dördüncü cildi 4-A ve 4-B olmak üzere iki kitap olarak basılmıştır.

1921), Celal Nuri İleri (D. 1882- Ö. 1938), İsmail Fenni Ertuğrul (D. 1855- Ö. 1946), Şehbenderzade Ahmet Hilmi (D. 1865- Ö. 1914), Fatma Aliye Hanım (D. 1862- Ö. 1936), Mehmed Ali Aynî (D.1869- Ö.1945), İsmail Ferid (D. 1852- Ö. ?), Mehmet Emin Feyzi (D. 1862- Ö.1926), Harputîzade Hacı Mustafa Lütü Efendi (D. 1867- Ö. 1920), Mustafa Şekip Tunç (D.1883- Ö. 1958), Hilmi Ziya Ülken (D. 1901 – Ö. 1974), Nurettin Topçu (D. 1909- Ö. 1975), Yümni Sezen (D.1937 -), Sadri Maksudî Arsal (D.1880- Ö. 1957), İsmail Hakkı Baltacıoğlu (D. 1886- Ö. 1978), Orhan Saadettin (D. 1894- Ö. 1971), Kerim Erim (D. 1894- Ö. 1952), Mehmet Emin Erişirgil (D. 1891- Ö. 1965), Halil Nimetullah Öztürk (D. 1880- Ö. 1957), Avram Galanti (D. 1873- Ö 1961), Tekinalp (Moiz Kohen D. 1883- Ö. 1961), Hasan Âli Yücel (D. 1897- Ö. 1961), Nusret Hızır (D. 1899- Ö. 1990), Abdullah Necati Akder (D. 1901 – Ö.1986), Mehmet Karasan (D. 1907- Ö. 1974), Takiyettin Mengüşoğlu (D. 1905- Ö. 1984), Ernst Von Aster (D. 1880- Ö. 1948), Hans Reichenbach (D. 1891- Ö. 1953), Macit Gökberk (D.1909- Ö.1993), Hamdi Ragıp Atademir (D.1909- Ö.1976), Miraç Katircioğlu (D. 1909- Ö. 1974), Ziya Somar (D. 1906- Ö.1978), Mümtaz Turhan (D.1908- Ö.1969), Ord. Prof. Aydın Sayılı (D.1913- Ö.1993), Kemal Zülfü Taneri (D.1894- Ö.1966), Bedia Akarsu (D.1921 -), Vehbi Hacıkadıroğlu (D. 1919- Ö.2007), Mermi Uygur (D.1925- Ö.2005), Necati Öner (D. 1927 -), Mubahat Küyel (D.1927 -), Şerif Mardin (D. 1927 -), Orhan Münir Çağıl (D.1912 – 1999), Orhan Türkdoğan (D. 1926 -), Teo Grünberg (D.1927 -), Yılmaz Özakpınar (D. 1934 -), Hilmi Yavuz (D.1936-), İonna Kuçuradi (D.1936-), Ayhan Tuğcugil (D. 1945 -), İskender Öksüz (D. 1945-), Korkut Tuna (D.1945-), Ömer Naci Soykan (D. 1945-), Ahmet İnam (D. 1947-), Teoman Duralı (D.1947-), Şafak Ural (D. 1948-), Alparslan Açıkkenç (D. 1952-), Betül Çotuksöken (D.1950-), Uluğ Nutku (D.1935- Ö. 2014), Milây Köktürk (D. 1961).

Modern Dönem Türk Düşüncesinde, sosyal yapının fikir hayatıyla birlikte değişmeye başlaması, beraberinde birçok fikir akımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Düşünürlerin, fikirlerindeki ortak paydaları paylaşımları ve bunlar üzerinden geneli etkileyecek bir temel görüş ortaya koymalarıyla oluşan akımlar, modern dönemde de, yeni dönemin sorunlarına ve izlenecek yollara kendi görüşleri çerçevesinde çözümler üretmişlerdir. Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri eserinde de, genel başlıklardan ulaşılan özel yargılar sonucunda modern düşünceye geçiş döneminde Türkiye'deki fikir akımları incelenmiştir. Toplumdaki düşünce yapısını ve bu yapının çeşitliliğini meydana çıkaran bir etken olduğundan, dönem içerisindeki akımlardan Türkçülük ve Anadoluçuluk akımlarının, eserde anlatıldığı sınırlar çerçevesinde tümevarımsal bir ayırtılama yoluyla bir incelemesini yapacağız.

Türkçülük akımı, modernleşme sürecinde Türk Düşüncesi içerisinde ortaya çıkmış bir toplumsal akımdır. II. Meşrutiyet'in ardından Osmanlı aydınları ortaya çıkan fikrî ve eylemsel

boşluğu doldurmak ve dağılma tehlikesi ile karşı karşıya olan toplumu bir arada tutmak adına Türkçülük akımını tanımlamışlardır. Türkçülük akımı, Osmanlı aydınlarından Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa gibi isimler tarafından II. Abdülhamit döneminde konuşulmaya başlansa da, esere göre, akımın fikrî temeli Rusya’da yaşayan Türkler tarafından geliştirilmiştir (Muşta, 2015: 1312). Türkçülük akımı, yeni kurulan devletin resmi tarih anlayışına da önemli derecede etki etmiştir. Osmanlı Devleti’nin tarih geleneğinden farklı olarak, Türk Tarihinin eski dönemlerine dair bilgiler araştırılmıştır. Aynı zamanda Türk Tarihi, evrensel anlamda medeniyeti meydana getiren unsurlardan bir tanesi olarak görülmüştür (Muşta, 2015: 1312). Bu anlayış, bugünkü bilgilerimiz dahilinde Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının da temel dayanak noktalarından bir tanesini meydana getirmektedir. Türk Tarihinin, medeniyeti meydana getiren diğer milletlerin tarihleriyle sayıca eşit olduğu tarihsel bilgilerle kanıtlanmıştır. Birikim olarak, medeniyet tarihini meydana getirmedeki rolü ise geniş bir araştırma alanı olarak çalışılmayı beklemektedir. Cumhuriyet’in kurulduğu günden bugüne dek kapsamlı ve en önemlisi sistemli bir çalışma halinde ortaya konamamış olmasının temel sebebi ise, Türkçülük akımından hemen sonra ortaya çıkmış ve Türkçülük akımının hem eylemsel hem de zihinsel faaliyetlerini duraksamaya uğratmış olan Anadoluçuluk akımının fikrî temelleridir. Anadoluçuluk düşüncesi temelde yayılmacı değil, benimseyici ve kabullenici bir anlayışın temsil edilmesi anlamına gelmektedir (Muşta, 2015: 1313). Dönemin şartlarına uygun olarak bu anlayış realist temellere dayandırılabilir. Fakat, kültürel olarak tarih çalışmalarını etkilediğini belirtmek durumundayız. Anadoluçuluk akımının, Anadolu’yu bir Türk yurdu olarak benimseme fikrinin yanı sıra, daha sonra bu anlayışı savunan kişi ve kadroların anlayış farklılıkları ile böyle bir engellemeye sebep olduğunu söylemek mümkündür. Anadoluçuluk fikrini savunan kadrolardan milliyetçi – muhafazakâr düşünürlerin etkisiyle Türk Düşüncesi, İslam üst başlığı altında incelemeye alınmıştır (Muşta, 2015: 1313). Böylece, Türk Düşüncesi dendiğinde akla ilk gelen İslamî devir olmuştur. Bir sorun tespiti yapmak ve bu tespitin ışığında sorunu çözmek açısından önemini belirtmek adına değindiğimiz bu konu, Türk Düşüncesinin bütünlüklü yapısına erişmek anlamında atılacak önemli bir adımdır. Henüz İslamî dönem Türk düşüncesinin de tüm yönleriyle felsefî bir bakış açısıyla aydınlatılmamış olduğu gerçeğine de dayanarak, Türk Düşüncesini bütünlüklü bir yapı olarak gören anlayışa sahip olunduğunda tüm dönemlerin somut bilgilerine ulaşılabileceği sonucu doğmaktadır.

Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri beşinci cildinde, modern dönem Türk Düşüncesinin ahlaki ve ebedi düşünce temsilcilerine yer vermektedir. Ahlak ve edebiyat alanları kültürel özelliklerin direkt olarak yansıtıldığı ve yerel kültüre ait felsefenin bilgilerini veren alanlar olarak önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti’nde ahlak alanında yapılmış

çalışmalar iki bine yakın bir rakamla ifade edilmektedir (Bolay, 2015: 3198). Bu nicelik, Osmanlı aydınlarının ahlak kavramı ve ahlaki bir yaşamın gereklilikleri üzerinde düşünmüş olduklarını ve bu konuyu önemli gördüklerini ifade etmektedir. Ahlak düşüncesi sahasında Osmanlı aydınlarının fazlaca düşünmüş olmalarının, İslam dini ile yerel kültürün birleşmesiyle ortaya çıkan tasavvuf anlayışından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü İslamiyet'ten önceki Türk Kültürüne ait yasalar incelendiğinde, bireysel ve toplumsal ahlak yasalarının üzerinde durulduğu görülmektedir. Türkler, bu ahlak yasalarını, İslam dinini kabul ile birlikte tasavvuf paydasında toplayabilmişlerdir. Türkler, İslam tasavvufuna özgün fikirlerle sahip birçok düşünür kazandırmışlardır. Bu, özdeki kültürün tamamlayıcı etkisinden kaynaklanmaktadır. Ahlak, aynı zamanda toplumsal olarak yaşanan değişmelerde bir arada tutucu bir gücü de ifade etmektedir (Erdem, 2015: 3199). Yeni bir devlet kurma ve bu devletle birlikte geleneksel anlayıştan modern anlayışa geçiş yapan Türk toplumunda da, değişim sırasında bir toplumsal bunalım ve çözülme yaşanmaması açısından ahlak üzerinde fazlasıyla durulmuştur. Toplumsal dönüşüme denk gelen dönemler olan Tanzimat Fermanı'nın ilanından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte yüze yakın ahlak eseri yazılmıştır (Erdem, 2015: 3199). Bu eserler, ekseriyetle kurumsal direktifler dahilinde yazılmış ve toplumsal dönüşmeye karşı otorite tarafından bir otokontrol mekanizmasının ahlak kavramı üzerinden kurulması amaçlanmıştır. Tanzimat'tan günümüze kadar olan tarihsel süreç içerisinde ahlak düşüncesi başlığı altında, kişisel düşünce anlamında modern dönem Türk Düşüncesinin özel yargılarını ifade eden ve eserin inceleme alanına dahil edilmiş düşünürler şunlardır: Abdullah Behçet (?), Abdullah Şevket, B. Mahmut Hamdi İçelli (?), Abdurrahman Şeref (D.1853- Ö.1925), Ahmet Besim (?), Ahmet Cevat (?), Ahmet Nazif (D. ?- Ö.1858), Ahmet Nebil (D.1881- Ö.1914), Baha Tevfik (D.1881- Ö.1914), Ahmet Rifat Efendi (D.1312- Ö.1895), Ali Kemal (D.1867- Ö.1922), Ali Seydi (D.1870- Ö.1933), Ali İrfan Eğribozi (?), Hasan Hüsnü Doyrani (D. ?- Ö.1897), Hüseyin Hüsnü (D.1848- Ö.1911), Hüseyin Remzi (D.1839- Ö.1896), Ali Rıza (?), Mehmet Sait Efendi (D. ?- Ö. 1921), Mehmet Fazıl (D. ?- Ö. 1882), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (D.1877- Ö.1942), Muslihiddin Âdil (?), Rıfat (?), Mehmet Sadık Rıfat Paşa (D. 1807- Ö.1856), Selanikli Hilmi (?), Ömer Ferit Kam (D.1864- Ö.1944), Ahmet Hamdi Akseki (D. 1887- Ö.1951), Celal Nuri İleri (D.1882- Ö.1938), Enver Behnan Şapolyo (D.1900- Ö.1972), M. Münir Raşit Öymen (D.1904- Ö.1997), M. Yaşar Kandemir (D.1939-), Mustafa Namık Çankı (D.1883- Ö. 1965), Mehmet Ali Ayni (D.1869- Ö.1945), Mustafa Rahmi Balaban (D.1888- Ö. 1953), Nurettin Topçu (D. 1909- Ö. 1975), Osman Pazarlı (D. 1896- Ö. 1981), Ömer Nasuhi Bilmen (D.1882- Ö.1971), Takiyettin Mengüşoğlu (D.1908- Ö. 1994), Recep Kılıç (D.1958 -), Cafer Sadık Yaran (D.1964 -).

Eserin beşinci cildinin ikinci bölümü Tanzimat'tan günümüze dek olan süreçte edebî düşünce temsilcilerinin incelenmesine ayrılmıştır. Ahlakî düşünce, kendini ifade etmede edebî yöntemi kendine araç olarak seçmektedir. Bir topluma ait ahlak değerleri ve kültürel değerler o toplumun edebî eserlerinde kendilerine yer bulurlar. Diğer bir ifadeyle edebî eserler, toplumun genel ahlak yasalarını yansıtır. *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri'nde* de ahlakî ve edebî düşünce temsilcilerinin tek bir ciltte toplanmasının nedeni olarak, birbirlerine tamamlayıcı nitelikte olmaları ve bir bütünü ifade etmeleri olarak tespit edilmiştir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Türk toplumunda meydana gelen Avrupa eksenli değişim, edebiyat alanında da kendini göstermiştir. Bu doğrultuda geleneksel anlayışa sahip Türk aydını tiyatro, roman, gazete, hikaye gibi edebî türlerle tanışmış ve bu alanda Avrupa'da yazılmış eserleri okuyup nakletmiştir (Bolay, 2015: 3524). Türk aydınının yeniye kabulü sırasında eskiyi tamamen tasfiye sürecine girdiği ve bu yüzden kültürel çalışmaların bütünlüklü yapı karşısında yara aldığını söylemek mümkündür. Türk aydını yenileşme dönemi sırasında kendine örnek aldığı ve etkilendiği düşünürlerin fikrî baskısına karşın kendini muhafaza edememiştir (Bolay, 2015: 3524). Bu tutumu, Türk felsefesi tarihi çalışmalarının başlangıcını geciktiren bir anlayış olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları genelde bir yerel kültür anlayışına dayanmaktadır. Türk Felsefesinin bilgilerine erişmek kültürel bir düşünce algısının bütünlüklü olarak tahayyül edilmesi ve bu anlayışla çalışılmasıyla mümkün olacaktır. Tanzimat'tan günümüze kadar geçen süre içerisinde Türk Düşüncesinin edebî düşünce temsilcileri, eserin beşinci cildinde şu kişiler özelinde ele alınmıştır: Ziya Paşa (D.1825- Ö.1880), İbrahim Şinasi (D.1826- Ö. 1871), Abdülhak Hamid Tarhan (D.1851- Ö.1937), Tefik Fikret (D.1867- Ö.1915), Mehmed Âkif Esoy (D.1873- Ö. 1936), Yahya Kemal Beyatlı (D.1884- Ö.1958), Halide Edip Adıvar (D.1884- Ö.1964), Nazım Hikmet Ran (D.1902- Ö. 1963), Peyami Safa (D.1899- Ö.1961), Ahmet Hamdi Tanpınar (D.1901- Ö.1962), Necip Fazıl Kısakürek (D.1905 – Ö.1983), Sâmîha Ayverdi (D.1905- Ö. 1993), Mehmet Kaplan (D.1915- Ö. 1986), Cemil Meriç (D. 1916- Ö.1987), Ahmet Kabaklı (D.1924- Ö.2001), Sezaî Karakoç (D. 1933 -), Alev Alatlı (D.1944 -), Hüseyin Nihal Atsız (D.1905- Ö. 1975).

İdarî, iktisadî, sosyal, felsefî, bilimsel, ahlakî ve edebî düşünür temsilcilerinin ardından Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri kitabının altıncı cildi dinî bilgi genelinde incelenmiştir. Dinî düşünce, Türk aydınları tarafından Tanzimat'ın ilanı ile başlayan süreçte ortaya çıkan İslamcılık ve İttihad-ı İslam akımlarıyla temsil edilmiştir (Bolay, 2015:3878). İslamcılık fikri, Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin Türk devletinde neden benzerlik göstermediği sorusuna, İslam'ın bu konuda bir engel teşkil edip etmediği hakkında verilmiş cevaplar neticesinde ortaya çıkmıştır. İslamcılık, Avrupa'da bilimsel kabullerin doğruluğu

üzerinden ilerlemenin sağlanmasına karşılık olarak, Türkiye’de mutlak doğruların dini kurallarla kabul gördüğü ve bu yüzden de İslam dininin, ilerlemenin önünde bir engel teşkil ettiğini savunanlara karşı çıkan görüş olarak doğmuştur. Modern dönemde meydana gelen toplumsal değişmelerle birlikte, bilimsel ve özgürlükçü yapının hakim olmaya başlaması, gelişim ve ilerlemenin önünde din olgusunun olup olmadığı fikrini de tartışmaya açmıştır. Aynı zamanda, dağılma dönemine girmiş olan imparatorluğun halkını bir arada tutmak için de yine dini akımlara başvurulmuştur. Bu bağlamda Cemaleddin Afganî İslam ülkelerini dolaşarak tüm Müslümanları İslam halifesi olan Osmanlı padişahının etrafında toplanmaya davet etmiştir (Bolay, 2015: 3879). Bu çerçevede Türk Düşüncesinin modern dönemine geçiş sürecinde dini düşünce tartışmalarla birlikte kendi kendini meydana getirmiştir. Bu tespitin nedeni, bir gerçeklik olarak din olgusunun her bilimsel gelişme karşısında tartışmaya konu edinilmesidir. Türkiye’de de hem modern döneme geçiş sürecinde hem de modern dönemde dini düşünce kalıpları tartışılmaya devam edilmiştir.

Gelinen aşamada, eserin altıncı cildinin öznel anlamlar olarak konu edildiği ve bütünü meydana getiren dinî düşünce temsilcilerine yer vermek doğru olacaktır. Tanzimat’ın ilanından günümüze dek modern Türk Düşüncesinin dinî anlayışını oluşturmuş düşünürler, eserde sınırlandırıldığı ölçüde, şunlardır: Şeyhülislam Musa Kazım Efendi (?), Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi (D.1869- Ö. 1954), İsmail Hakkı İzmirli (D.1869- Ö. 1944), Said Nursi (D.1878- Ö.1960), Kamil Miras (D.1875- Ö.1957), Elmalılı Hamdi Yazır (D.1878- Ö.1942), Mehmet Şemsettin Günaltay (D.1883- Ö. 1961), Ahmet Hamdi Akseki (D.1887- Ö.1951), Halim Sabit Şibay (D. 1883- Ö.1946), Ali Rıza Sağman (D.1887 – Ö. 1964), Hüseyin Atay (D. 1930-), Hayrettin Karaman (D.1934 -), Mehmet Sait Aydın (D.1943-), Hasan Onat (D. 1957 -), Sönmez Kutlu (D. 1963-).

Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri, genel anlamda Türk düşüncesinin modern dönemini kapsayan bir eserdir. Eserin tamamına yakını ifade eden ilk altı cildi de bu kapsam dahilinde hazırlanmıştır. Ancak hem bütüne dair fikir ortaya koymak hem de tümel olarak Türk Düşüncesi tarihinin bir parçası olduğunu belirtmek açısından editör tarafından yedinci ve son cilt Türk dünyası temsilcilerinin görüşlerine ayrılmıştır. Bu cilt Türkiye sınırları dışında yaşayan ancak Türk Düşüncesini meydana getiren düşünürlerle sınırlandırılmıştır. Özel olandan genel olana ulaşma basamağında bu kapsam tarafımızca da dikkate alınması gereken bir çalışma olarak görülmektedir. Zihni açıdan son ciltteki çalışma, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları için tümele ulaşma fikri vermektedir. Bolay, Türk dünyası düşünce temsilcilerinin ele alındığı bu cilt için yetersiz fakat bir başlangıç olarak önemli olduğunu vurgulamaktadır (Bolay, 2015: 4553). Kapsam dahilinde *Tanzimat’tan Günümüze Türk*

Düşünürleri'nin yedinci ve son cildinde öznel anlamda kendilerine yer verilen Türk dünyası düşünce temsilcileri şunlardır: Muhammed Abduh (D.1849- Ö. 1905), Şihabuddin Mercânî (D. 1818- Ö.1889), İsmail Gaspıralı (D.1851- Ö.1914), Muhammed Bayram El-Hamis (D.1840- Ö. 1889), Rızaeddin Bin Fahreddin (D.1859- Ö.1936), Hüseyinzade Ali Turan (D.1864- Ö.1940), Abdürreşid İbrahim (D.1857- Ö.1944), Ebubekir Efendi (D.1835- Ö.1880), Musa Carullah Bigiyev (D.1875- Ö.1949), Hüseyin Cavit (D.1882- Ö. 1941), Mehmet Emin Resulzade (D.1884- Ö.1954), Syed Muhammed Naqup At-Attas (D. 1931-), Daryuş Şâyegân (D. 1935- Ö. 1984), Abduşükür Muhammedemin (D.1933- Ö. 1995), Selahaddin Halilov (D.1952-), Gönül Bünyadzâde (D.1974 -).

Tümevarım başlığı altında, *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri* eserinin özel yargıların anlamlandırılması, sınıflandırılması ve başlıklar halinde genel olan yargıya ulaşılması adımlarını incelediğimiz bu bölümde görülmektedir ki; başlangıcından günümüze kadar olan süreç dahilinde bir Türk Felsefesi Tarihi yazımını gerçekleştirmenin en doğru yolu, veriler ortaya koyabilmektir. Modern dönemi ifade eden bu eserde, eldeki veriler güncel ve ulaşılması kolay verilerdir. Bu yüzdendir ki, kaynak teminin kolaylığı açısından, Türk Felsefesi Tarihinin yazılmasına en elverişli dönem modern dönemdir. Bunun yanı sıra yakın tarih içerisinde Türk toplumunun geçirmiş olduğu fikrî değişimlere bakacak olursak en karmaşık dönemlerden biri olduğu da gerçektir.

Uygulamadaki doğruluk açısından *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri* eseri, genel anlamda Türk Felsefesi Tarihi yazımı için bir yöntemsel uygunluk da ifade etmektedir. Yöntem olarak, en özel olandan, düşünürlerin savunularından yola çıkılarak ortaya konan eserde sonuçta bütünlüklü bir modern dönem Türk düşüncesi yansıtılabilmektedir. Bütünlüklü bir yapı olarak Türk Felsefesi Tarihi yazımı, kültürel öğelerin özel yargılar olarak belirlenmesi, anlamlandırılması ve sınıflandırılması ile başlamalıdır. Ardından bu sınıflandırma, ortak görüşler paydasında kendi başlıklarını meydana getirecek ve bu başlıklar artarak Türk Felsefesinin dönemlerini oluşturacaktır. Dönem başlığı olarak genel ancak Türk Felsefesi Tarihi bütünlüğünün özel yargısını ifade eden bu dönemler, sınırları dahiline girdikleri tarihi çağların özellikleri ile incelenmeli ve bu konuda anakronizme düşülmemeye dikkat edilmelidir. Tümevarım yöntemi ile elde edilecek özel yargıların tarihselliğe uygun incelenmesiyle bu anakronizm tehlikesinin önüne geçilebilecektir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının diğer dönemleri de özel anlamlı parçaların bilgisine erişildikten sonra oluşturulacağından, yeni bilgiler kendisinden sonraki her dönemi etkileyen görüşleri doğuracaktır. Bu anlamda söylemek istediğimiz, Türk Düşüncesinin modern dönemine ait bilgiler, kültürel birikimin ortaya

çıkarılması ve Türk Felsefesi Tarihinin ilk ve orta çağlarının da meydana getirilmesi sonucunda, hem kendi sonuçlarının sebeplerine ulaşacak hem de bazı değişmelere uğrayacaktır.

2.5. Türk Felsefesi Tarihi Yazımında Karşılaşılan Zorluklar

Türk Felsefesi Tarihi yazmanın zorlukları, bütünü sorununun ifade edilebilmesi anlamında, tarih yazıcılığının ve de felsefe tarihi yazıcılığının zorluklarıyla direkt olarak ilgilidir. Daha önce meydana gelmiş olan bir olayı kayıt altına almak anlamında tarih yazmak, o tarihi yazan için kendiliğinden bir zorluktur (Bayrakdar, 1991: 36). Tarihi yazan, kendisinin içinde bulunmadığı, doğrudan şahit olmadığı olayları ve durumları belirli kaynaklardan elde edeceği bilgilerle sistemli bir hale getirir. Doğrudan dahil olunmayan yazmak, tarih yazıcısı için zihinsel bir zorluğu da ifade eder aynı zamanda. Çünkü bugünün şartlarından tamamen sıyrılarak, olayın gerçekleştiği zamana uygun şartları göz önünde bulundurma zorunluluğu vardır. Yazılacak olan tarihin şartları hangi sonuçları doğuruyorsa ve bu şartlar neyi gerektiriyorsa yazılacak olan tarihte bu bilgiler doğrudan verilmelidir. Düşünce tarihi yazıcılığının zorluğu ise, tarih yazımının zorluğuyla birlikte, düşüncenin kendi doğasından gelen zorlukları da barındırır. Daha önce meydana gelmiş düşünce hareketleri, düşüncelerin tarihsel olaylara yansımaları ve doğurduğu sonuçlar düşünce tarihini oluşturur. Düşünce tarihi yazıcısı ise, tarih yazıcısının sorumlulukları ile birlikte aynı zamanda incelediği olaylara felsefenin bakış açılarını da yansıtmak zorundadır.

Bir topluma dair felsefi düşüncenin ortaya çıkarılması ve hatta bu felsefenin sistemleştirilerek bir tarihsel çizelge ile sunulabilmesi, düşünce tarihi geleneği olmayan toplumlar için oldukça güçtür. Çünkü felsefe ve felsefeye ait olan, tarihsel süreç içerisinde kendini apaçık göstermez. Savaş gibi olaylar veya sanat, bilim, siyaset gibi alanlardaki gelişmeler tarih içerisinde hem kayıt altına alınabilme hem de etkisi uzun süre devam etme özelliklerinden dolayı kendine kolaylıkla yer edinebilirler. Felsefenin ise tüm bu olaylara ve gelişmelere etki edebilme, her birinin hem nedeninde hem de sonucunda var olmak gibi bir özelliği olduğundan, felsefenin tarihini yazabilmek geniş kapsamlı ve titizlikle yürütülmesi gereken bir çalışmadır. Felsefenin kendini açıkça göstermeyeceği ve bir olayın felsefe ile ilgili olup olmadığını ortaya koyabilmenin de felsefe süzgecinden geçirilmesi gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, Türk Felsefesi Tarihi çalışanlarının bir düşünce tarihi geleneğimiz olup olmadığını ortaya çıkarmak gibi önemli bir görevi bulunmaktadır. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları Türk Kültür Tarihinden yola çıkılarak düşünce tarihi geleneği sorgulaması yapmak durumundadırlar. Ancak bu gereklilik her adımda bir başka konuya dahil olacağından, titizlikle yürütülmesi gereken bir süreçtir.

Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları, felsefe tarihi yazmanın koşullarını yerine getirmek gibi önemli bir konunun sorumluluğu altında oldukları gibi aynı zamanda, Türk Tarihine ve özellikle Türk Tarihinin kültürel birikimine de hâkim olmak durumundadırlar.⁷⁸ Burada bizi bekleyen temel sorun Türk Tarihinin kültürel birikiminin sistemli bir şekilde günümüze dek incelenmemiş olduğu gerçeğidir.

Çalışmanın bu başlığı altında incelenenler, Türk Felsefesi Tarihi araştırmalarına başlangıçta nasıl yaklaşmamız gerektiğini bilmemiz açısından önemlidir. Türk felsefesi tarihi çalışmalarının zorlukları, araştırmacıların gözünde çalışmaya dair bir bakış açısı geliştirecektir. Bir konu hakkında çalışmaya başlamadan atılması gereken ilk adım sorun tespiti yapmaktır. Çalışmanın yapılmasını bugüne dek engellemiş olan faktörler saptandığında, bu engellere karşı uygulanacak yöntemlere dair fikirler oluşacak ve bu engellere karşı kullanılacak yöntemler belirlenebilecektir. Cumhuriyet dönemi Türk Felsefesi Tarihi yazıcılığının sorunlarını incelediğimiz çalışmamızda Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının karşısında duran zorlukları “tarihsel”, “düşünsel”, “kültürel” ve “karakteristik” zorluklar olmak üzere dört ana başlık altında toplanmış ve araştırmanın sonuca gitmesi yolunda yavaşlatıcı, zorlayıcı diğer etmenler bu dört başlık altında incelenmiştir.

2.5.1.Tarihsel Zorluk

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının önünde duran en büyük zorluklardan bir tanesi, Türk Tarihinin incelenebilmesi zorluğudur. Çünkü Türk Tarihi coğrafi, mitolojik ve diğer unsurlarıyla özellik olarak dağınık bir halde bulunduğundan, tematik olarak bile Türk Tarihinin içerisinde araştırma yapmak başlı başına güçtür. Bu zorluğun nedeni, sınırları belirlenen araştırma konusunun Türk Tarihi içerisinde farklı coğrafyalarda, farklı inanış biçimleriyle meydana gelmiş olması ve bunun kaynaklarının çok az olması, farklı dillerle ifade edilmiş ve aktarılmış olması da önemli bir etkindir. Tarihsellik, Türk Felsefesi tarihi çalışmalarının ana gövdesini oluşturacak bir özelliktir. Türk Tarihinin tüm süreçleri boyunca felsefenin alanına giren konuların ayıklanması, bu konuların felsefi bir bakış açısıyla incelenmesi ve ardından edinilen bilgilerden doğacak olan Türk Felsefesinin, felsefe tarihinin bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Türk tarihinin felsefi bir bakış açısıyla, felsefenin ölçütleriyle incelenmesi, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bir öncülü konumundadır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını yaparken, Türk Tarihinin kültürel açıdan incelenmesi gerekmektedir. Bu da Türk Kültür Tarihini ortaya çıkarma gereksinimini doğurur. Türk

⁷⁸ Türk felsefe tarihi araştırmacılarının sorumlulukları çalışmanın *Bir Felsefe Tarihiçisi Bilinci: Bilinmeyene Olan Merakın Peşinden Gitme* başlığı altında ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

Tarihinden ortaya çıkarılacak bir Türk Kültür Tarihi, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının temeli olma özelliğini taşıyacaktır. Tüm bu gerekçeler dahilinde Türk Tarihinin yapısal zorluklarından kaynaklanan zorluklar da sistemli bir Türk Felsefesi Tarihini tüm yönleriyle ortaya koyma noktasında büyük bir engeldir (Bıçak, 2010: 26).

Türk Tarihi denildiğinde coğrafya olarak çok geniş bir alan ifade edildiğinden, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının Türk Tarihinden kaynaklanan coğrafya problemi doğmaktadır.⁷⁹ Tarih boyunca Türklerin izlerine dünyanın farklı coğrafyalarında rastlanılabildiğinden dolayı Türk Felsefesinin bilgilerini bu coğrafyalarda aramak zorlu ve zaman alıcı bir çalışma olacaktır (Bıçak, 2010: 26). Burada karşımıza çıkan sorun, Türk Felsefesi Tarihinin izlerini çok geniş bir coğrafyada arayacağımızı gösteren sorundur. Çok geniş coğrafyalara yayılmış olan Türk Tarihinde, birden fazla medeniyetle ve toplumla iletişime geçilmiş olduğu, bu medeniyet ve toplumlarla farklı alanlarda bir etkilenmenin söz konusu olduğu görülmektedir (Bıçak, 2010: 26).

Türklerin, tarihleri boyunca farklı medeniyetlerle etkileşim içinde olması birden fazla alanı ifade ettiği gibi, bu alanlardan bir tanesi de elbette kültürel alandır. Türkler tarih boyunca farklı medeniyetlerle iletişim halinde olmuş ve gerek kültürlerini o medeniyetlere aktarmış gerekse o medeniyetlerin ve toplumların kültürlerinden etkilenmişlerdir. Felsefi bilgiye giden yolda kültürel bilgilerden yararlanılacağı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bunu birden fazla ve birbirinden çok uzak coğrafyalarda aramak zorunluluğu karşımıza çıkmaktadır. Bu arayış boyunca Türk Kültürüne hâkim olunması bir zorunluluk olduğu kadar, Türklerin etkileşim halinde olduğu ve kültürel alışverişte bulunduğu medeniyetlerin ve toplumların kültürlerini öğrenmek ve bu kültürlerle hâkim olmak gerekmektedir. Çünkü iletişim, bir sentezi de beraberinde getirir. Türkler, iletişime geçtikleri ve kültürel alışverişte bulundukları toplumların kültürleriyle kendi kültürlerini bir zorunluluk olarak sentezlemişlerdir.

Türklerin tarih boyunca iletişimde olduğu medeniyetlerin ve toplumların kültürlerine hâkim olmanın öncülü de bu kültürü oluşturan ve kültürün ifade biçimi olan dilleri öğrenmek ve anlamaktır (Bıçak, 2010: 16). Bir toplum veya medeniyet kendi kültürünü en sade biçimiyle kendi dilinde ifade eder. Toplumun dili, o toplumun ihtiyaçlarından doğduğu için ve kültür özellikleri de bu ihtiyaçlardan doğan eylemlerle meydana geldiği için kültürü yansıtan en büyük araç dildir. Kısacası dil, kültürün ifade edilme biçimidir. O kültüre dair bilgilerin doğru bir

⁷⁹ Karşılaşılan bu problem sonucunda Türk felsefesi tarihi çalışmalarının alanı genişlemekte ve araştırılması gereken farklı konu başlıkları ortaya çıkmaktadır. Fakat Türk felsefesi tarihi çalışmalarının başlangıcını ortaya çıkaracak olan bu çalışmalarda, belirlenen tarihsel zorluğun farklı başlıklar altında daha fazla araştırma alanı açıyor olması, başlangıca ulaşma noktasında doğru bir yöntem kullanıldığını ifade etmektedir. Tarihsel zorlukların saptanabilmesi ve bu zorlukların aşılabilmesi ile birlikte Türk felsefesi tarihinin başlangıcı saptandığında, üzerine inşa edilecek olan diğer birikimler için bir yol çizilebilecektir.

şekilde elde edilmesinin yolu, ifade biçimini öğrenmekten geçer. Türk Tarihi, yazılı kaynaklarını kendisi üretmemiş bir tarihsellik özelliği taşıdığından dolayı hem Türklerin tarih boyunca iletişim halinde olduğu medeniyetlerin kültürlerini anlamak açısından bu dilleri öğrenmek hem de Türkler ve Türk Kültürü hakkında, etkileşime geçilen toplumların görüşlerini öğrenmek açısından bu kültürlerin dillerine hâkim olmak mühimdir. Bu anlamda Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları kapsamlı bir dil öğrenme koşuluyla karşı karşıyadır. Felsefe tarihçiliği aynı zamanda filoloji ile birlikte ilerleyebileceğinden, Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları da Türk Tarihinin bütün yaşayan ve ölü dillerinin bilinmesini gerektirmektedir. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları tarih boyunca Türklerin farklı coğrafyalarda etkileşimde bulunduğu kültürlerin saptanması ve bu kültürlerin dillerinin öğrenilmesi noktasında sorumludurlar. Bu zorluk kurumsal bir Türk Felsefesi Tarihi araştırması yapılması şartıyla, bu dillere hâkim dil bilimcilerin yardımı sayesinde aşılabilecektir. Fakat yine de bu metinlerdeki kültürel birikimi ve buradan doğacak olan felsefeyi sezecek olan Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarıdır.

Türk Tarihinin yazılı kaynakları konusu, burada üzerinde durulması gereken ve Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının önünde duran tarihsel zorluklardan bir tanesi ve en önemlisidir. Üzerinde çalışılan konu Türklerin felsefesini ortaya çıkarmayı hedeflediğinden ve felsefenin aktarımını sağlamanın en önemli yolunun da yazı olduğu kabul edildiğinden dolayı (Uygur, 2002: 108), Türk Tarihinin sözlü kültüre dayanıyor olması, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının en önemli tarihsel zorluğudur. Bir olayın veya fikrin uzun bir süre muhafaza edilebilmesinin tek yolu yazılı bir metne dökmektir. Karşılıklı konuşmaya dayanan sözlü iletişim her ne kadar duyguları yansıtsa da belirli bir süre kendi anlamıyla aktarılacaktır. Süreç içerisinde mutlaka bu olay veya fikir farklı sözcüklere dökülecektir. Yazılı metne dayanmayan olaylar veya fikirler tarihsellik bağlamında değerlendirilemez. Türk Tarihinin en eski dönemlerine ait kaynakların büyük bir çoğunluğu Türkler tarafından telif edilmemiş olan eserlerdir. En eski bilgilerden bugüne kadar Türk Tarihi hakkında yine Türklerin bıraktığı yazılı eserler elimizde olsa da çok yönlü bir araştırmaya girişecek ve Türk Tarihini tüm açılardan kavrayacak nitelikte yerel kaynak eksikliğinin Türk Tarihi açısından bir problem olduğu bilinmektedir. Türkler tarafından telif edilmiş olan eserlere felsefenin bakış açısıyla yaklaşmak kültürel özelliklerin doğrudan aktarılması noktasında kolay olduğu gibi, tarihsel süreç içerisinde etkileşim halinde olunan toplumlardan aktarılan bilgilerin öncelikle yerel kültür çerçevesinde incelenmesi, ardından da felsefenin bakış açısı ile bilgi elde edilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Tarih boyunca Türkler, destanlar ve söylencelerden oluşan sözlü kültür geliştirmişler ve yaşanan olaylar hakkında sistematik şekilde bir kayıt tutma yoluna gitmemişlerdir. Türk Tarihinin en eski bilgileri, kaynakları itibarıyla Türklerin savaş, göç, alışveriş gibi yollarla iletişime geçtiği toplumların

devlet raporlarında, kişisel anı kitaplarında veya o milletlerin tarihçilerinin telif eserlerinde aktarılmıştır. Böylece tarihsel sorun olarak karşımıza, bilginin doğruluğu problemi çıkmaktadır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıcını ifade eden bir çalışma olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda da bilginin doğruluğu koşuluna tüm dikkatin verilmesi gerekmektedir. Türk Tarihini araştırma noktasında edinilen bilgilerin tarihi kaynaklardan alınıp alınmadığı başlıca bir kontrol gerektirmektedir. Özellikle felsefi bakış açısıyla incelenecek olan olaylara bu noktada ulaşmak daha da zorlaşmaktadır. Çünkü evrensel tarih anlayışında tutulan kaynaklar genellikle savaşlar tarihi ve coğrafyaların tarihidir. Türk Tarihinde kültür tarihi, düşünce tarihi anlayışlarının henüz tam olarak gelişmemiş olması, evrensel tarihin katı tarihselliğine olan farklı bakış açılarının ortaya çıkmasını engellemektedir. Düşünce tarihi olarak incelenebilecek nitelikte olan bilgiler yine bu evrensel anlayış içerisinde süzülecek bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu noktada unutulmamalıdır ki, kaynak yetersizliği problemi Türk tarihinin en eski dönemlerine aittir. Tarihsel süreç ilerledikçe Türk Tarihinde kaynaklara erişebilme sorunu giderek ortadan kalkmaktadır. Türk dillerinin farklı kollarında telif edilmiş eserler, tarihsel çizelgenin bugüne yakın bölümlerine bakıldığında kolayca öğrenilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle Türk Felsefesi Tarihinin başlangıcı çalışmalarının kaynakları farklı medeniyetlerin kaynaklarının ve az sayıdaki yerel kaynakların birlikte incelenmesiyle ortaya çıkacak ancak diğer kaynaklar yalnızca Türk dilinin farklı kollarından Türkiye Türkçesi'ne yapılacak olan çevirilerle elde edilecektir. Türk Felsefesi Tarihinin bilgilerine ulaşma yolunda bunun önemli bir çalışma gerektiriyor olduğu bir gerçektir.

Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının karşılaşacağı tarihsel zorluklardan bir diğeri, kaynakların kullanımıdır (Bayrakdar, 1991: 37). Yukarıda bahsedildiği gibi bu kaynaklarla ilgili bir dil problemi olduğu ve kaynaklara ulaşma noktasında karşılaşılan zorluklar açıktır. Ancak halihazırda elimizde Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına rehberlik edecek olan kaynak sayısı da azımsanmayacak kadar azdır. Yalnızca Türk Felsefesi Tarihinin başlangıcının aydınlatılmasını sağlayacak olan, Türk Tarihinin en eski bilgilerini aktaracak olan kaynaklara ulaşmakta zorluk yaşanmaktadır.⁸⁰ Türk Kültürünü anlatan yerli ve yabancı kaynakların, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları tarafından listelenmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Bu kaynakların listelenmesi, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında başlangıç problemi çözüldüğü an, ortaya çıkacak olan ihtiyacı gidermek açısından çok önemlidir. Türk Felsefesi Tarihinin başlangıç probleminin henüz çözülmemiş olması, diğer çalışmalar için araştırmacılara bir engel teşkil etmemektedir. Cumhuriyet dönemi Türk Felsefesi Tarihi çalışanları kütüphanelerimizde

⁸⁰ Cumhuriyet dönemi Türk felsefesi tarihi çalışmaları konusu ile ilgili yapılan bu tespit, literatür açısından bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Kaynaklara erişimin zor olduğu konusu Türk felsefesi tarihi araştırmacıları tarafından kabul edilmiş ve elde bulunan kaynakların bir listesinin çıkarılması göz ardı edilmiştir.

bulunan ve araştırma dahiline giren eserleri tasnifleyerek kullanıma hazır hale getirmelidirler (Bayrakdar, 1991: 37). Yetersiz olan kataloglar güncellenmeli ve Türk Felsefesi Tarihi çalışma alanına giren eserler belirlenmelidir.⁸¹ Hali hazırda diğer Türk devletleri başta olmak üzere farklı devlet arşivlerinde ve kütüphanelerinde bulunan eserler de bu çalışma kapsamına alınmalıdır. Türk Tarihi ile ilgili eserler ve doğrudan Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları kapsamına giren Türk devletlerinin kültürel eserleri bu çalışmanın kapsamında bulunmaktadır. Bu anlamda Türk felsefe dünyasındaki eksiklik Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının önündeki çok büyük bir engel ve aşılması gereken önemli bir zorluktur. Bu zorluğun aşılmasında görev akademik çevrelere düştüğü kadar, resmi devlet kaynaklarının da bu konuda adım atması gerekmektedir (Bayrakdar, 1991: 37).

Türk Tarihinin bütünü göz önünde bulundurulduğunda tarihsel olarak bir bütünlüğün tam olarak sağlanamadığı, elimizde olan eserlerden anlaşılmaktadır. Bunun sebebi olarak farklı kültür ve inanış etkileri görülebilmektedir. Ancak Türk tarihçileri de bu bütünlüğün sağlanamaması konusunda fazlasıyla sorumludurlar. Farklı anlayışlarla yazılan Türk tarihlerinde, eksiklikler göze çarpmaktadır. Bu durum gerek bilgisizlikten gerek de belirli bir anlayışın fazlasıyla hâkim olması sebebiyle tarihçi tarafsızlığından ödün verilmiş olması durumlarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Osmanlı tarihçileri, tarih yazımı sırasında Türklerden ve dolayısıyla Türk Tarihinden genellikle bahsetmemişlerdir (Bıçak, 2010: 26). İslam kültürünün Osmanlı tarihçileri tarafından benimsenmiş olması dolayısıyla böyle bir yol izlenmiştir. Türk Tarihinden bahsetme noktasında ise yalnızca Osmanlı hanedanının köklerine inme noktasında bahsedilmiş ve çalışmalar bununla sınırlı bırakılmıştır (Bıçak, 2010: 26). Osmanlı'ya mensup olanların Oğuz Boyları içerisindeki yerinin gösterilmesiyle yetinmişlerdir. Bu durum ise kendilerinden sonraki tarih araştırmacılarına bir miras olarak kalmıştır. Ortaya çıkan kopukluk sayesinde Türk Tarihi araştırmaları gecikmeli olarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı, Türk fikir dünyasına giren yeni görüşler de bu durumdan kaynaklanmış olan sorunları perçinlemiştir. Henüz kendi köklerini araştırma bilincine erişememiş olan Türk tarih ve felsefe araştırmacıları bir de Batı'nın tarihçiliğe ve felsefeye bakış açılarından etkilenmiş ve sorun daha da büyük bir hal almıştır. Türk Felsefesi Tarihi araştırmaları bakımından bu dönem fazlasıyla ilgisiz geçen bir dönem olmuştur. Bugünkü tarihten iki asır önceye baktığımızda, dünyanın farklı milletlerinde de, ortaya çıkan

⁸¹ Bu noktada karşımıza bir kez daha Türk felsefesi tarihi çalışmalarının kurumsal bir kimlik altında sistematik şekilde incelenmesi gerekliliği çıkmaktadır. Başlangıç problemine odaklanan araştırmacıların, Türk felsefesi tarihinin diğer öğeleri için bir hazırlık içerisinde olmaması, kurumsal anlamda, bir görev dağılımı eksikliğinin bir göstergesidir. Yapılması gereken, başlangıç problemiyle ilgilenen ve başlangıç problemi çözüldükten sonraki altyapıyı hazırlayacak olan araştırmacıların farklı kişiler olarak belirlenmesidir.

milliyetçilik düşüncesi, kendi kültürlerine ait bilgilere yoğunlaşmış ve kendi düşünce tarihleri ile ilgili ortaya çıkarılması gereken olgulara ulaşmış olduklarını görebiliyoruz (Bayrakdar, 1991: 37). Bahsedilen engellerin doğurduğu bir sonuç olarak Türkiye’de bu çalışmaların fazlasıyla gecikmiş olduğu açıktır.⁸²

Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının, karşılaştıkları tarihsel zorluklar büyük çoğunlukta bu başlıklar altında toplanmaktadır. Tarihsellikten kaynaklanan başka zorluklar da ortaya çıkacaktır fakat bu bölümde bahsedilmiş olan zorlukların aşılmasıyla birlikte Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları sağlam temellerde yükselecek ve bilimsel gerçekliğe dayanarak ilerleyecektir. Fakat Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının tarihsel zorlukları aşılmadığı ve bu problemlere karşı bir çözüm üretilmediği sürece bir Türk Felsefesi Tarihinden bahsetmek mümkün olmayacaktır (Bayrakdar, 1991:37).

2.5.2.Düşünsel Zorluk

Türkiye’de felsefe tarihçiliğinde bugüne dek Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının, çalışmalarında somut sonuçlara ulaşamamasının önemli sebeplerinden bir tanesi de düşünsel zorlukların aşılamamış olmasıdır. Düşünsel zorluklar, düşüncenin eyleme dönüşmesi sırasında bir bireyin veya toplumun önünde duran büyük bir engeldir. Bir konuda eyleme geçmek, adım atmak veya bir davranışta bulunmak için öncelikle bunun düşünsel altyapısını hazırlamak ve atılacak her adımın programı çıkarılmalıdır. Bu programlama sırasında da eylemin ortaya çıkmasını engelleyen zihni birtakım problemler baş gösterir. Zihni problem, somut bir problemin çözümünden daha zorlu süreçler gerektirdiğinden, aşılması zor fakat aşıldığı takdirde çalışmanın önünü açacak niteliktedir. İlk olarak yapılması gereken, düşünsel zorlukları saptamak ve bunlara üretilecek çözümler neticesinde eyleme geçme zorunluluğudur. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının da eyleme geçilmeden önce aşılması gereken düşünsel zorlukları mevcuttur. Türk Felsefesi Tarihi üzerine yapılmış olan çalışmalarda yalnızca sorunu tespit aşamasına gelindiği görülmektedir. Sorunu çözme yolunda bu çalışmaların, Türk Felsefesi

⁸² Türk felsefesi tarihi araştırmalarının tarihsel zorluklarında karşımıza çıkan, Osmanlı tarihçilerinin Türk tarihini görmezden gelmeleri, kültürel birikime olan uzaklaşmayı ve dolayısıyla Türk felsefesi çalışmalarını geciktiren tek etken değildir. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminde devletin yüzünün Batı’ya döndürülmesi fikrinin aşırı olarak benimsendiği kişiler ve çevreler tarafından da bu durum yaratılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurucu kadroları Batı’nın o güne dek ulaşmış olduğu haklarını ve düzeylerini incelerken, aynı yollardan gitme zorunluluğundan hiçbir zaman bahsetmemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu iradesi, kültürel hiçbir birikimi bir kenara atma niyetinde olmamış ve bunu da uygulamalarıyla göstermiştir. Türk tarihiyle ilgili yapılan çalışmaların literatürde olduğu bilinmektedir. Çalışmanın sınırlarına giren ve bu görüşü de doğrulayan başka uygulamalar da vardır. Örneğin Cumhuriyet’in ilk yıllarında İbn-i Sina’nın doğduğu tarihlerde kutlamaların yapıldığı ve kendisini anma toplantıları düzenlendiği bilinmektedir. Her fikrin karşıtı olacağı gibi onu aşırı olarak benimseyenler de olacaktır. Bu noktada da Türk felsefesi tarihi çalışmalarının karşısında duran zorluklardan biri Osmanlı tarihçilerinin Türk tarihini bir kenara bırakıp bir kopma sağlamalarının yanında, Cumhuriyet döneminin ilerlemeci anlayışını abartılı olarak benimseyen fikir adamlarının yerel kültürden uzak olmalarıdır.

Tarihi çalışmaları açısından büyük önem arz ettiğini kabul ediyor olsak da bugüne dek, düşünsel zorlukların aşılması konusunda bir çözüm üretilenmemiş, bir yöntem önerisi sunulmamış olması eleştiriye açık bir konudur. Çalışmanın bu başlığı altında, bugüne dek tespiti yapılmış olan düşünsel zorluklara değinilecek ve bu zorlukların aşılmasının yolları konusunda öneriler sunulacaktır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıcını engelleyen düşünsel zorluklar ayrı ayrı incelenecektir.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının düşünsel zorluklarından ilki, felsefeye ve doğal olarak felsefe tarihine kültürel birikimin getirilerinden oluşan bir Türk bakış açısıyla bugüne dek bakılamamış olunmasıdır (Ülken, 2013: 49). Türk bakış açısıyla felsefenin birikimine yaklaşmak, bir milletin kendi kültürel zenginliğine felsefenin bakış açısıyla yaklaşması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda da Türk bakış açısı, varlık üzerine düşünme ve varlığı anlamlandırma konularına Türkçe bir tanımlama yapmaktır. Türk felsefe akademisyenleri, on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren meydana gelen Batı etkilenmelerinin de sonucuyla felsefeye olan bakışlarını Batılı anlayışın kuralları çerçevesinde düzenlemişlerdir. Felsefe okumalarını, felsefi incelemeleri bir Türk bakış açısıyla incelemek, bu fikirler karşısında hem etkilenme zırhı olarak görev yapacak hem de bu metinlerin gerek şerh edilmesi gerek tamamlanması konusunda yerel birikimlerden faydalanılmasının yolunu açacaktır.⁸³ Günümüze dek bu türde bir bakış açısının kazanılamamış olmasından dolayı, felsefeye karşı olan bakış açısı evrensel kuralların dayattığı Batı merkezli bir pencere doğurmuştur. Bu anlayışın karşısında da felsefeye tamamen yabancı ve felsefe okumalarını felsefenin kuralları dışında yapan kişiler meydana getirmiştir. En doğru ifadeyle Türk felsefe akademisyenleri Batı merkezli bir anlayışla, felsefeye yabancı açıklamalar üreten anlayışın arasına sıkışmış ve bu iki yolun karşısına kültürel birikimden doğan bir Türk bakış açısı yerleştirmeyi başaramamışlardır. Oluşturulamamış bu anlayışın sonucunda düşünsel zorluk aşılamamıştır.⁸⁴ Türk felsefe araştırmacılarının zihin dünyası kültürel yönlenmeyle bugün dahi tam olarak buluşamamıştır. Çünkü kültürel bakış açısı ile ortaya çıkacak metinler mutlak surette yerel eserlerin ortaya

⁸³ On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde, Batı'dan etkilenmelerle oluşan yeni fikir hareketleri karşısında, bir Türk bakış açısıyla bakılabilmemiş olursa, yalnızca somut olarak olgular alınabilir ve bu olgular aydın çevreler tarafından objektif bir biçimde incelenebilirdi. Maalesef o dönemde böyle bir bakış açısının geliştirilememiş olmasından dolayı, tümüyle bir etkilenme söz konusu olmuştur ve çalışmanın odağını teşkil eden Türk felsefesi tarihi çalışmaları da bu sebeple gecikmeye uğramıştır.

⁸⁴ Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren bugüne kadar geçen süreçte Türk aydın ve düşünürleri tarafından Batı karşısında geri kalmışlığın nedenleri tartışılmış ve bu sorun karşısında çözümler üretme çabası gösterilmiştir. Ancak bu sorun tespitleri ideolojik çözüm önerileri veya toplumsal anlayışın tamamen değişmesine dayalı yeni bir perspektif geliştirilmesi fikirlerinden öteye geçememiştir (Bayraktar, 2014: 12). Türk felsefesi tarihi çalışmalarının düşünsel zorluğunun aşılması ile, evrensel anlamda geri kalınlık probleminin de çözüme kavuşturulacağı düşünülmektedir. Çünkü felsefe eylemden evvel bir zihinsel faaliyetidir. Zihinde çözülen problemlerin, eylemde uygulanması kolaylaşmaktadır.

çıkması anlamına gelecektir. Elimizde Türk Felsefesi anlayışını yansıtan ve Türk Felsefesi Tarihi hakkında bilgiler veren somut eserler olmadığı gerçeğini göz önünde bulundurursak, kültürel birikimden doğan bir Türk bakış açısının meydana getirilememiş olduğu görülecektir. Bu anlamda Türk felsefesi tarihi, düşünsel anlamda ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Kısaca Türk Felsefesinin düşünsel zorluğunun aşılma zorunluluğu, genel anlamda Türk medeniyetinin keşfedilmeyi bekleyen bir alan olduğu ifadesinin (Dönmez, 2015b: 4) özel yargıya indirgenmesinden başka bir şey değildir.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının düşünsel zorluklarından biri olarak kabul edebileceğimiz başka bir konu ise, düşünce teriminden ne anlaşıldığı ve bir düşünce tarihi yazmak için düşüncenin tanımını nasıl algılamamız gerektiği sorudur (Bıçak, 2010: 26). Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının düşüncenin tanımı hakkında eksik zihinsel kabulleri olduğunu söyleyebiliriz. Bahsedilen eksik kabuller de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının somut verilere ulaşamaması sonucunu doğurmuştur. Bir felsefe tarihi yazmak, salt düşünürlerin düşüncelerini ortaya koymak anlamında algılanmış ve bu tarzda denemeler yapılmıştır (Bıçak, 2010:27). Oysa sistematik olarak bir düşünce tarihi meydana getirmek için düşünceyi doğuran ve düşünceye doğrudan etki eden birden fazla kültür ögesi mevcuttur. Bu kültür ögeleri yaşama biçimi, dini anlayış, yaşanılan coğrafya, beslenme biçimleri, barınma olanakları ve ihtiyaçlar, iletişim araçları gibi çoğaltılabilecek örneklerdir. Düşünceye doğrudan etkisi olmaları bakımından bu kültür ögeleri düşünce tarihi yazma amacı güden araştırmacılar tarafından incelenmelidir. Bunların göz ardı edilmesiyle yalnızca düşünürlerin yer aldığı bir düşünce tarihi yazmak, düşünce tarihinin ait olduğu iddia edilen medeniyeti tüm yönleriyle yansıtmayacak, eksik kalacaktır (Bıçak, 2010: 27). Fakat düşünce tarihi meydana çıkarılacak olan medeniyetin düşünürlerinin de bu kültür ögelerinden beslenmiş olduğu gerçeği de ortadadır. Salt düşünürlerden oluşan bir düşünce tarihi meydana getirmenin eksikliği, bu kültür ögelerinin düşünürlerin görüşlerinde tam olarak yansıtılmasıyla çözülebilir. Kültür ögeleri incelendiğinde, düşünürlerin görüşleri temellendirilecek ve bu ögelerden beslenen ve düşünür olup olmadığı tartışmalı olan isimler hakkında da kesin yargılara bu yolla varılabilecektir. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları da Türk Kültürünün ögelerini titizlikle inceleyerek, Türk Düşünürlerinin görüşlerini bu ögeler bağlamında temellendireceklerdir. Bu yolla Türk Felsefesi Tarihinin yapı taşları ortaya çıkarılacak ve Türk düşünürleri felsefe dünyasına sağlam kanıtlarla sunulabilecektir. Türk Felsefesinin düşüncenin tanımı üzerinde yaşadığı düşünsel zorluk bu yöntemle ortadan kaldırılabilir.

Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet döneminde Türk Tarihine bakış açısı olarak araştırmacıların benlik problemi de Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının düşünsel

zorluklarından bir tanesidir. Türk tarihçilerinin, Türk Tarihine olan bakış açıları yaşadıkları dönemde hüküm süren devletlerin politikalarıyla doğru orantılı olmuştur. Tarihçiliğin tarafsız ve somut delillerle yapılması koşulundan uzak olan bu anlayış, Osmanlı Devleti döneminde İslamiyet'ten önceki Türk Tarihinin yok sayılmasına ve bir Türk Tarihi çerçevesi çizilmesine engel olmuştur. Bu dönemde Osmanlı tarihçileri kendi anlayışlarını tanımlarken İslam kültürünün özelliklerini kullanmışlardır (Arslan, 2017: 26). Cumhuriyet döneminde ise dini kültürden uzak bir tarihçilik anlayışı benimsenmeye çalışılsa da bu kez de İslamiyet'ten önceki Türk devirleri fazlasıyla yüceltilmiş ve tarihselliğin kurallarından uzak, nesnel olmayan bir anlayış benimsenmiştir (Arslan, 2017: 26). Görüldüğü gibi Türk Tarihçiliği aslında birbirini takip eden süreçlerde farklı anlayışların olması gerektiğinden daha uç, daha kabulcü ve yeniliğe kapalı anlayışları arasına sıkıştırılmıştır. Nesnel ve bütünlüklü bir Türk Tarihi oluşturmak için belli bir süre geçmesi gerekmiştir. Bugünkü durumda Türk tarihçiliğinin bütünlüklü bir yapıya ulaşip ulaşmadığı tarihçilerin konusu da olsa, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını aksatan bir durum olması sebebiyle çalışmayla doğrudan ilgilidir. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları bir Türk Felsefesine en doğru yoldan ulaşabilmek adına, bu düşünsel zorluk karşısında felsefenin sorumluluklarını taşımanın yanı sıra Türk Tarihine bütünlüklü ve nesnel bir anlayışla bakmakla da yükümlüdürler.

Aynı zamanda Türk Felsefesi Tarihini araştırmacılarının, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının kaynaklarına olan zihinsel yaklaşımları da çalışmanın düşünsel zorlukları arasındadır. Türk Tarihinin kaynakları, farklı medeniyetlerle iletişim halinde olunmasından dolayı bir kültürel sentez niteliği taşımaktadır (Ülken, 2013: 47). Bu sebeple Türk Tarihinin kaynakları, farklı felsefi görüşlerle birlikte yerel felsefi görüşlerin de bir arada bulunduğu kaynaklar olma özelliği taşımaktadır. Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelendiği gibi Türk Tarihinin kaynakları sorunu Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının önünde bir sorun olarak durmaktadır. Burada üzerinde durulacak olan konu, bu kaynaklara yaklaşımın zihni açıklaması olacaktır. Türk Tarihinin metinleri, felsefenin ölçütleri ve kurallarıyla okunmalı ve bunlar arasından Türk Felsefesi tarihi çalışmalarının odağına girenler ayıklanmalıdır. Türk Tarihinde bu metinler, süreç içerisinde edebiyat metinleri olarak adlandırılmış ve bu başlık altında incelenmiştir. Böylece Türk felsefesi tarihinin ürünleri ve bu ürünleri meydana getirmiş olan Türk düşünürleri edebiyat tarihi sınırları çerçevesinde okunmuş ve okutulmuştur (Ülken, 2013: 9). Destanlar, şiirler, hikayeler gibi yazılı kaynak olarak kayıt altına alınmış olan eserler, Türk

edebiyatı olarak nitelendirilmiş, bu metinlerin düşünce tarihi içerisinde nasıl yer tuttuğu ve felsefi birikim olarak neler barındırdığına dair herhangi bir inceleme yapılmamıştır.⁸⁵

Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının sınırları dahiline giren kaynakların tasnifi sırasında bu düşünsel zorluğu aşmak durumundadırlar. Genel kabul olarak edebiyat metinleri olarak adlandırılan eserler olsa da bu metinler Türk Düşüncesinin temellerini yansıtmaktadır. Kendi varlığını ve sürekli bir ilişki içerisinde olduğu doğanın varlığını merak eden insanın, bu merak duygusuna verdiği cevapların farklı yöntemlerin ve farklı yolların kullanımı sonucunda ortaya çıktığı bilinmektedir (Soykan, 1993: 89). Farklı medeniyetlerin felsefe tarihleri incelendiğinde ve düşünürlerin eserlerine bakıldığında edebiyatın yöntemleriyle eser veren birçok örnek saptanabilmektedir. Bir şiir, bir hikâye veya bir destan mutlak surette toplumun kültürünü ve doğrudan felsefesini yansıtmaktadır. Düşünür, felsefi görüşlerini ifade etmek için farklı alanların farklı yöntemlerini kullanabilir. Özellikle Türk tarihinin sözlü kültür öğelerinin yazıya geçirilen metinleri Türk Felsefesi Tarihinin başlangıcı noktasında çok önemli ipuçları vermektedir. Türk destanları, yaşamın başlangıcına ve insanın görevlerine dair söylenmiş sözlerle doludur. Türk felsefesi tarihi araştırmacıları Türk Tarihinin bahsedilen bu kaynaklarına bakış açılarını felsefi bir yöne çevirmek zorundadırlar. Felsefi bir bakış açısı ile incelendiğinde bu kaynaklarda felsefenin geçmiş veya güncel problemlerine dair görüşler bulunduğu görülecektir. Türk Tarihinin kaynakları felsefenin kurallarıyla incelendiğinde felsefe tarihi boyunca sorulan sorulara Türkler tarafından verilen cevaplar ortaya çıkarılacaktır. Bu, perspektif olarak yeni anlayışlar doğurur. Aynı zamanda da her medeniyetin farklı görüşleri bulunduğundan, bu inceleme neticesinde felsefenin alanına giren yeni soruların sorulabilme imkânı da doğabilecektir. Bunlar çerçevesinde Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının kaynaklarla ilgili düşünsel zorlukları bir an önce araştırmacılar tarafından aşılmalıdır. Çünkü bir toplumun veya düşünürün görüşlerini kavramanın en doğru ve önemli yolu, kaynağı birebir içselleştirecek imkanın bulunmasıdır (Uygur, 2002: 109).

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını somut ve gerçekçi adımlarla ilerletebilmek adına aşılması gereken düşünsel zorluklardan bir tanesi de Türk Tarihinin felsefi bir yetkinlik taşımadığı görüşüdür. Türk felsefe dünyasının içerisinde de fazlasıyla kabul gören bu görüş

⁸⁵ Hilmi Ziya Ülken, 1933 yılında yayımladığı Türk Tefekkürü Tarihi eserini, Türk düşüncesini Türk edebiyatı sınırları içerisine hapsetmiş anlayışa karşı oluşturulmuş bir eser olarak konumlandırıyor: *"Mekteplerimizde bir edebiyat tarihi okutulmaktadır. Fakat onunla muvazi olarak giden fikir hayatı bu dersin içinde yer almamıştır. Talebe efendiler, Bakî'yi okurken İbn-i Kemal'i veya Namık Kemal'i okurken İshak Hoca veya Salih Zeki'yi bilmiyorlar. Halbuki bugünkü Türk dilini ve Türk hassasiyetini tanımak için onun tarihini, tekâmülünü bilmek ne kadar zaruri ise; bugünkü Türk düşüncesini anlamak için de onun geçirdiği istihaleleri bilmek o kadar zaruridir. Edebiyatımızın fikir hayatımızdan daha fazla orijinal olduğu söylenemez."* (Ülken, 2013: 9).

sayesinde Türk felsefe araştırmacıları, Türk Felsefe Tarihi araştırmalarından uzak kalmayı felsefi bir tutum olarak görmüş ve Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının felsefenin çerçevesinden araştırmacıyı uzaklaştıracağına inanmışlardır.⁸⁶ Türk Tarihinin tüm yönleriyle henüz incelenmediği görüşü yaygın bir kanaattir ve bu görüş tüm çevreler tarafından kabul görmektedir. Türk Tarihinin henüz incelenmeyen yönlerinden bir tanesi de felsefe ile olan ilgisidir. Türk Tarihinin felsefi bir yetkinliğinin bulunmadığı eleştirisinin karşısına, henüz Türk Tarihine felsefi bir bakış açısıyla yaklaşılmadığı gerçeğiyle çıkıldığında, eleştiri geçersiz kılınmaktadır. Türk Tarihi, birçok yönden olduğu gibi felsefi yönden de incelenmeye çok müsait bir alandır. Bu yüzden Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları Türk Tarihinin felsefi yönünün evrensel anlamda ne ifade ettiğini ve kültürel yaklaşımlarının felsefenin sınırları dahiline ne kadar girebildiğini araştırmak arzusunda olmalıdırlar (Karakuş, 2005: 1). Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının karşısında duran düşünsel zorluklardan biri olarak, Türk Tarihinin felsefi yetkinliği eleştirisi, günümüzde aşılmak üzere olan tek zorluk olarak kendini göstermektedir. Son yüzyıldan itibaren günümüze kadar olan süreçte Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına olan ilginin arttığı söylenilebilir. Akademik literatürde bu alanda, Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları üzerine eserlerin arttığı görülmektedir. Bu çalışmalar başlangıçta farklı isimlerle sunulmuş olsa da son yıllarda “Türk Felsefesi” kavramının kullanıldığı eserler fazlasıyla görülmektedir (Karakuş, 2005: 1).

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının karşısındaki zorluklardan bir tanesinin dahi zihinsel olarak aşılmaya başlanması, bu çalışmanın bir sonuca ulaşacağına dair bir kanıt olarak gösterilebilir. Türk felsefe akademisyenleri, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına olan ilginin artmasıyla birlikte daha rahat bir çalışma ortamı bulabileceklerdir. Akademik toplantılarda bu çalışma alanıyla ilgili elde edilen bilgilerden çıkarılan sonuçların daha fazla konuşulmaya başlanacağı ilerleyen süreçte görülecektir.

Bir felsefe dili olarak Türkçe’nin yetersizliği sorunu da Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının karşısına bir düşünsel zorluk olarak çıkmaktadır. Çünkü Cumhuriyet döneminde felsefe akademisyenlerinin bir bölümü Türkçe ile felsefe yapmanın felsefenin anlatmak istediğini tam olarak anlatamayacağı savını öne sürerek bir eleştiride bulunmuşlardır. Zaman içerisinde de bu durum zihinlerde Türkçe’nin felsefe için yetersiz olduğu algısına yol açmıştır. Her toplum kendini ifade etme bağlamında kendi diline ihtiyaç duyar. Felsefede de dil, ifade

⁸⁶ Türk felsefe araştırmacılarının Türk felsefesi tarihi çalışmalarından uzak durmaları ve bu konu hakkında bir çalışmaya eğilim göstermemelerine karşılık olan savunular çalışmanın “*Felsefeye Duyulan Saygı*” “*Geleceğin İnşasında Etkin Olma*” ve “*Tarihe Karşı Sorumluluk*” başlıkları altında incelenmiştir. Burada üzerinde durulmasının sebebi, Türk felsefesi tarihi çalışmalarından uzak durmanın aynı zamanda bir düşünsel sorun olarak da çalışmaya ket vurmasından kaynaklanmaktadır.

ettiği düşüncelerin derinliği açısından önem taşımaktadır. Filozof, dilin sınırları içerisinde zihninin sorusunu sorar (Uygur, 2016: 38). İletişime geçmenin en önemli koşulu dildir. Tarih boyunca dil birçok aşamadan geçmiştir. Türk felsefesi tarihi çalışmalarında Türkçe'nin yetersizliği eleştirisi, felsefenin kurallarını görmezden gelmek demektir. Çünkü özü itibarıyla her dil felsefi yetkinliğe sahiptir ve felsefe tarihi araştırmacılarının araştırma sınırları dahilindedir. Felsefi bir görüş ortaya koyan milletlerin bunu kendi dilleriyle yapması kaçınılmazdır. Felsefe dili olmak demek, felsefenin diliyle ifade etmek demekse eğer, felsefenin dili tüm medeniyetlerin dilinden beslenen bir dildir. Ayrıca Türkçe, yapısı incelendiğinde soyut ve somut kavramların ifade edilebildiği zengin bir dil olması dolayısıyla da felsefenin diline uygundur. Türkçe, Türk Tarihinin farklı coğrafyalara yayılması ve dünyanın farklı merkezleriyle ifade edilmesinden ve farklı medeniyetlerle etkileşim halinde olduğundan dolayı çok geniş bir inceleme alanıyla ifade edilmektedir (Ercilasun, 2015: 13). Bu durumun olumlu ve olumsuz sonuçları Türk dili tarihi araştırmacılarının konusu olsa da çalışmayı ilgilendiren kısım, Türkçe'nin bu etkileşim sırasında kültürel alışveriş gerçekleştirmiş olduğudur. Farklı medeniyetlerin dillerinden sözcükler alan Türkçe, başka dillere de sözcükler kazandırmıştır. Bahsedilen bu zenginlik ve yapısı itibarıyla Türkçe bir felsefe dili olarak kabul görmektedir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarında bir düşünsel zorluk olarak Türkçe'nin yetersizliği sorunu, günümüzde fazla savunucusu olmayan bir eleştiri olarak kalmıştır. Türk Felsefesi ve çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılacak olan Türk Felsefesi Tarihi, düşünme ve ifade etme boyutlarıyla Türkçe'dir (Uygur, 2002: 79).

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının düşünsel zorlukları, bu alanda çalışacak araştırmacılar için aşılması gerekli zorluklardır. Düşünsel zorlukların üstesinden gelindiğinde Türk Felsefesi tarihi çalışmaları ortak zeminde tartışılmaya açık hale gelecektir.

2.5.3.Kültürel Zorluk

Tarih boyunca birçok kişi tarafından farklı şekillerde tanımlanan kültür, tüm tanımların bulunduğu ortak paydanın oluşturduğu tanıma göre; bir ulusu meydana getiren unsurların ifade edilme biçimidir (Yıldız, 2012:448). Bu unsurlar dil, edebiyat, gelenek, görenek, töre, ekonomi gibi, yaşam biçimini meydana getiren öğelerdir. Barındırdığı unsurlar itibarıyla zengin bir içeriğe sahip olan kültür için ansiklopedik çalışmalarda ve sözlüklerde birden fazla tanım ve açıklama bulmak mümkündür. Latince *colere* fiilinden türemiş olan kültür; işlemek, yetiştirmek, onarmak, düzenlemek, özenle üzerinde durmak ve bakım anlamlarına gelmektedir (Özlem, 2008: 153). Bütünlüklü bir ifade ile kültür, bir medeniyetin veya toplumun geçmişten

geleceğe uzanan süreçte var olmasında temel etkindir. Bir medeniyetin veya toplumun tüm değerleri kültür başlığı altında incelenebilir.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının da temel gereksinimi, Türk Felsefesinin de Türk Kültürünün öğelerinden bir tanesi olduğunu gösterebilmektir. Türk Felsefesine dair ortaya çıkarılacak bütün bilgiler Türk Kültürünün içinde bulunmaktadır. Felsefenin insanla, dolayısıyla da insanın yaşadığı ve oluşturduğu her şeyle ilişki kurması, kültür ile felsefenin zorunlu ilişkisini ortaya koymaktadır. Nermi Uygur’a göre:

“Özel, toplumsal, evrensel her olayla: doğumlar, ölümler, hastalıklar, mutluluklar, zorbalıklar, umutlar, savaşlar, bunalımlar, depremler, kıtlıklar, bolluklar, acılar, sevinçlerle ilgi ilişki kurabilir felsefe.” (Uygur, 2002: 107).

Bu durum, en başta bahsedilen kültür öğelerinden bir tanesinin de felsefe olduğunu göstermektedir. Fakat felsefenin diğer kültür öğelerinden farklı olarak, tüm kültür öğeleri ile arasında bir münasebet söz konusudur. Her bir ögenin ya nedeni ya sonucudur. Hem başlangıcı hem de sonucudur. Böylelikle de felsefe, tüm öğeler içinde kültüre en yakın olan ve kendinden sonraki öğelere de bulaşmış olandır. Bu anlamda Türk Felsefesi Tarihi, Türk Kültür Tarihinin içinde barınmaktadır. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının temel görevi Türk Tarihi ile Türk Kültürü arasındaki bağı kurmaktır. Bu bağdan yola çıkarak Türk Kültüründeki felsefe izleri saptanabilecektir. Kültür temelli bir felsefe tarihi incelemesi yapmak, Türk Felsefe Tarihi çalışmalarının köklerini belirlemek ve sınırlarını belirlemek açısından önemlidir (Dönmez, 2015b: 10).

Türk Kültürünün, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının karşısına bir zorluk olarak çıkması Türk Tarihinin sözlü kültüre dayanan bir özellik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Türk Tarihinin eski devirlerine ait bilgilerimiz farklı kültürlerin kayıtlarından öğrenilmektedir.⁸⁷ Türk Tarihinin sözlü geleneğe bağlı olması, yazılı kayıt tutulmasını engellemiştir. Sözlü gelenek Türk Tarihine söylenceler, destanlar, masallar gibi farklı bir boyut kazandırmış olsa da Türk Kültürüne ait elde etmek istediğimiz bilgilerin doğruluğu konusunda bu durum zorluğa sebep olmaktadır. Hem yazılı kayıt tutulmamış olması hem de kültürel öğelerin dağınık bir biçimde bulunmasıyla Türk Tarihinde hangi ögenin din ile, hangisinin mitoloji veya felsefe ile ilişkili olduğunu anlamak güçleşmiştir (Kaya, 2005: 77). Oysa burada

⁸⁷ Türk felsefesi tarihi çalışmaları için, bilgilerin dağınıklığı açısından, farklı kültürlerin tarihsel verilerini araştırma sınırları içerisine dahil etmek zorunlu bir haldir. Prof. Dr. Ayhan Bıçak, farklı kültürlerden elde edilecek Türk kültürüne ait bilgilerin, elde edilme nedenlerini maddeler halinde sıralamıştır. Bunlar; 1. Türkler tarihsel süreç içerisinde çok geniş alanlara yayılmışlardır ve bu coğrafyalarda farklı medeniyetlerle iletişim kurmuşlardır. 2. Türkler, ilişki kurdukları medeniyetlerin kültürlerini etkiledikleri kadar onların kültürlerinden de etkilenecek bir sentez ortaya çıkarmışlardır. 3. Karşılıklı kültürel etkileşim yaşanan medeniyet sayısının fazla olması, Türk felsefesi tarihi çalışmalarının farklı kültür alanlarını genişletmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bıçak, A. (2009). *Türk Düşüncesi I: Kökenler, Dergah Yayınları, İstanbul, s.26.*

önemsememiz gereken en büyük nokta, genel anlamda felsefenin başlangıcı olarak görülen Yunan dünyasında da felsefe söylenceler, mitolojik öğeler ve destanlar üzerinde yükselmiş ve kendini bulmuş olduğudur. Yunan söylencelerinin tarihsel süreç içerisinde bir Yunan felsefesine dönüşmüş ve sistemli bir hal almış olmasının altında, Yunan kültür birikimi yatmaktadır. Türk destanlarından ve mitolojilerinden bir Türk Felsefesinin bugüne kadar ortaya çıkarılamamış ve sistemleştirilememiş oluşu Türk Kültür Tarihinin kayıt eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bugünkü veriler ışığında Türk Kültür Tarihinin felsefi yönden incelenmesi için gerekli zeminin hazırlanıp hazırlanmadığı incelenmelidir. Yazı, tarihe bir not düşme niteliği taşıdığından medeniyetlerin eski dönemlerine ait bilgiler yazı ile kayıt altına alınmış ve bugüne aktarılabilmiştir. Böylece dönemin koşullarını, döneme uygun olarak değerlendirilebilme imkanına erişen araştırmacılar, doğru bilgiye ulaşma noktasında ilerleyebilmişlerdir. Yazılı kültürden yoksunluk, felsefe-yazı ilişkisinin önemi bakımından da büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Felsefe, bir zihinsel faaliyet alanını ifade ettiğinden ve bu faaliyetin yazıya geçirilmesi ile korunmasının mümkün olduğu biliniyorken, Türk Tarihinin yazılı kültürden uzak oluşu büyük bir kültürel zorluğu işaret etmektedir. Geçmişe yönelik felsefeye dair yapılp edilen her ne varsa korunup saklanması yazı ile mümkündür (Uygur, 2002: 108).

Tarih, yazılı belgelerin sunduğu kanıtlarla meydana gelmiştir. Bir şeyin tarih olabilmesi için gerçekleştiği an, durum ve şartlar kayıt altına alınmalıdır. Türk Tarihinde ise, eski dönemlere ait bilgileri edinme noktasında, bir yazılı kültür oluşmadığından dolayı, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları bu bilgilere ulaşmak için Türkler hakkında yazılı kayıt tutmuş olan çeşitli medeniyetlerin belgelerinden faydalanmak zorunda kalacaklardır. Bu noktada Türklerin eski dönemlerdeki yaşam tarzları, dini inanışları, varlık hakkındaki tutumları gibi özelliklerine ait bilgilerin kayıtlarını ağırlıklı olarak Çin medeniyetinden edinebiliyoruz (Candan, 2011:20). Çin tarihi boyunca tutulmuş kayıtları çalışmanın odağına almak açısından değerlendirirsek, Çin medeniyeti tarafından tutulmuş kayıtların Türk Tarihine, Türk Kültür Tarihine önemli derecede katkısı olduğu ve felsefi bir bakış açısıyla bu kayıtların incelenmesiyle birlikte Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına da katkı sunacağı görülmektedir. Başka bir medeniyetin Türkler hakkında tuttuğu yazılı kayıtların nesnelliğinin incelenmesi de Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının görevi olmuştur böylece. Çünkü her medeniyet, farklı bir medeniyet hakkında kayıt tutarken ister istemez, kendi kültürel özelliklerini yansıtmıştır. Anlatmak istediğimiz, Türk Tarihinin eski dönemlerine ait bilgileri, Türklerle birçok vesile ile iletişim halinde olmuş olan medeniyetlerin bilgilerinden öğrenmek yolunda, eldeki belgelerin

Türk Kültürünün özellikleri çerçevesinde incelenmesi zorunluluğudur. İşte bu durum, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının karşısında duran önemli bir kültürel zorluktur.

Yazı ile ilgili önemli bir konu da felsefenin anlatılması, anlaşılması ve aktarılması gibi üç önemli konu ile doğrudan alakalı olmasıdır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının kültürel bir zorluğu olarak, Türk Felsefesinin ilk dönemlerine ait bilgilerimizin yok denecek kadar az olmasında yazılı kültür eksikliğinin rol oynadığından bahsetmiştik. Yazı, felsefenin kendini geliştirmesi, kendini göstermesi ve kendini anlatabilmesi açısından da en önemli araçtır. Sözlü kültüre dayanan ve karşılıklı bir etkileşim yoluyla anlaşılan, aktarılan ve anlatılan felsefe de elbette değerlidir ancak hem öz halini muhafaza edebilmesi hem de üzerinde daha sonradan bir analiz yapılabilmesi için yazıya geçirilmiş olması gerekmektedir. Sözlü kültürün felsefe ürünleri döneme ait olarak kalır ve mutlak surette zaman ilerledikçe özgünlüğünü yitir. Aynı zamanda bugünün felsefe tarihi araştırmacıları, geçmişin felsefesini yalnızca bu yolla ilk kaynaktan okuyup üzerinde yorum geliştirebilmektedirler (Uygur, 2002:108). Türk Felsefesi Tarihi ve dolaylı olarak Türk felsefe tarihi araştırmacıları bu olanaktan yoksundurlar. Bir ilk kaynak okuması yapma noktasında çok büyük problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum çoğu kez bu kaynakların hiç yazılmamış olduğundan, çoğu kez de bu kaynakların yalnızca isimlerinin biliniyor oluşundan kaynaklanmaktadır.

Bir toplumun kültürünün felsefeye olan eğilimi veya başka bir deyişle felsefe ile olan ilişkisi de o toplumun felsefesinin ve felsefe tarihinin yazılablmesinin niteliklerini belirler. Bir felsefe geleneği olan toplumlarda felsefe ile toplum arasındaki ilişkiye öncelikli olarak bakılmaz. Bunun sebebi, halihazırda oluşmuş olan bir felsefe geleneğinin varlığıdır. Eğer bir gelenekten söz ediyorsak toplum ile felsefe arasında yakın bir bağ var demek zor olmayacaktır. Yunan Felsefesi ve Yunan toplumu arasındaki bağ, bu anlamda verilebilecek somut örneklerden biridir. Yunan Felsefesinin, felsefe tarihi içerisinde oynadığı önemli rol ve felsefe tarihinin başlangıcına konulması, dönemin Yunan toplumunun felsefe ile yakın ilişki içinde olduğu ve felsefi düşüncenin gelişimi için uygun imkanların sağlandığı bir toplum olma özelliği taşıdığını göstermektedir. Fakat bir felsefe geleneği oluşmayan toplumların tarihleri bu anlamda araştırılmaya açıktır. Felsefenin kendini apaçık göstermeme özelliğinin de olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bazı toplumların felsefe yaptığının belirtmeden felsefi düşünüş faaliyeti gösterebileceği sonucuna ulaşılabilmektedir. Burada devreye kültür öğeleri girmektedir. Felsefe geleneği oluşmamış toplumların felsefi bir birikime sahip olup olmadıkları konusu, kültür öğelerinin felsefi bir bakış açısıyla araştırılması ile aydınlatılabilir. Çünkü kültür toplumun tüm duygu ve davranışlarıyla doğrudan ilişki içerisinde. Bunlar, toplumsal olaylar, eğlenceler, yaslar, savaşlar, doğa olayları, sanat vb. olanaklardır. Kültür bu olanakların tümünde

ana etkindir. Her birinin karşısında takınılacak tutum, alınacak önlem ve çözüm önerileri kültürün bir yansıması olarak eyleme geçirilmek zorundadır. İşte felsefe de bir kültür ögesi olarak bu tutumların her birinde kendine yer bulur (Uygur, 2002: 107). Bu ifadeyi farklı bir şekilde anlatılacak olursak, belirtilen bu tutumlara verilecek karşılıklar aynı zamanda o toplumun felsefesini yansıtmaktadır.

Türk Kültürünün, tarihsel süreç içerisinde kazanımları ve farklı kültürlerle etkileşimi sırasında uğradığı değişimler felsefe ile arasındaki ilişkiyi doğrudan etkilemiştir. Bunun en yakın ve somut örneği, Türk Kültürünün Türk Felsefesi Tarihi yazıcılığının karşısında bir sorun olarak durmasının da temelini teşkil eden, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile meydana gelen Batı etkisidir. On dokuzuncu yüzyılda etkisini göstermeye başlayan ve Tanzimat'ın ilanı ile da somut adımları atılan Batı düşüncesinin Türk aydınları üzerindeki etkisi, yerel kültür değerlerine dair yapılacak olan çalışmaların ertelenmesine yol açmıştır. Bu duraksamadan evvel de Türk Kültürü, eski dönemleri ve kökleri çerçevesinde araştırılmadan uzak bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Türk tarihine bakış açısı, devlet yönetiminde bulunan kişilerin anlayışları çerçevesinde şekillenmiş ve ilerleyen zamanla birlikte eski Türk Tarihi, kurallardan ve söylemlerden ibaret kalmıştır. Türk Tarihinin Osmanlı Devleti zamanından daha önce devirlerinde ise felsefe hareketlerini ve felsefeye olan ilgi ile kültür – felsefe ilişkisini araştırmak gerekmektedir. Bu anlamda belirtilen dönemlere dair, çalışma için gerekli olan veriler yok denecek kadar azdır.

Bu başlık altında incelenmiş olan kültürel zorluklar, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları konusunda, kültürel zorluklar aşılmadıkça, somut bir veriye ulaşma imkânı görünmemektedir. Kültürün kapsayıcılığı, Türk Felsefesi Tarihinin tüm zenginliklerini içinde barındırıyor olması ve felsefeye dair verilerin toplanabilmesinin tek yolunun kültür tarihini incelemek olduğu gerçeğinde hareketle, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları başlık altında belirtilen zorlukları aşmak zorundadırlar. Kültürel zorlukların aşılması için de kültür öğelerinin her birinin ayrı ayrı oluşturduğu disiplinlerin uzmanlarına başvurmak gerekmektedir.

2.5.4.Karakteristik Zorluk

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının, aşılması gereken önemli bir zorluğu da bu alanda araştırma yapacak olanların karakteristik özellikleridir. Burada bahsedilmekte olan günlük yaşamla ilgili bir karakter özelliği olmamakla birlikte, odak konusu araştırmacının çalışmanın konusuna yaklaşımı, çalışmaya olan inancı ve doğabilecek sonuçlar karşısındaki bilimsel tutumdur. Çalışmanın içerisinde incelenmesinin sebebi, araştırmacının karakteristik

tutumunun çalışmanın başlangıcını, sürecini ve sonucunu önemli derecede etkileyen bir özelliğinin bulunmasıdır. Araştırmacı, çalışmanın literatürdeki orijinalliğinin farkında olmak ve bu çalışmayla bir başlangıcı ifade ettiğinin bilincinde olmak durumundadır. Bugüne dek, kapsamlı bir Türk Felsefesi Tarihi çalışmasının yapılamamış olmasının temel sebeplerinden bir tanesi, bu alanda araştırma yapmaya girişenlerin, çalışmanın karşısında yapılan eleştirilere sağlam temelli cevaplar bulamamak, çalışmanın nesnelliğinden uzaklaşıp duygusal eğilimler göstermek gibi bilimsellikten uzak özellikler gösterdiği görülmektedir. Çalışmaya olan inancını belirli bir süre sonra yitiren araştırmacılar da olmuştur. Oysa bilimsel çalışmanın temel özelliği, sağlam önermeler ışığında çalışmaya başlamak ve başlanıldığı gibi aynı sistem içerisinde çalışmanın bitirmek ve sonuçları paylaşmaktır. Bilimsel sistem içerisinde bir çalışmanın tamamlanması durumu ise, çalışmayı gerçekleştiren araştırmacıların karakteristik tutumuyla doğru orantılıdır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, araştırmacıların bu alandaki karakteristik zorlukları aşamamalarından dolayı da sistemli olarak yürütülen bir çalışma halini alamamıştır. Karakteristik zorluk olarak bir başlık altında incelememizin sebebi ise, çalışmanın başlangıcından sonuna kadar çalışmayı önemli ölçüde etkileyecek bir konu olmasındandır.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının karakteristik zorluklarını, bireysel karakteristik özellik ve çalışmanın bilimsel karakteristik özelliği olarak, birbiriyle bağlantılı iki başlık altında toplayabildiğimizi görmekteyiz. Bu iki başlıktan bireysel karakteristik zorluk, etken bir özellik göstermektedir. Bu da çalışmayı yürüten kişi ile çalışma arasındaki bağlantıya vurgu yapmamız gerektiğini açıklamaktadır. Bireysel karakteristik anlayış, araştırmaya başlamadan önce araştırma alanı ile ilgili bir düşünce sistemini oluşturmak demektir. Araştırmacı, her türlü etkileşimin uzağında, kendi düşünce sistemi üzerinden araştırmasını yürütmelidir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları açısından bu konu “yerel düşünce sistemi” olarak adlandırmayı uygun bulduğumuz anlayışla mümkün olacaktır. Yerel düşünce sistemine sahip Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısı, kendi karakteristik özelliğinin yanı sıra, araştırmasının karakteristik özelliğini de bu sistem çerçevesinde oluşturacaktır. Başka bir ifadeyle, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısı, karakteristik olarak kendi aklıyla düşünebilen bir düşünce sistemini benimsemiş olmalıdır (Bolay, 2015: 9). Burada kendi aklı ile düşünmek, tarihsel anlayış olarak evrenselin kurallarını kabul eden ancak yerel değerlerin evrensel değerleri meydana getiren anlamlar taşıdığının bilincinde olmak demektir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının, sistemli bir çalışma haline getirilip araştırmalarının başlatılamamış olmasının önemli nedenlerinden biri, araştırmacıların bu düşünce eylemini benimseyememiş olmalarıdır. Kendi aklıyla düşünme bilincinde olan ve bu yöntemle verilerini işleyen araştırmacı özgün bir anlayışla ilerleyecek ve yine konusunu yansıtan özgün sonuçlara ulaşabilecektir.

Araştırmacının etken bireysel karakteristik özelliği, çalışmanın karakteristik özelliğini edilgen duruma düşürmekle birlikte; çalışmanın karakteristik özelliğinin her durumda edilgen özellik göstermediği de açıktır. Çünkü bilimsel çalışma, bireyi en başında zihinsel bir faaliyete sürüklemiştir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları için bu zihinsel faaliyeti oluşturan sorular şunlardır: “Türk Felsefesinin konusu nedir?”, “Türk Felsefesi Tarihinin konuları, felsefi perspektiften nasıl irdelenmelidir?”, Türk Felsefesinin sınırları ile felsefenin sınırları hangi konularda kesişmektedir?”, “Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısına felsefe hangi sorumlulukları yüklemektedir?”. (Uygur, 2002: 97). Bu durumda karakteristik özelliklerin sıralamalarının değiştiği gibi bir izlenim çıksa da zihinsel faaliyet bilimsel düşünce etkenliğini bireyi harekete geçirmek adına kullanarak bir aşamadan sonra edilgen hal alır. Sıralamada önceliğin çalışmanın eylemsel etkinliğine verildiğini hesap ettiğimizde başlangıç, bireysel karakteristik özelliklerle gerçekleşmiş olur. Bu başlık içerisinde Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısının bireysel karakteristik özellikleri ve çalışmanın karakteristik özellikleri üzerinde inceleme yapılacaktır.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının, bütünden bakılacak olursa felsefe tarihi çalışmalarının bir parçası olduğunun; felsefe tarihini zenginleştirmek ve felsefi kavramların anlam derinliklerini genişletmek amacıyla başlayacağının ve yürütüleceğinin bilinmesi gerekir. Bu açıklama, Türk felsefesi tarihi çalışmalarının başlangıç nedenlerinin temelini teşkil eder. Felsefi araştırmanın tüm gereklerini taşıyacağı gibi, farklı disiplinlerden de destek alarak fakat yine bu destekleri felsefi bir bakış açısıyla inceleyerek verilere ulaşılabacaktır. Bugüne dek Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları ile ilgili yapılmış eleştirilerin içerisinde bu durum gelmektedir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bir felsefi disiplin içerisinde yapılacağı konusu görmezden gelinmiş ve çalışma eleştirilmiştir. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları karakteristik olarak bu eleştirilerin karşısına, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının felsefi altyapısının olduğunu anlatarak ve bu bilinci taşıyan araştırmacılar olarak çıkmak durumundadırlar.

Araştırmacı, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının orijinalliğinin de bilincine varmak durumundadır. Bugüne dek yalnızca deneme anlamında çalışılmış olan konu, sistemli büyük bir çalışma disiplini haline getirileceği için araştırmacının bu konuda karakteristik bir duruş gösterme zorunluluğu doğmaktadır. Çünkü şimdiye kadar yapılan tüm çalışmalar Türk Felsefesi ve Türk Felsefesi Tarihi kavramlarının zihinlere yerleşmesini sağlamıştır. Bu durum günümüz itibarıyla Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının zihinsel altyapısının oturduğunu göstermektedir. Bugünden sonra Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısı bu kavramların altını nesnel verilerle doldurmak durumundadır. Araştırmacı bu durumu içselleştirip, karakteristik tutumunu bu yönde sergilemelidir.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları, henüz başlangıç aşamasında olduğundan ve hatta başlangıç metodunun arandığı bir düzeyde olduğundan dolayı, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları bilimin ve felsefenin karakteristiğini de temsil ettiklerinin bilincinde olmalıdırlar. Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısı aynı zamanda bir felsefe tarihçisi ve felsefe ile profesyonel anlamda ilgilenen bir kişi olduğu için, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına felsefenin karakteristik özelliklerini yansıtmak durumundadır. Çalışmanın tüm evrelerinde önemle üzerinde durulan bu konu, tanım ve açıklama itibarıyla karakteristik özellik olarak incelenmelidir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacısı iyi bir felsefe tarihçisi ve felsefenin evrenselliği ile derinliğini içselleştirmiş bir bilimsel karakter ortaya koymak durumundadır. Bu karakteristik özelliğe, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının hemen başında vurgu yapıp sorunu tespit etmekteki amaç, çalışmanın bilimsel ve kültürel altyapısının sağlam bir şekilde hazırlanmasını sağlamaktır. Çünkü belirtilen altyapı özellikleriyle yola çıkan çalışmanın her evresi bu özellikler çerçevesinde yürütülecektir.

2.6. Türk Felsefesi Tarihi Çalışmaları Bibliyografyası⁸⁸

1. Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, Çubukçu, İ. A. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, (1986).
2. Türkler ve Felsefe, Keklik, N. Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, (1986).
3. “Türk Düşünce Tarihi Yazmanın Zorlukları”, Bayrakdar, M. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 36 - 38. (1991).
4. “Türklerde Felsefe Geleneği”. Küyel, M. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 5 - 15. . (1991).
5. “Türk Düşünce Sistemi Üzerine Bir Deneme”, Türkdoğan, Orhan. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 26 – 31, (1991).
6. “Türk Düşüncesinin Dünü-Yarını”. Olguner, F. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 20 - 26. . (1991).
7. Türklerin Felsefe Kültürüne Katkıları, Aydın, M. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. (1997).

⁸⁸ Türk Felsefesi tarihi Çalışmaları Bibliyografyası, Türk felsefesi tarihi alanında yapılacak olan çalışmalar için kaynaklık etmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bibliyografya denemesi kapsamında, Türk felsefesi ve Türk felsefesi tarihi alanlarında, Cumhuriyet dönemi başlangıç alınarak, yazılmış olan kitap ve makaleler listelenmiştir. Çalışmanın tamamında bibliyografyadaki eserlerden de yararlanılmıştır. Eserlerin her biri, Türk felsefesi tanımı, Türk felsefesi tarihi yazımının imkanları, Türk felsefesinin dönemleri, Türk felsefesinin zorlukları gibi geniş çerçevedeki alanlara değinmektedir. Bibliyografyada bulunan eserlerin tarihleri, elimizde bulunan baskıların tarihleridir.

8. Türk Tefekkürü Tarihi, Ülken, H. Z. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. (2004).
9. “Türk Felsefesinin İmkânı Üzerine”. Karakuş, R. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2): 1-9. (2005).
10. Türk Felsefe Tarihi, Kaya, B. Asya Şafak Yayınları, İstanbul. (2005).
11. Türk Tarih Felsefesi, Niyazi, M. Ötüken Neşriyat, İstanbul. (2008).
12. Türk Düşüncesi I: Kökenler, Bıçak, A. Dergâh Yayınları, İstanbul. (2009).
13. Türk Düşüncesi II: Kaygılar, Bıçak, A. (2010). Dergâh Yayınları, İstanbul.
14. Osmanlı Düşünce Dünyası, Bolay, S. H. Akçağ Yayınları, Ankara, (2011).
15. Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ülken, H. Z. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, (2013).
16. Türk Düşüncesinden Portreler. Bayraktar, L. Aktif Düşünce Yayınları, İstanbul. (2014).
17. Çağdaş Türk Düşüncesinden Tanıklıklar, Değirmencioğlu, M. C. Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara, (2014).
18. Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri, Bolay, S. H. (ed). Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, (2015).
19. Felsefe Bayiliği / Cumhuriyet Dönemi Felsefe Geleneği, Çevik, MC Planı Akademi Yayınları, İstanbul, (2015).
20. Emanet Ahlakı Türk Ahlak Felsefesine Giriş, Dönmez, S. Karahan Kitabevi Yayınları, Ankara. (2015).
21. Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet – Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı, Dönmez, S. Karahan Kitabevi, Adana, (2015).
- 22 “Mitolojik Dönem ve Sonrasında Türklerin Felsefi Anlayışı ve Felsefeye Katkılarına Genel Bir Bakış”, Erdem, Ö. F. *İstem Dergi*, (25): 95-110. (2015).

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefe Tarihi Yazıcılığı ve Sorunları adlı çalışma, bir bütünü temsil etmesi açısından Türk Felsefesi Tarihi araştırmalarının şu iki ana konu üzerinden başlaması ve ilerlemesi gerektiği sonucuna vararak tamamlanmıştır. Bu konulardan ilki, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının felsefe tarihçiliği ile ilgili olan yönünün incelenmesidir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını yürütecek olan felsefe tarihçileri, öncelikle, yalnızca bir tarih çalışması yapmadıklarının bilincinde olmak durumundadırlar. Felsefe tarihçiliği, tarih olgusunun üzerine felsefenin bakış açısıyla yaklaşabilmeye imkân tanıyan bir çalışma alanıdır. Bu çerçevede, çalışmamızın birinci bölümünde Türkiye’de yüksek lisans düzeyinde, felsefe tarihçiliği ve felsefe tarihçilerinin incelenmesinin uygun olacağı görülmüştür. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişime uğrayan Türk entelektüel anlayışı, Batı etkisini merkeze alarak çalışmalarına devam etmiştir. Bu durum, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarını geciktiren bir etkidir. Kültürel birikimin üzerine bir felsefe tarihi inşa edecek olan Türk Felsefesi Tarihi araştırmacıları, bugünkü durumda milli kültürün işlenmesi bilincine erişmişler ve böylece Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları için uygun ortam oluşmuştur.

Osmanlı Devleti’nin son dönemleriyle Cumhuriyet döneminde Türk felsefe tarihçileri hem tercüme hem de telif felsefe tarihi eserleri yayımlayarak felsefe tarihçiliğinin gelişmesini sağlamışlardır. Çalışmanın içeriğinde de ortaya konduğu üzere, Türk felsefecilerinin, felsefe tarihçiliği birikimi milli kültüre ait bir felsefe tarihi yazma noktasında, maddi kaynakları bakımından yetkin bir durumda olmadığı gibi, son dönemdeki çalışmalarla belli bir olgunluğa ulaşmıştır. Tercüme eserlerle hem farklı felsefe tarihçiliği anlayışlarına hâkim olunmuş, hem de felsefe tarihçiliği noktasında usuller öğrenilmiştir. Bu öğrenme ile ortaya çıkan birikim daha sonra telif felsefe tarihlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları da felsefe tarihçiliği ile ilgili bu birikimin yanına Türkçe felsefe literatürünün eklenmesiyle belli bir noktaya gelmiştir.

Hilmi Ziya Ülken hem bir düşünür hem de bir felsefe tarihçisi olarak milli kültürün felsefi incelemesini yapan ilk kişi olmuştur. Kanaatimiz odur ki, Ülken, Türkiye’de felsefe tarihçiliği geleneğinin tercüme ile başlayıp, telif eserlerle devam eden ve Türk felsefe bilgisinin imkanına uzanan bir geleneğin ilk temsilcisidir. Bu durum, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına başlama ve yeniden evrensel olanla bütünleşmesi anlamında zeminin uzun yıllar önce oluşmaya başladığını göstermektedir. Bugünkü felsefe birikimimiz, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının somut incelemelerinin yapılması noktasında, zihinsel ve donanımsal yetkinliğe erişmiş durumdadır.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının başlangıcında önemsenmesi gereken iki konu olduğunu ve bu konulardan birinin felsefe tarihçiliği geleneğinin incelenmesi olduğunu belirtmiştik. İkinci konu da Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına başlamadan önce, çalışmanın zorluklarının ve dayanaklarının tespit edilmesi meselesidir. *Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefe Tarihi Yazıcılığı ve Sorunları*, bu anlamda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının dayanaklarını ve sorunlarını tespit etmiştir. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının sorunları, tarihsel olarak Türk Kültürünün bütün süreçlerini kapsamaktadır. Türk Felsefesi Tarihinin sorunları, birbirinden bağımsız sorunlar değildir. İç içe ve birbirini takip eden sorunlar olarak, Türk Felsefesi Tarihi araştırmacılarının karşısında bütünlüklü bir haldedir. Aynı zamanda Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının niteliği, sorunların tamamının çözümüne bağlıdır. Yapılan tespitler ışığında şunu söylemek mümkündür ki; Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının bir sorununu çözmeden milli kültür ve felsefe arasında bir köprü inşa etmek güç olacaktır.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının dayanakları, evrensel felsefe kültürünün birikimine uygundur. Çalışmamızın içeriğindeki tespitlerin bugüne dek yapılamamış olması, Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarına felsefenin bütünlüklü anlayışıyla yaklaşılmamasına bağlanabilir. Çalışmanın sonuçları, felsefenin evrensel anlamıyla uyumludur.

Her bilimsel çalışma, aşılması gereken zorluklarla karşı karşıyadır. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının temel zorlukları, çalışmanın içeriğinde de belirtildiği gibi önemli bir yer tutmaktadır. Başlangıç itibarıyla Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının dört temel zorluğu tespit edilmiştir. Bütünlüklü bir Türk Felsefesi Tarihi çalışması ortaya koymak için araştırmacılar bu zorlukları aşabilmelidirler. Zorluklar, kaynaklara ulaşma, problemin sınırlarını belirlemeye, yöntem ve dil sorunları gibi sorunlardır.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmaları alanında bugüne dek yapılmış olan dört eser üzerinden felsefenin seçilen yöntemleriyle bir inceleme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda ortaya, Türk Felsefesi Tarihi denemelerinin kavramsal eksiklikleri, yazılış biçimleri felsefenin yöntemleri ile incelendiğinde daha somut sonuçlar çıkmıştır. Bu anlamda “Türk Felsefesi” kavramı diyalektik ve analitik yöntemle, “Türk Felsefesi Tarihi” yazılış biçimi de tümdengelim ve tümevarım yöntemleriyle incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda Türk Felsefesi kavramı üzerinde hemfikir olunan bir tanıma ihtiyaç duyulduğu ve bugünkü durumda eklektik bile sayılabilecek bir tanıma ulaşılmadığı görülmüştür. Türk Felsefe Tarihi usulü için de tümevarım yönteminin uygulanışının, bütünlüklü yapıyı daha anlaşılır bir şekilde ortaya koyması açısından uygun olduğunu düşünüyoruz. Tümdengelimsel uygulama, niteliği gereği, genel kabullere dayandığından ve Türk Felsefesi Tarihi tümel bilgiden henüz yoksun olduğundan bu yöntem, tümevarım karşısında tercih edilmemiştir.

Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının belirli bir disiplin içerisinde yürütülmesi zorunludur. Türk Felsefesi Tarihi çalışmalarının sistemli hale getirilmesi kurumsal ve kuramsal bir ciddiyet ile mümkün olabilecektir. Türk Felsefesi Tarihi araştırma enstitülerinin kurulması bu çalışmaların tek bir çatı altında yürütülmesi açısından gereklidir. Ancak bu şekilde, Türk Felsefesi, milli kültürden destek ve dayanak alarak elde ettiği bulguları evrensel felsefeye katabilir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, A. A. (2003). *Denemeler*. (der. Remzi Demir). Epos Yayınları, Ankara.
- Akdemir, S. (1991). “Türk Dilinin Yapısı Üzerine Bazı Düşünceler”. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 80 – 83.
- Anay, H. (2009). “Hilmi Ziya Ülken ve Düşünceleri Hakkında Bazı Tespitler”. *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Vefatının 35.Yıldönümünde Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken ve Türk Düşüncesine Katkıları Sempozyumu*, İstanbul.
- Anay, H. (2010). “Hilmi Ziya Ülken’in Bilinmeyen İki Özgeçmiş Metni”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* (18): 195 – 213.
- Arslan, İ. (2011). “Türk’ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihani: Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9(17): 49-103.
- Arslan, A. (2017). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Aydın, M. (1997). *Türklerin Felsefe Kültürüne Katkıları*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Balcı, M. E. (2014). “Sistem ve/veya Eleştiri: Mehmet İzzet’in Sosyoloji Anlayışı”. *Sosyoloji Dergisi*, 3(28): 171 – 194.
- Bayrakdar, M. (1991). “Türk Düşünce Tarihi Yazmanın Zorlukları”. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 36 - 38.
- Bayraktar, L. (2007). “Mehmet İzzet’in Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1): 1 – 7.
- Bayraktar, L. (2014). *Türk Düşüncesinden Portreler*. Aktif Düşünce Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, L. (2016). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Felsefe*. Aktif Düşünce Yayınları, İstanbul.
- Baudel, F. (2016). *Tarih Üzerine Yazılar*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Bıçak, A. (2009). *Türk Düşüncesi I: Kökenler*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Bıçak, A. (2010). *Türk Düşüncesi II: Kaygılar*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Birsel, S. (2011). “Bir Hilmi Ziya Vardı”. *Sosyoloji Konferansları*
- Burke, P. (2014). *Anales Okulu/Fransız Tarih Devrimi* (Çev.M.Küçük). Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Bolay, S. H. (2011). *Osmanlı Düşünce Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Bolay, S. H. (ed). (2015). *Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

- Bolay, S. H. (2007). *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Candan, E. (2011). *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul.
- Ceran, Y. (2011). “Türkiye’de Felsefi Antropoloji Çalışmaları: Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9(17): 539-552.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefenin Kısa Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul
- Çevik, M. (2015). *Felsefe Bayiliği / Cumhuriyet Dönemi Felsefe Geleneği*. C Planı Akademi Yayınları, İstanbul.
- Çubukçu, İ. A. (1986). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Çüçen, A. K. (2012). *Mantık*, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Çötök, T. (2007). “Türkçe Felsefe Tarihlerinde “Felsefenin Başlangıcı” Sorunu”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 4(1): 1- 19.
- Dağtaşoğlu, A. E. (2010). “Türk Düşünce Tarihi’nde Mehmet İzzet’in Yeri ve Önemi”. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (18): 105 – 128.
- Değirmencioğlu, M. C. (2014). *Çağdaş Türk Düşüncesinden Tanıklıklar*. Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara.
- Dönmez, S. (2015a). *Emanet Ahlakı Türk Ahlak Felsefesine Giriş*. Karahan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dönmez, S. (2015b). *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet – Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı*, Karahan Kitabevi, Adana
- Durmaz, N. (2013). “Türk Düşünce Tarihinde Mehmet Emin Erişirgil”. *International Journal of Social Science*, 6(7): 367 – 378.
- Durmaz, N. (2012). *Mehmet Emin Erişirgil’in Hayatı ve Felsefesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Ercilasun, A. B. (2015). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Erdem, Ö. F. (2015). “Mitolojik Dönem ve Sonrasında Türklerin Felsefi Anlayışı ve Felsefeye Katkılarına Genel Bir Bakış”. *İstem Dergi*, (25): 95-110.
- Gökberk, M. (2011). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gültekin, A. (2015). *Orhan Sadeddin: Hayatı, Eserleri ve Felsefi Düşüncesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Günay, M. (2015). “Nermi Uygur”, Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri, (ed. S.Hayri Bolay), c.4-B, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Gürsoy, K. (2014a). *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?*. Aktif Düşünce Yayıncılık, İstanbul.
- Gürsoy, K. (2014b). *Bir Evrensel Projemiz Var mı?*. Aktif Düşünce Yayıncılık, İstanbul
- Gürsoy, K. (1991). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Felsefe Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 55 – 59.
- Hilav, S. (2012). *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- İlgen, A. (2015). “Türk Modernleşmesi ve İktisadî Zihniyet”, Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri, (ed. S. Hayri Bolay), c.2, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- İzzet, M. (1969). *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*. Ötüken Yayınevi, İstanbul
- Kafadar, O. (2000). *Türkiye’de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karaböcek, C. (2010). “H. Vehbi Eralp ve Düşüncesi”. *Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi*. (18): 215 – 228.
- Karakuş, R. (2005). “Türk Felsefesinin İmkânı Üzerine”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2): 1-9.
- Karakuş, R. (2015). *Felsefe Serüvenimiz*. Aktif Düşünce Yayınları, İstanbul.
- Kaya, B. (2005). *Türk Felsefe Tarihi*. Asya Şafak Yayınları, İstanbul.
- Kaynardağ, A. (2002). *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Keklik, N. (1986). *Türkler ve Felsefe*. Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul
- Küyel, M. (1976). *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi*. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Küyel, M. (1991). “Türklerde Felsefe Geleneği”. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 5 - 15.
- Kocadaş, B. (2008). “Türkiye’de Sosyolojinin Öncülerinden: Hilmi Ziya Ülken”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(1): 1 – 16.
- Koç, E. (2011). “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Felsefe Cemiyetleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9(17): 489-520.
- Muşta, M. C. (2015). “Türk Düşünce Tarihinde Anadoluçuluk”, Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri, (ed. S. Hayri Bolay), c.3, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Niyazi, M. (2008). *Türk Tarih Felsefesi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Nutku, U. (2015). “Takiyettin Mengüşoğlu”, Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri, (ed.S.Hayri Bolay), c.4-A, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Olguner, F. (1991). “Türk Düşüncesinin Dünü-Yarını”. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 20 - 26.
- Öner, N. (1995). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara

- Özlem, D. (2008). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. Doğu Batı Yayınları, Ankara
- Russ, J. (2011). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni: Antik Çağdan Günümüze Batı Düşüncesi*. Doğu Batı Yayınları. (Çev. Özcan Doğan). Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Sarıkavak, K. (2015). “Mitolojik Dönem ve Sonrasında Türklerin Felsefi Anlayışı ve Felsefeye Katkılarına Genel Bir Bakış”, *İstem Dergisi*, 13(25); 95-110.
- Soykan, Ö. N. (1991). “Ontoloji ve Türk Düşüncesindeki Yeri”. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 59 – 63.
- Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye’den Felsefe Manzaraları*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Suzuki, D. T. (2012). *Çin Felsefesi Tarihi*. Say Yayıncılık, İstanbul.(çevirmenini yaz)
- Uygur, N. (2002). *Türk Felsefesinin Boyutları*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N. (2016). *Felsefenin Çağrısı*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Utku, A. ve Kaya, M. C. (2011). “Türkiye’de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı: Geç-Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Literatür Değerlendirmesi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9(17): 11 – 48.
- Ülken, H. Z. (2004). *Türk Tefekkürü Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, A. (2011). “Felsefeyi Thales’le Başlatma Geleneği Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2(54):15-27.
- Türkdoğan, O. (1991). “Türk Düşünce Sistemi Üzerine Bir Deneme”. *Türk Yurdu Dergisi*, 44(390): 26- 31.
- Vural, M. (2011). “Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye’de Felsefe Çalışmalarına Katkıları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9(17); 521-537.
- Yakıt, İ. (2013). *Türk-İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Yıldız, E. (2012). “Kültürün Felsefi Temelleri”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1): 447-452.
- Zeller, E. (2008). *Grek Felsefesi Tarihi*. (Çev.A. Aydoğan). Say Yayıncılık, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Anılcan TARAKÇI
Doğum Yeri - Tarihi	Kadıköy – 24/01/1992
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Denizyıldızları Anadolu Teknik Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
2012 - Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Sempozyumu, “ <i>Türk Felsefesi Tarihine Giriş: Felsefe Tarihi ile Türk Kültür Tarihine Kronolojik Bir Yaklaşım</i> ”, Sinop Üniversitesi, SİNOP	
E-Posta	anltrkc@gmail.com